

TARTALOM

Tanulmány

TÓTH J. ZOLTÁN:

A véleménynyilvánítási szabadság érvényesülése és érvényesítése a választási eljárásokban..... 1

GAJDUSCHEK GYÖRGY:

Miért engedelmeskednek az emberek a dohányzást tiltó jognak? 19

ELEK BALÁZS:

Bizonyítási teher az eljárási funkciók megosztásának tükrében 31

HELTAI MIKLÓS - ANTAL CSANÁD:

A belterületi vadkárak megítélésének jogi és biológiai ellentmondásai..... 43

MOLNÁR JUDIT:

„Érték - határ”- Kodifikáció a fizetési meghagyásos eljárás szempontjából 55

Szemle

RUTTNER VERONIKA:

Idegennyelv-használat a polgári eljárásban: a jelenlegi szabályozás problémái és javaslatok a készülő polgári perrendtartáshoz..... 65

Jogirodalom-jogélet

NÓTÁRI TAMÁS:

In memoriam Zlinszky János (1928–2015)..... 71

DEÁK BEÁTA:

Udvary Sándor: Pro actione collectiva 73

Contents

Studies

ZOLTÁN J. TÓTH:

Enforcement of Freedom of Opinion in Election Procedures

GYÖRGY GAJDUSCHEK:

Why People Obey Law Forbidding Smoking?

BALÁZS ELEK:

Burden of Proof in Light of the Sharing of Procedural Functions

MIKLÓS HELTAI – CSANÁD ANTAL:

Legal and Biological Contradictions in the Evaluation of Damage by Game in Inhabited Areas

JUDIT MOLNÁR:

„Value – Limit” – Codification from the Perspective of Order for Payment

Review

VERONIKA RUTTNER:

Use of Foreign Language in Civil Procedure: Issues of Present Practice and Proposals for the New Code of Civil Procedure

Legal Life-Legal Literature

TAMÁS NÓTÁRI:

In memoriam János Zlinszky (1928 – 2015)

BEÁTA DEÁK:

Sándor Udvary: Pro actione collectiva

Inhalt

Abhandlungen

ZOLTÁN J. TÓTH:

Verwirklichung und Durchsetzung der Meinungsfreiheit in den Wahlverfahren

GYÖRGY GAJDUSCHEK:

Warum wird gesetzliches Rauchverbot befolgt?

BALÁZS ELEK:

Beweislast im Spiegel der Aufteilung der Verfahrensfunktionen

MIKLÓS HELTAI – CSANÁD ANTAL:

Widersprüche der biologischen und der juristischen Beurteilung von Wildschäden

JUDIT MOLNÁR:

„Wert – Grenze” – Kodifizierung aus dem Aspekt des Mahnverfahrens

Rundschau

VERONIKA RUTTNER:

Fremdsprachengebrauch im Zivilprozess: Bewertung der geltenden Vorschriften und Vorschläge für das neue Gesetz über Zivilprozessordnung

Rechtliteratur-Rechtsleben

TAMÁS NÓTÁRI:

In memoriam Zlinszky János (1928 – 2015)

BEÁTA DEÁK:

Sándor Udvary: Pro actione collectiva

A KIADVÁNY MEGJELENÉSÉT AZ MTA
KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATKIADÓ BIZOTTSÁGA TÁMOGATTA

Jogtudományi Közlöny A MTA Állam- és Jogtudományi Bizottságának folyóirata.

A Szerkesztő Bizottság vezetője: **Dr. Korinek László**

A Szerkesztő Bizottság tagjai: Dr. Hamza Gábor, Dr. Lamm Vanda, Dr. Szalma József Felelős szerkesztő: **Dr. Vörös Imre**
Szerkesztő: **Dr. Szalai Éva, Dr. Udvary Sándor** • A szerkesztőség címe: 1015 Budapest, I. Donáti u. 35–45.

Kéziratot nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza. Amennyiben szerzőnk valamelyik egyetem állam- és jogtudományi karán tevékenykedik, a Jogtudományi Közlöny szerkesztősége csak az egyetem megjelölésével közli a szerző beosztását. A kar, tanszék megjelölését csak abban az esetben közöljük, ha nem jogtudományi karon tevékenykedő szerzőről van szó. Igazgatási jellegű funkció (tanszékvezető, igazgató stb.) közlését a szerkesztőbizottság ugyancsak mellőzi.

Kiadja a LOGOD Bt. 1012 Budapest, Logodi u. 49., Postacím: 1525 PF. 56., Telefonszám: 06/1/214–2453

e-mail: logod@logod.hu, web: www.logod.hu

Előfizethető a LOGOD Bt. számlaszámán; 10900011–00000007–34760128

Felelős kiadó: Buday Miklós ügyvezető igazgató.

Nyomdai előkészítés: LOGOD Bt. • Terjeszti a LOGOD Bt. Megrendelhető a kiadó postacímén.

Előfizetési díj belföldön egy évre: 20 100 Ft, külföldön 125 EUR

Egyes lapszámok külön is megvásárolhatók, 2 000 Ft/szám áron, melyet a postaköltség felszámolásával kézbesítünk

Nyomdai munkálatok: PR-Innovation Szolgáltató és Kereskedelmi Kft. • HU ISSN 0021–7166

TANULMÁNY

A véleménynyilvánítási szabadság érvényesülése és érvényesítése a választási eljárásokban.

Az Alkotmánybíróság gyakorlata a választási ügyben hozott bírói döntéssel szembeni alkotmányjogi panasz alapján indult ügyekben.

✍ *Tóth J. Zoltán; főtanácsadó, Alkotmánybíróság, egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem (Budapest)*

2013. május 3-án lépett hatályba az új választási eljárásról szóló 2013. évi XXXVI. törvény; ekkortól az Alkotmánybíróság elbíráhatja a választási ügyekben benyújtott alkotmányjogi panaszokat is. A magával a bírói döntéssel szemben igénybe vehető, az Abtv. 27. §-a alapján indult panaszjárásokban eddig megszületett érdemi határozatokból kibontakozni látszik az a felfogás, amelyet a testület a politikai vitákban (különösen a választási kampányok során) tett, a becsület csorbítására alkalmas kijelentéseknek a választási ügyekben eljáró szervek (választási bizottságok és bíróságok) általi szankcionálásának alkotmányosságáról, végső soron tehát a politikai vitákban megtehető kijelentések jellegéről gondol. Ez a kép azonban (még) nem eléggé éles, a véleményszabadság alapjoga alkotmányos védelmének a mértékére ugyanis (összevetve különösen a méltósághoz való jog, és ennek részeként a választási ügyekben hivatkozható választási eljárási alapelvek megsértésével) még nincs egységes mérce, sőt az AB több alkalommal is hangsúlyozta, hogy a véleményszabadság védendőségét vagy korlátozásának indokoltságát az adott ügy körülményei fényében, esetről esetre bírálja el. Ezzel azonban a testület a választási panaszügyekben – egy általános jelleggel használható, a politikusok által figyelembe vehető alkotmányos teszt kialakítása helyett – óhatatlanul a ténybíráskodás felé közelít, olyan szerepet vállalva magára, amely eddig idegen volt tőle.

Jelen tanulmány arra vállalkozik, hogy feltérképezze az Alkotmánybíróságnak a véleménynyilvánítás szabadságával (a kifejezés szabadságával)¹ összefüggő, a 2012. január 1-je óta létező hatáskörében, azaz a „valódi”, a bírói döntéssel szembeni alkotmányjogi-pa-

nasz eljárásokban kialakított gyakorlatát. E körben különösen a *véleménynyilvánítási szabadság választási eljárási alapelvekkel (például a jóhiszemű és rendeltetészerű joggyakorlással) való kapcsolata* érdemel figyelmet, mivel egyazon magatartás értékelhető úgy is, mint

1 Ádám Antal és Halmai Gábor amellet érvel, hogy a „kifejezés szabadsága” *terminus technicus* több, tágabb értelmű, mint a „véleményszabadság”: „A vélemény ugyanis tudatos, vagy reflexszerű, de mindenképpen állásfoglalást jelent. A kifejezés szó igénybevétele azonban alkalmas nemcsak a saját, hanem mások véleményének, vagy pusztá tény, esemény, tehát egyszerű információ közlésének jelzésére is. A kifejezés szó nem szűkül le a szólásra, hanem magában foglalja a gondolat, a vélemény, a meggyőződés, az információs adat, a hit, az érzés, az intuício kifejezési módjait és eszközeit szinte felsorolhatatlan sokféleségét.” (Ádám Antal – Halmai Gábor: A véleményszabadság problémái az alkotmánybíráskodásban. Acta Humana. 1996. 24. sz. 11.) Ugyanakkor a magyar terminológiától némiképpen idegen a „kifejezés szabadsága” *terminus technicus*, és bevettebb a „szólásszabadság” vagy a „véleménynyilvánítási szabadság” (néha pedig egyszerűen csak a „véleményszabadság”) kifejezés. A „szólásszabadság” elnevezés ugyan sokáig általánosan használatos volt, az 1989. évi alkotmánymódosítástól (a jogállami Alkotmánytól) kezdve azonban azt a hivatalos (alkotmányos) szóhasználatban felváltotta a „szabad véleménynyilvánítás” vagy a „véleménynyilvánítási szabadság”. Mindazonáltal a jogtudomány e kifejezéseket alapvetően szinonimákként használja, és ugyanazt érti alattuk. (Vö.: Koltay András: A véleménynyilvánítás szabadsága, a sajtószabadság és a közérdekű adatok nyilvánossága. In: Jakab András /szerk./: Az Alkotmány kommentárja. II. kötet. Budapest, Századvég, 2009. 2222-2223.) Mi jelen tanulmányban leggyakrabban – követve a mai magyar alkotmányos szóhasználatot – a „véleménynyilvánítás szabadsága” kifejezést használjuk, azonban annak szinonimájaként szintén alkalmazzuk a „szólásszabadság” *terminust* is, elismerve, hogy tisztán textuális alapon, vagyis a hétköznapi nyelvtani értelmezés alapján a „szólás” nem ölel fel minden olyan élethelyzetet, amit a „véleménynyilvánítás” felöllel („szóláson” tehát – a nyelvtani értelemről eltérően – bármilyen véleménykifejezést érteni fogunk). (A

amely ezen alapelvet sérti, és úgy is, mint amely a véleménysszabadság alkotmányos jogának kiemelt védelmét élvez. Annak megállapítása, hogy hol húzódik az alkotmányos védelem határa, és milyen véleményekre (illetve a vélemények milyen módon való kifejezésére) nem terjed már ki a szólásszabadság, nem egyértelmű. Csak az egyes, ezzel a kérdéssel foglalkozó alkotmánybíróági határozatok elemzésével juthatunk közelebb annak megválaszolásához, vajon a politikai csatározások során tett, a rivális politikusra vonatkozó vagy egyéb kijelentések meddig maradnak az alkotmányosan tolerálható és tolerálandó szinten belül, és mikor kell a választási eljárásban tett kifogásnak (az azt elbíráló határozattal szembeni fellebbezésnek, illetve az utóbbi elleni bírósági felülvizsgálati kérelemnek) helyt adni.

I.

A véleménynyilvánítási szabadság az Alkotmánybíróság általános gyakorlatában

A véleménynyilvánítási szabadság általában az emberi méltósághoz való joggal konkurál, így az alkotmánybíróági gyakorlat is a legtöbbször e kérdéssel foglalkozott, illetve az AB legfontosabb elvi megállapításai e jogok kollíziója feloldására tettek kísérletet. Valójában a választási eljárási jogvitákban döntő vá-

lasztási bizottságok és bíróságok egyik legfontosabb hivatkozási alapjaként megjelenő választási eljárási alapelv, a jóhiszemű és rendeltetésszerű joggyakorlás is részben ezt abszorbeálja, így a véleménysszabadság alapjoga és az emberi méltósághoz való jog ütközése áttételesen a választási eljárási jogvitákban is megjelenik. Ennek okán célszerű áttekinteni, vajon az Alkotmánybíróság hogyan tekintett és hogyan tekint ma a szólásszabadságra, különös tekintettel az emberi méltósághoz való jog védelmére és érvényesítésére.

A véleménynyilvánítási szabadság korlátozási lehetőségei először büntetőjogi vonatkozásában jelentek meg,² mégpedig két, viszonylag korai alkotmánybíróági határozatban; a 30/1992. (V. 26.) Abh.-ban,³ valamint a 36/1994. (VI. 24.) Abh.-ban.⁴ Az előbbi az ún. gyűlölet-bűncselekmények paradigmaticus példájának számító közösség elleni izgatás tényállását elbírálvá⁵ fejtett ki olyan általános tételeket, melyek nemcsak a büntetőjogi korlátozás eseteire – így a büntetőjogi rágalmozás és becsületsértés megítélésére –, hanem más esetekre is irányadóak lehetnek. Ezek közül az egyik legfontosabb, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának kitüntetett szerepe van az alkotmányos alapjogok között, tulajdonképpen „anyajoga” többféle szabadságnak, az ún. „kommunikációs” alapjogoknak.⁶ Az Alkotmánybíróság szerint a véleménynyilvánítás szabadsága „teszi lehetővé az egyén megalapozott részvételét a társadalmi és politikai folyamatokban. (...) Az eszmék, nézetek szabad kifejtése, a mérgoly népszerűt-

jogértelmezés lehetséges módszereiről ld.: MacCormick, Neil D. – Summers, Robert S. /eds./: Interpreting statutes: a comparative study. Aldershot [etc.], Dartmouth Publishing Company, 1991. 21. és 512-515.; Tóth J. Zoltán: A pozitív jogi normák bírói értelmezésének módszertana. Jogtudományi Közlöny. 2012. 3. sz. 93-109.)

2 A véleménysszabadság büntetőjogi vonatkozásairól részletesebben ld.: Tóth J. Zoltán: A rágalmozás és a becsületsértés Európában és Magyarországon. In: Koltay András – Török Bernát (szerk.): Tanulmányok a sajtószabadságról. Budapest, Wolters Kluwer, 2015. (Megjelenés alatt.)

3 30/1992. (V. 26.) AB-határozat, ABH 1992, 167.

4 36/1994. (VI. 24.) AB-határozat, ABH 1994, 219.

5 E határozatban az AB kimondta, hogy míg a gyűlöletre uszítás alkotmányosan büntethető, addig az egyszerű gyalázkodás nem. A gyűlöletre uszítás nem más, mint az erőszak érzelmi előkészítése, visszaélés a véleménynyilvánítás szabadságával. Aki uszít, az valamely személy, csoport stb. ellen ellenséges magatartásra, kárt okozó tevékenységre ingerel, lázít. [30/1992. (V. 26.) AB-határozat, ABH 1992, 167, 177.] A gyűlöletkeltés, gyűlöletre uszítás az Alkotmánybíróság szerint olyan veszélyt jelent, ami miatt a véleménysszabadság korlátozása szükségesnek és arányosnak tekinthető. A „gyalázkodásnál” ezzel szemben nem tényállási elem a sértő kifejezésnek vagy az azzal egyenértékű cselekménynek a köznyugalom megzavarására alkalmas volta. A bűncselekmény megvalósul akkor is, ha a sértő kifejezés a körülmények folytán nem jár annak veszélyével sem, hogy egyéni jogokon sérelem esne. A köznyugalom ilyen elvont veszélyeztetése ezért az AB szerint nem elégséges érv ahhoz, hogy a véleménynyilvánítási szabadságot büntetőjogi büntetéssel korlátozni lehessen. {E határozat, és az ezt követő, hasonló tárgyú alkotmánybíróági határozatok [12/1999. (V. 21.) Abh., 18/2004. (V. 25.) Abh., 95/2008. (VII. 3.) Abh.] indokaival természetesen nem mindenki értett egyet. A mértékadó ellenvélemények megfogalmazóinak közel teljes listáját ld. Tóth Gábor Attila írásának elején: Tóth Gábor Attila: A szólástilalom közvetlen veszélye. Jogtudományi Közlöny. 2010. 2. sz. 83-89.; az e felsorolásban nem szereplő további tanulmányként ld. még a 30/1992. (V. 26.) Abh.-hoz: Kiss Anikó: Szabadság a gyalázkodásra? Acta Humana. 1996. 24. sz. 42-55.; illetve a 95/2008. (VII. 3.) Abh.-hoz: Bárándy Gergely – Berta Aliz: Gyalázkodás – elfogadott törvényjavaslat – elutasító alkotmánybíróági határozat (Országgyűlés: igen, Alkotmánybíróság: nem). Jogtudományi Közlöny. 2008. 12. sz. 808-818.}}

6 Az akkori, Sólyom László szavaival „láthatatlan alkotmánynak” nevezett, bár explicite mindössze egyetlen alkotmánybíróági határozat [konkrétan a 61/2011. (VII. 13.) AB-határozat] főszövegében, azon belül is csak az indokolásban megjelenő felfogásból következő alapjogi értékrend – az emberi élethez és méltósághoz való, egységesként, oszthatatlanként és korlátozhatatlanként meghatározott alapjogot követő – második legfontosabb jogának a véleménynyilvánítási szabadsága számított. (Vö.: A „nehéz eseteknél” a bíró erkölcsi felfogása jut szerephez. Sólyom Lászlóval, az Alkotmánybíróság elnökével Tóth Gábor Attila beszélget. Fundamentum. 1997. 1. sz. 40.; Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila: Emberi jogok. Budapest, Osiris, 2003. 425.) Ennek megalapozását egyébként – a véleménynyilvánítási szabadságnak az ún. kommunikációs jogok anyajogaként történő definiálásán túl – az Alkotmánybíróság által megfogalmazott következő tétel jelentette: „A szabad véleménynyilvánítás jogának kitüntetett szerepe ugyan nem vezet arra, hogy ez a jog – az élethez vagy az emberi méltósághoz való joghoz hasonlóan – korlátozhatatlan lenne, de mindenképpen azzal jár, hogy a szabad véleménynyilvánításhoz való jognak valójában igen kevés joggal szemben kell csak engednie [...]”. [36/1994. (VI. 24.) AB-határozat, ABH 1994, 219, 223.]

len vagy sajátos elképzelések szabad megnyilvánulása a fejlődni képes és valóban eleven társadalom létezésének alapfeltétele.”⁷ Továbbá: „A szabad véleménynyilvánításhoz való jog a véleményt annak érték- és igazságtartalmára tekintet nélkül védi. Egyedül ez felel meg (...) az ideológiai semlegességnek (...). A véleménynyilvánítás szabadságának külső korlátai vannak csak; amíg egy ilyen alkotmányosan meghúzott külső korlátba nem ütközik, maga a véleménynyilvánítás lehetősége és ténye védett, annak tartalmára tekintet nélkül. (...)”⁸ Az Alkotmány a szabad kommunikációt – az egyéni magatartást és a társadalmi folyamatot – biztosítja, s nem annak tartalmára vonatkozik a szabad véleménynyilvánítás alapjoga. Ebben a processzusban helye van minden véleménynek, jónak és károsnak, kellemesnek és sértőnek egyaránt, különösen azért, mert maga a vélemény minősítése is e folyamat terméke.”⁹

A véleménynyilvánítási szabadság ugyanakkor – ha jóval szűkebb körben is, mint más alapjogok – korlátozható.¹⁰ Az Alkotmánybíróság által ezen ügy kapcsán megfogalmazott ún. szükségességi-arányossági teszt értelmében: „Az állam akkor nyúlhat az alapjog korlátozásának eszközéhez, ha másik alapvető jog és szabadság védelme vagy érvényesülése, illetve egyéb alkotmányos érték védelme más módon nem érhető el. (...) Alkotmányellenes a jog tartalmának korlátozása, ha az kényszerítő ok nélkül, önkényesen történik, vagy ha a korlátozás súlya az elérni kívánt célhoz képest aránytalan.”¹¹ (E teszt egészen az Alaptörvény hatályba lépéséig csak az Alkotmánybíróság mindenkire kötelező */erga omnes* hatályú/ értelmezéseként működött, alkotmányi szintű megfogalmazása nem volt.)

E tételek felhasználásával, illetve a szükségességi-arányossági teszt alapján született meg az Alkotmánybíróságnak a jelen fejezet szempontjából legfontosabb határozata, a 36/1994. (VI. 24.) AB-határozat.

Ami a döntés közvetlen tételes jogi következményekkel járó részét illeti, az AB e határozatával megsemmisítette a régi Btk. (1978. évi IV. törvény) 232. §-át, mivel a hatóság vagy hivatalos személy megsértése elnevezésű deliktumot egészében alkotmányellenesnek találta, mégpedig az alapjogi teszt arányossági követelményének a megsértése miatt. Ha a véleménynyilvánítás szabadsága egy olyan kitüntetett alapjog, amelynek nagyon kevés joggal szemben és nagyon kevés esetben kell meghátrálnia [mint ahogy azt a 30/1992. (V. 26.) Abh. kinyilvánította], akkor a hatóságok és hivatalos személyek fokozott, a többi sértetthez képest kiemelt védelme nem indokolt, azaz – az elérni kívánt célhoz képest – aránytalan. A védelem ugyan szükséges lehet, azonban a véleménynyilvánításhoz való alapvető jog alanyi jogosultságként történő, az emberi személyiség elismerésének elválaszthatatlan részét jelentő gyakorlása, illetve a hatóságokkal, hivatalos személyekkel, továbbá a közszereplő politikusokkal szembeni bírálat mint kiemelt, a közvélemény formálásában szerepet játszó demokratikus érték alapján éppen a szólásszabadság ezen sértetti körrel szembeni kisebb korlátozása, azaz méltóságuk, becsületük, jó hírnevük alacsonyabb szintű védelme igazolható; a szólás jogával szemben előírt fokozott büntetőjogi becsületvédelem tehát mindenképpen alkotmányellenes.¹²

A véleménynyilvánítási szabadság kiemelt értéként történő védelmének igazolása – ahogy azt már a 36/1994. (VI. 24.) Abh. is tartalmazta, de amelyet dogmatikailag rendszerezetten csak a (nem büntetőjogi tárgyú kérdésben döntő) 7/2014. (III. 7.) Abh. foglalt keretbe – kétféle alapon is történhet. Egyrészt *individuális (emberi jogi) alapon*, miszerint a személy erkölcsi integritásának, személyiségének elválaszthatatlan része a véleménye, melynek kifejezése a személy autonómiájából fakadó jog; másrészt *kollektív (objektív) alapon*, miszerint a szólásszabadság kiemelt védelme közösségi cé-

7 30/1992. (V. 26.) AB-határozat, ABH 1992, 167, 171.

8 E külső korlát az erőszak reális veszélye; ha a vélemény már nemcsak értéktelen, erkölcsileg elítélendő stb., hanem mások jogai, szabadsága sérelmének valós és közvetlen veszélyével jár, a vélemény mint „az erőszak érzelmi előkészítése” (de nem önmagában mint vélemény) már büntethető. E tétel lényegében nem más (még ha vannak is eltérések a kettő között), mint az amerikai „*clear and present danger*” tesztjének importálása {maga a 30/1992. (V. 26.) Abh. a tesztre közvetlenül is hivatkozik [vö.: 30/1992. (V. 26.) AB-határozat, ABH 1992, 167, 179.]}, melyet az AB nemcsak a gyűlölet-bűncselekmények, hanem más büntetőjogi tényállások vonatkozásában is irányadónak tekint. {Lásd például a rémhírterjesztés akkori tényállásának alkotmányellenességéről szóló Abh.-t [18/2000. (VI. 6.) AB-határozat, ABH 2000, 117.]} (A „nyilvánvaló és közvetlen veszély” [„*clear and present danger*”] tesztjének történetéhez: annak első, 1919-ben a *Schenck*-ügyben [és az azzal párhuzamosan eldöntött *Frohwerk*- és *Debs*-ügyekben] történő megjelenésétől a ma alkalmazott, 1969-ben kimunkált ún. *Brandenburg*-tesztig tartó fejlődési útjához, valamint e teszt USA-n kívüli hatásaihoz ld.: *Barnum, David G.: The Clear and Present Danger Test in Anglo-American and European Law. San Diego International Law Journal. 2006. 2. sz. 263-292.* A teszt amerikai történetének rövid összefoglalását magyarul ld.: *Koltay András: A szólásszabadság alapvonalai. Budapest, Századvég, 2009. 488-494.*) Megjegyzendő, hogy – az Alkotmánybíróság szövegszerűen is kifejezésre juttatott akaratával szemben – komoly vita van a jogirodalomban arról, vajon a 30/1992. Abh. valóban az amerikai „*clear and present danger*” tesztjére alapította-e a határozatát. Koltay András például amellett érvel, hogy azt valójában csak a 18/2004. (V. 25.) AB-határozat vezette be (*Koltay András: A nagy magyar gyűlöletbeszéd-vita: A „gyűlöletre uszítás” alkotmányos mércéjének azonosítása felé. Állam- és Jogtudomány. 2013. 1-2. sz. 97-99. és 109.*), emellett szerinte a 30/1992. (V. 26.) Abh. alapján az sem világos, hogy e teszt (avagy akár a magyar közvetlen veszély tesztje) pontosan mire is vonatkozott volna: a köznyugalom vagy az egyéni jogok sérelmének a veszélyére (*Koltay: i.m. 98-99.*).

9 30/1992. (V. 26.) AB-határozat, ABH 1992, 167, 179.

10 E jog korlátainak általános, de rövid áttekintéséhez lásd: *Sári János – Somody Bernadette: Alapjogok. Budapest, Osiris, 2008. 162-171.*

11 30/1992. (V. 26.) AB-határozat, ABH 1992, 167, 171.

12 Vö. 36/1994. (VI. 24.) AB-határozat, ABH 1994. 219., rendelkező rész.

lokat és érdekeket szolgál. A 7/2014. (III. 7.) AB-határozat ezt később így fogalmazta meg: „A szólás- és sajtószabadság elméleti igazolásai hagyományosan két nagy csoportba rendezhetők. Az *instrumentális*nak nevezhető igazolások közül kiemelést érdemelnek azok, amelyek az igazság keresését, illetve a demokratikus közvélemény szolgáltatát helyezik a középpontba, míg a *konstitutív*nak nevezhető igazolás az egyéni önkifejezésre, az egyéni autonómiára fókuszál.”¹³ Az előbbi igazolást *utilitarista*, vagyis haszonelvű igazolásnak is nevezhetjük; történetileg elsőként ez jelent meg,¹⁴ amikor is John Stuart Mill 1859-es, A szabadságról (*On Liberty*) című könyvében azt fejtegette, hogy „a vélemények piacaként” leírható folyamat (amely kifejezést egyébként maga Mill még nem használta) öntörvényű működésébe az államnak nem szabad beavatkoznia, egyrészt mert ezzel azt deklarálná, hogy ő maga tévedhetetlen, pedig senki sem az, másrészt mert az igazság az érvek és ellenérvek, a különböző vélemények ütköztetése során úgyis a felszínre bukkan, az ellenvélemények tehát egyáltalán nem károsak, sőt kifejezett társadalmi funkciójuk van, jelesen az, hogy hozzájárulnak az igazság megtalálásához.¹⁵ Később az utilitarista (kollektív, instrumentális) igazolások a véleménynyilvánítás szabadságának funkcióját a demokrácia működésének lehetővé tételében jelölték meg – a magyar alkotmánybírói gyakorlat is már erre fókuszál, amikor e jog instrumentális igazolásáról ír, nem az igazság keresésére. Az AB azonban ezzel egyenértékűnek tekinti a véleménynyilvánítás szabadsága egyéni önkifejezésben játszott szerepét is, anélkül, hogy az bármiféle külső cél érdekében történnék.¹⁶

A szólásszabadság e kettős igazolása végighúzódik az alkotmánybírói gyakorlaton, és a 7/2014. (III. 7.) AB-határozatban kulminál. Már a 30/1992. (V. 26.)

Abh. elismeri e kettős, egymást erősítő igazolás létét, sőt, a nagyjából fél évvel korábban kialakított¹⁷ alapjogi dogmatikának megfelelően már az individuális (erkölcsi) igazolást a szólásszabadság alanyi jogi oldalaként, a kollektivistá igazolást pedig annak objektív (intézményvédelmi) oldalaként határozza meg, integrálva ezzel a szólásszabadság két igazolását a magyar alkotmánybírói gyakorlat egészébe.¹⁸ A 36/1994. (VI. 24.) Abh. megerősíti ezt az érvelést;¹⁹ végül a – polgári jogi kérdésben döntő – 7/2014. (III. 7.) Abh. az Alkotmánybíróság egész korábbi gyakorlatának elvi megalapozását adja.²⁰ Ez utóbbi határozat legfontosabb, korábban nem explicitált elvi megállapítása azonban az, hogy *e két igazolás nem lerontja vagy helyettesíti, hanem kiegészíti egymást*: „a szólás- és sajtószabadság kétféle igazolása és tartalma, azaz az egyéni önkifejezésre fókuszáló alanyi, valamint a demokratikus közvéleményt középpontjába állító intézményi oldal nem versengő, még kevésbé egymást gyengítő érvek, hanem egymást kölcsönösen kiegészítő és támogató alkotmányos szempontok”,²¹ amelyek „összességében [...] erősítik egymást”.²² A 13/2014. (IV. 18.) Abh.-ban a kettős igazolás szintén megerősítést nyert.²³

Az azonban az idézett határozatokból látható, hogy az AB valójában leginkább a demokratikus akaratképzés nélkülözhetetlen feltételeként foglalkozik a véleménynyilvánítás szabadságával és annak lehetséges korlátozásaival, az individuális (konstitutív) igazolást pedig legfeljebb mint axiómát fekteti le, különösebb érvelés nélkül; a véleménynyilvánítás alapjogának kitüntetett szerepét tehát elsősorban mégiscsak utilitarista alapon vezeti le. Ennek oka részben az lehet, hogy a konstitutív, az emberi személyiség kibontakoztatásának lehetőségére és az egyéni autonómiára épülő igazolás annyira magától értetődő, hogy tényleg nincs szükség annak megindó-

13 A 7/2014. (III. 7.) AB-határozat, Indokolás [9] (Kiemelés tőlem – T.J.Z.)

14 Vö. pl.: Tóth Gábor Attila: Szólásszabadság és befogadó társadalom. Pro Futuro. 2014. 1. sz. 21.

15 „[H]a korlátozzák egy vélemény kifejtését, abban épp az a különlegesen rossz, hogy az emberi nemet rabolják meg, az utókort éppúgy, mint a kortársakat, s az eltérő véleményűeket még jobban, mint az egyetértőket. Mert ha a vélemény helyes, megfosztják őket az alkalmától, hogy igazságra váltsanak egy tévedést, ha pedig helytelen, nélkülözni kénytelenek egy majdnem ekkora nyereséget, hogy tudniillik élesebben és elevebben észleljék az igazságot azáltal, hogy az megütközik egy tévedéssel.” (Mill, John Stuart: A szabadságról. [ford.: Pap Mária] Budapest, Századvég – Readers International, 1994. 25-26.)

16 A véleménynyilvánítás szabadságának elméleti igazolási kísérleteiről bővebben ld.: Koltay András: A szólásszabadság alapvonalai. Budapest, Századvég, 2009. 25-47.

17 Vö.: 64/1991. (XII. 17.) AB-határozat, ABH 1991, 297.

18 Vö.: 30/1992. (V. 26.) AB-határozat, ABH 1992, 167, 172 és 179.

19 Vö.: 36/1994. (VI. 24.) AB-határozat, ABH 1994, 219, 222-223.

20 „A véleményszabadság [...] kitüntetett szerepe kettős igazolással bír: mind az egyén, mind pedig a közösség szempontjából különösen becses jogról van szó. A szabad szólás lehetősége egyrészt nélkülözhetetlen az egyéni autonómia kiteljesítéséhez, hiszen a személyiség kibontakoztatása teljes mértékben elképzelhetetlen anélkül, hogy bárki szabadon, tartalmi kötöttségek nélkül közölhesse másokkal nézeteit, gondolatait. [...] Másrészt a szólásszabadság a demokratikus, plurális társadalom és közvélemény fundamentuma. A társadalmi, politikai viták szabadsága és sokszínűsége nélkül nincs demokratikus közvélemény, nincs demokratikus jogállam. A demokratikus közvélemény azt kívánja meg, hogy a társadalom valamennyi polgára szabadon fejthesse ki gondolatait, és ezzel a közvélemény alakítójává válhasson. A közösség szellemi gazdagodására a véleményszabadság széles körű biztosítása vezet, hiszen a téves, elvetendő nézetek kiszűrése is csak nyílt közvitában lehetséges. A szólásszabadság szubjektív jogának biztosítása mellett tehát az államnak a demokratikus közvélemény kialakulása és fennmaradása érdekében is őrködnie kell a véleménypluralizmus fölött.” {Vö.: 7/2014. (III. 7.) AB-határozat, Indokolás [39]}

21 7/2014. (III. 7.) AB-határozat, Indokolás [41]

22 Uo.

23 Vö.: 13/2014 (IV. 28.) AB-határozat, Indokolás [23]

kolására, míg a szólásszabadságnak a kollektív érdekek védelme érdekében történő felhasználása, végső soron az egész társadalom számára való kiemelkedő hasznossága, kevésbé evidens lévén, kellő és részletezett megalapozást kíván. Részben pedig az lehet az ok, hogy az alkotmánybíróági határozatok meghozatala alapjául szolgáló ügyekben a véleménynyilvánítási szabadság büntetőjogi korlátozásai elsősorban olyan célok érdekében történtek, amelyek kisebb fokú védelemre érdemes voltának bizonyításai (a szólásszabadsággal szemben) a demokratikus akaratképzés védelme igényének megalapozását kívánták szolgálni. Mivel tehát maguk e büntetőjogi korlátozások is nagyrészt kollektivistá/utitarista alapokon kívánták igazolni önmagukat, a cáfolatok is annak kimutatására korlátozódtak, hogy a szólásszabadság korlátozása valójában ilyen alapon is tarthatatlan.

A szólás- (és vele együtt sokszor a sajtó-) szabadság kiemelt védelmének kettős igazolása azonban más aspektusokban is megjelent az alkotmánybíróági gyakorlatban. A 36/1994. (VI. 24.) Abh. szerint ugyan nem ellentétes az Alkotmánnyal a hatóság vagy a hivatalos személy becsületének vagy jó hírvének büntetőjogi védelme,²⁴ de a szabad véleménynyilvánításhoz való jog által védett, *alkotmányosan nem büntethető véleménynyilvánítás köre a közhatalmat gyakorló személyekkel, valamint a* (Btk.-ban egyébként külön nem nevesített) *közszereplő politikusokkal kapcsolatos véleménynyilvánítást tekintve tágabb, mint más személyeknél.*²⁵ Ebből következően a rágalmozás és a becsületsértés büntetőjogi tényállásainak alkalmazásánál is alkotmányos követelmény, hogy a szabad véleménynyilvánításhoz való jog által alkotmányosan védett véleménynyilvánítás köre a fenti alanyi körrel kapcsolatban tágabb legyen, mint másoknál.²⁶

E sértetti kör esetében az AB a következő mércét állította fel alkotmányos követelményként a büntető jogalkalmazás számára: „A hatóság vagy hivatalos személy, valamint a közszereplő politikus becsületé-

nek csorbítására alkalmas – e minőségére tekintettel tett –, értékítéletet kifejező véleménynyilvánítás alkotmányosan nem büntethető; a becsület csorbítására alkalmas tényállítás, híresztelés, illetve ilyen tényre közvetlenül utaló kifejezés használata pedig csak akkor büntethető, ha a becsület csorbítására alkalmas tény állító, híresztelő, illetve ilyen tényre közvetlenül utaló személy tudta, hogy a közlése lényegét tekintve valótlan vagy azért nem tudott annak valótlanágáról, mert a hivatása vagy foglalkozása alapján reá irányadó szabályok szerint (...) elvárható figyelmet vagy körültekintést elmulasztotta.”²⁷ Röviden: egyrészt e személyekkel szemben az AB szerint *becsületsértés* semmilyen esetben sem követhető el, amennyiben a becsületsértő cselekmény e minőségükkel áll összefüggésben;²⁸ másrészt akár egy hétköznapi személy, akár egy politikus, akár egy újságíró már akkor is mentesülhet a hatóság, hivatalos személy vagy (másik) politikus sérelmére elkövetett rágalmozás miatti felelősségre vonás alól, ha bizonyítani tudja, hogy a tényt jóhiszeműen közölte (azaz a tény lényegét tekintve igaz, vagy nem igaz ugyan, de a közlő nem tudott és nem is kellett /volna/ tudnia ennek valótlanágáról).²⁹

A hatóságok, hivatalos személyek és közszereplő politikusok (a továbbiakban egyszerűsítve: közhivatalnokok és politikusok) tehát *többet kötelesek tenni, mint az átlagemberek, aminek az az oka, hogy a demokratikus akaratképzés alapjául szolgáló véleménycsere szabadságának szükségessége miatt a velük szembeni kritika határai tágabbak kell, hogy legyenek.*³⁰ Ha nem így lenne, vagyis ha a közhivatalnokokkal és politikusokkal szembeni értékítéletek vagy értékítélettel terhelt tényállítások miatt a tényállásszerű magatartást kifejtő személynek a büntetőjogi felelősségre vonás lehetőségével kellene számolnia, az – az egyének saját maguk egyfajta öncenzúrára kényszerítése miatt – a közéletet alakító személyekkel szembeni vélemények elhallgatásához, végső soron a szabad vita elenyészéséhez vezetne („chilling effect”).³¹

24 Vö. 36/1994. (VI. 24.) AB-határozat, ABH 1994. 219., rendelkező rész, 1. pont.

25 Uo.

26 Vö. 36/1994. (VI. 24.) AB-határozat, ABH 1994. 219., rendelkező rész, 3. pont.

27 Uo.

28 Ugyanakkor ha a becsületsértő cselekmény nem függ össze politikusi (közszereplői), hatósági vagy hivatali tevékenységükkel, vagyis az őket magánemberi mivoltukban sérti, a velük szembeni becsületsértő magatartás is büntethető lesz.

29 Ez az alkotmányos követelmény lényegében jogalkotást jelentett, hiszen olyan rendelkezéseket tartalmazott a kérdéses büntetőjogi normák alkalmazására nézve, amelyek nem voltak benne a Btk. elbíralt szakaszaiban, sőt amelyek annak értelmezésével sem voltak levezethetők. Ezt egyébként később az AB-nak az e határozat meghozatalakor hivatalban lévő elnöke, Sólyom László is elismerte: „Akárhogy nézzük, az Alkotmánybíróóság *beleírt* a Büntető Törvénykönyvbe.” (Vö.: A „nehéz eseteknél”... i.m. 40. Továbbá: „valójában ezeknek a bűncselekményeknek a módosítása ment végbe”. (Sólyom László: Az EJEB esetjoga és a szólásszabadság védelme Magyarországon. Állam- és Jogtudomány. 1996-97. 170.)

30 Ennek pontos mértékére alkotmányos szempontok nem adhatók; ezektől maga az Alkotmánybíróóság is tartózkodott. [Vö.: 36/1994. (VI. 24.) AB-határozat, ABH 1994. 219., 231.]

31 „Az Alkotmánybíróóság álláspontja szerint kiemelkedő alkotmányos érdek az állami és a helyi önkormányzati feladatokat ellátó szervek és személyek tevékenységének nyilvános bírálhatósága, valamint az, hogy a polgárok bizonytalanság, megalkuvás, félelem nélkül vehessenek részt a politikai és társadalmi folyamatokban, a közéletben.” [36/1994. (VI. 24.) AB-határozat, ABH 1994. 219., 229.] „Az Alkotmánybíróóság álláspontja szerint [...] fokozott alkotmányos védelmet élveznek az olyan értékítéletek, amelyek a közügyekre vonatkozó vélemények ütköztetésében kapnak hangot, még akkor is, ha esetleg túlzóak és felfokozottak. A demokratikus jogállam állami és önkormányzati intézményeinek szabad bírálata, működésük, tevékenységük kritikája – még ha az becsületsértő értékítéletek formájában történik is – a társadalom tagjainak, az állampolgároknak olyan alapvető alanyi joga, amely a demokrácia lényegi eleme.” [36/1994. (VI. 24.) AB-határozat, ABH 1994. 219., 230.]

II.

A vélemény szabadsággal kapcsolatos alkotmánybírói gyakorlat az Alaptörvény hatályba lépése után

Az Alkotmány a véleménynyilvánítás szabadságát az 1989. évi XXXII. törvény hatályba lépése óta védte. A 61. § (1) bekezdése szerint: „A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra, továbbá arra, hogy a közérdekű adatokat megismerje, illetőleg terjessze.” A 61. § (2) bekezdése alapján pedig „a Magyar Köztársaság elismeri és védi a sajtó szabadságát”. Ezekkel szemben legfeljebb az 54. § (1) bekezdése („a Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani”), valamint az 58. § (1) bekezdése volt felhozható, mely utóbbi azt nyilvánította ki, hogy „a Magyar Köztársaságban mindenkit megillet a jóhírnévhez ... való jog”; az Alkotmány azonban egyiket sem nevesítette mint a véleménynyilvánítási szabadság korlátozása lehetőségének explicit példáját. Valójában az Alkotmánybírói gyakorlatában – éppen a véleménynyilvánítási szabadság alaphatározataként számon tartott 30/1992. Abh.-ban – kimunkált szükségességi-arányossági teszt alapján bármely alapelv és alkotmányos érték a véleménynyilvánítás korlátként jeleníthető meg, bár eltérő mértékben és feltételekkel;³² ezek közül az Alkotmány nem emelt ki egyet sem, azt az AB gyakorlata alakította és fejlesztette. 2010 nyarán az alkotmány módosító hatalom megváltoztatta az Alkotmány 61. §-ának szövegét;³³ a módosítás jelen tanulmány számára fontos rendelkezései a következők voltak. Az (1) bekezdésbe kemény vitákat követően, kompromisszumos megoldásként bekerült a szólás szabadságának védelme is;³⁴ a (2) bekezdés kiegészült a sajtó sokszínűségének a védelmével;³⁵ a (3) bekezdés pedig egy teljesen új rendelkezést iktatott az Alkotmányba, eszerint: „A demokratikus közvélemény kialakítása érdekében mindenkinek joga van a megfelelő tájékoztatáshoz a közügyek tekintetében.” Ezáltal tehát a véleménynyilvánítási szabadságnak az alkotmánybírói gyakorlatban kialakított kettős igazolása alkotmányi rangra emelkedett.

Igazán jelentős változások e tekintetben azonban csak az Alaptörvénnyel történtek. A 2012. január 1-jén hatályba lépett Alaptörvény IX. cikkének eredeti szövege (illetve annak számunkra fontos rendelkezései) szerint: „(1) Mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához. (2) Magyarország elismeri és védi a sajtó szabadságát és sokszínűségét, biztosítja a demokratikus közvélemény kialakulásához szükséges szabad tájékoztatás feltételeit.” Magyarország Alaptörvényének *negyedik módosítása* (2013. március 25.) azonban e kérdéskört sem hagyta érintetlenül. A módosítás szerint az Alaptörvénynek a véleménynyilvánítás szabadságával foglalkozó IX. cikke egyebek mellett a következő rendelkezésekkel egészül ki:³⁶ „A véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat mások emberi méltóságának a megsértésére.” [(4) bekezdés]; „A véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére. Az ilyen közösséghez tartozó személyek – törvényben meghatározottak szerint – jogosultak a közösséget sértő véleménynyilvánítás ellen, emberi méltóságuk megsértése miatt igényeiket bíróság előtt érvényesíteni.” [(5) bekezdés]

Az emberi méltóság tehát 2013 tavaszától a véleménynyilvánítás szabadsága explicit korlátja lett; a kérdés, hogy mindez hogyan érintette ezen alapjog védelmi körét. Mivel az Alaptörvény *erga omnes* hatályú értelmezésére az Alkotmánybírói gyakorlat jogosult, erre a kérdésre csak magából az alkotmánybírói gyakorlatból kaphatunk választ. Az AB rövidesen szembesült is ezzel a problémával, és a 7/2014. Abh.-ban úgy foglalt állást, hogy *lényegileg nem történt változás az Alaptörvény negyedik módosításával sem; mivel az emberi méltóság eddig is kiemelt védelmet élvezett, így az AB korábban is a szólásszabadság legitim korlátként fogadta azt el, és ez ezután is így lesz.*³⁷ Igaz ez a polgári jogi rendelkezések vonatkozásában is, és természetesen a büntetőjogi szabályok esetében is, melyet leginkább a 13/2014. (IV. 18.) AB-határozat bizonyít, amely határozat egyben – érvelését tekintve – átmenetet képez szűkebb témánkhoz, a választási ügyekben született, az emberi méltóságot (illetve *választási eljárási alapelveket*) sértő, közéleti vita során elhangzott kijelentések vizsgálatához.

A határozat alapjául egy kisvárosi közéleti vita so-

32 „A vélemény szabadságával szemben mérlegelendő korlátozó törvénynek nagyobb a súlya, ha közvetlenül másik alanyi alapjog érvényesítésére és védelmére szolgál, kisebb, ha ilyen jogokat csakis mögöttesen, valamely »intézmény« közvetítésével véd, s legkisebb, ha csupán valamely elvont érték önmagában a tárgya (pl. a köznyugalom).” [30/1992. (V. 26.) AB-határozat, ABH 1992, 167, 178.]

33 A módosítások hatályba lépésének napja 2010. július 7. volt.

34 Az alkotmány módosító hatalom először a véleménynyilvánítás szabadsága helyébe kívánta tenni a szólás szabadságát; miután azonban a szólás kevesebbet jelent, mint a véleménynyilvánítás, ezért végül csak kiegészítette vele a 61. § (1) bekezdését. Valójában e módosítás felesleges volt, hiszen a véleménynyilvánításba a szólás is beletartozik. A 61. § (1) bekezdésének szövege ezt követően a következőképpen hangzott: „A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás és a szólás szabadságához, továbbá a közérdekű adatok megismeréséhez, valamint terjesztéséhez.”

35 A 61. § (2) bekezdése szerint: „A Magyar Köztársaság elismeri és védi a sajtó szabadságát és sokszínűségét.”

36 Magyarország Alaptörvényének negyedik módosítása (2013. március 25.), 5. cikk (2) bekezdés.

37 Jelen sorok írásakor, azaz 2015 nyarán is ez a helyzet, tekintettel arra, hogy Marenics Jánost független jelöltként a 2014. októberi önkormányzati választásokon újraválasztották polgármesternek, míg Szalai Ottó – szintén független jelöltként – az ottani 01. számú egyéni választókerületben választották újra képviselőnek.

rán született kijelentés, illetve annak bírósági megítélése szolgált, amely kijelentés miatt büntető eljárás indult. Az ügyet elsőfokon tárgyaló Siklói Járásbíróság által megállapított tényállás szerint a későbbi indítványozó, a büntetőper I. r. vádlottja, ifj. Szalai Ottó Siklós város önkormányzati képviselője, a sértett, dr. Marenics János pedig § (2002 óta folyamatosan) Siklós polgármestere volt.³⁸ 2011 januárjában az egyik ingyenes terjesztésű, ifj. Szalai Ottó által kiadott, „Demokrácia megalkuvás nélkül” című helyi közéleti újságban egy cikk jelent meg „Mit hozott az új év Marenics Jánosnak? 521.775.- forint jutalmat a Siklósiaiak pénzén” címmel, melynek szerzője maga ifj. Szalai Ottó volt. E publicisztikában ifj. Szalai Ottó a következőket írta: „Amikor nagyon sok embernek a karácsonya nélkülözéssel telt, és sokan még a tüzelőt sem tudták beszerezni, addig városunk kapzsi polgármestere ismét bebizonyította: a pénzt mindennél jobban szereti. Sajnos megint a miénket.” „Bizonyára emlékeznek még, amikor 3 havi jutalmat markolt fel a polgármester, a világon egyedülként komolyan véve Győrei »humbuk« Zsolt frenetikus meséit. A meg nem valósult ötletbörze és a lebukás után a jutalmat elfelejtette visszafizetni. A magát Ludas Matyinak képzelő városvezető alig, hogy hazatért évi szokásos luxusnyaralásainak egyikéből, a város katasztrofális állapotára fittyet hányva – ami az ő áldásos tevékenységének a következménye – ismét a siklósiaiak zsebébe nyúlt. Amíg saját magukra nem sajnálják az adófizetők pénzét és úgy bánnak vele mintha a sajátjuk lenne, addig a Marenics János – Mehring Tóth Szilvia városvezetés az új év alkalmával drasztikus megszorító csomaggal állt elő, amely minden eddiginél mélyebben érinti a lakosságot.”³⁹

A kurzívval szedett kijelentést a Siklói Járásbíróság 2013. március 12-én meghozott ítéletében⁴⁰ úgy értékelte, mint amely tényállítást tartalmaz, amelyre elrendelte a valóság bizonyítását, mivel azonban az sikertelen maradt, ezért a vádlottat – egy korábbi ügyben született, két rendbeli rágalmozás vétsége miatt alkalmazott próbára bocsátás intézkedés megszüntetésével egyidejűleg – nagy nyilvánosság előtt megvalósított rágalmozás vétsége [valamint a korábbi ügyben megállapított további két rendbeli, hasonló vétség] miatt halmazati büntetésül 35 napi tétel pénzbü-

tetésre ítélte, egy napi tétel összegét pedig 2 500 forintban, azaz a törvény szerinti legkisebb összegben⁴¹ állapította meg. A „kapzsi” jelzőt viszont úgy értékelte, mint a becsület csorbítására alkalmas kijelentést, amely azonban egy közszereplő közügyeivel kapcsolatban hangzott el, és bár túlzó volt, azt egy polgármesternek tűnie kell; ezért a bíróság ifj. Szalai Ottót becsületsértés vétségében nem találta bűnösnek. Az ítélet ellen a terhelt fellebbezett, ám azt a Pécsi Törvényszék 2013. október 25-én kelt és e napon jogerőssé vált végzésében⁴² elutasította, és az elsőfokú bíróság ítéletét – annak helyes indokaira tekintettel – helybenhagyta.

Ezen jogerős döntés ellen ifj. Szalai Ottó 2014. január 3-án az Abtv. 27. §-a szerinti (ún. „valódi”) alkotmányjogi panaszt nyújtott be, aminek az Alkotmánybíróság a 13/2014. Abh.-ban *helyt adott*, a másodfokú és az az által helybenhagyott elsőfokú döntést alaptörvény-ellenesnek nyilvánítva és megsemmisítve, mivel azok sértették az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdésében elismert véleménynyilvánítási szabadságot. Amiben a határozat semmi újat nem tartalmazott, az a véleménynyilvánítási szabadság kiemelt védelmének kettős igazolása,⁴³ ezen alkotmányos alapjognak a kommunikációs jogok anyajogaként történő felfogása,⁴⁴ illetve a vélemények tartalomfüggetlen védelmének elve⁴⁵ megerősítése. Növumként jelent meg viszont egyebek mellett az, hogy *az eddig pusztán absztrakt normakontroll eljárásokban, csak elvi tételekként értelmezett véleménynyilvánítási szabadságot az AB a valós eljárásokban döntő bíróságok számára is értelmezhető és alkalmazható módon, a konkrét ítéletre kiható jelleggel értelmezte*; továbbá hogy a közszereplő politikusokról, generalizáltabban a közszereplőkről a hangsúly áttolódott a közügyekre, vagyis a különböző kijelentések értelmezésének alkotmányossági bírálatakor immáron nem a véleménnyel illetett személy általános státusza (közszereplő-e vagy sem) kell, hogy a vizsgálat középpontjába kerüljön, hanem az a tény, hogy a kijelentés, a vélemény kinyilvánítása közügyekkel kapcsolatban történt-e vagy sem.⁴⁶

Ennek alapja az a – helyes – felismerés, hogy egy közszereplőnek is lehetnek magánügyei, amelyekben a véleménynyilvánítás szabadságának kiemelt védelme nem indokolja a sértettnek például a gyalázkodó kijelentések vagy egyéb cselekmények tűrésére történő

38 Jelen sorok írásakor, azaz 2015 nyarán is ez a helyzet, tekintettel arra, hogy Marenics Jánost független jelöltként a 2014. októberi önkormányzati választásokon újraválasztották polgármesternek, míg Szalai Ottót – szintén független jelöltként – az ottani 01. számú egyéni választókerületben választották újra képviselőnek.

39 Kiemelés tőlem – T. J. Z.

40 4.B.85/2012/16. szám

41 Vö.: régi Btk. 51. § (3) bekezdés.

42 4.Bf.276/2013/7. szám.

43 Vö. pl.: 13/2014. (IV. 18.) AB-határozat, Indokolás [23]

44 Vö. pl.: 13/2014. (IV. 18.) AB-határozat, Indokolás [24]

45 Vö. pl.: 13/2014. (IV. 18.) AB-határozat, Indokolás [24]-[25], [31]

46 A fejlődési út azonban nem egyenletes, erre példa az Alkotmánybíróság 1/2015. (I. 16.) AB-határozata, melyben az AB ismét a véleménynyilvánítás közszereplővel kapcsolatos voltára (illetve a konkrét ügyben annak hiányára), nem pedig annak a közügyekkel való kapcsolatának vizsgálatára alapozta döntését.

kötelezését (mint láttuk, ezt már a korábbi gyakorlat is elismerte, az elvi alap tisztázásával azonban adós maradt), és fordítva, egy nem közszereplő is kerülhet saját akaratából olyan helyzetbe, amikor közügyekben vesz részt, ilyenkor viszont a közügyek szabad vitathatósága akkor is indokolja a véleménynyilvánítás szabadságának kiemelt védelmét, akár még a gyalázkodó kijelentésekkel szemben is, ha arra egy nem közszereplővel szemben kerül sor, hiszen a szabad közéleti vita, a felelemmentes és megalkuvás nélküli véleménynyilvánítás csak így biztosítható. E tétel deklarálása ugyan nem volt előzmények nélküli, azonban a közügyek szabad vitatása korábban még csak mint a közszereplők bírálhatóságának egyik (a demokrácia védelme érdekében történő) igazolása jutott szerephez, nem mint a vélemények alkotmányosságának önálló értékelési szempontja. Ez utóbbi csak a 13/2014. Abh.-ban (utalás szintjén pedig már a 7/2014. Abh.-ban)⁴⁷ történt meg, amelyben az AB leszögezte például, hogy „a közügyeket érintő véleménynyilvánítás középpontjában elsősorban a politikai közösség demokratikus működése és nem a szólással, bírálattal érintett közszereplő személye áll”.⁴⁸ Továbbá: „A nyilvános közlés megítélése során elsőként arról szükséges döntenie, hogy az adott közlés a közügyekben való megszólalást, közérdekű vitában kifejtett álláspontot tükröz-e, vagyis a közügyek szabad vitatásával áll-e összefüggésben.”⁴⁹ Tehát az alkotmányos mérlegelés elsődleges, minden más szempont vizsgálata előtti aspektusa nem az, hogy az állítás közszereplőt érintett-e, hanem kifejezetten az, hogy a kijelentés közüggyel kapcsolatban történt-e. [Az alanyi helyett a tárgyi szempontok vizsgálatának szükségességét erősítette meg később a – polgári ügyben született – 28/2014. (IX. 29.) AB-határozat is, annyi különbséggel, hogy ezen Abh. a „közszereplő” helyett

nem a „közügy”, hanem a „közszerelés” fogalmával operált.]^{50 51} Végül az ügy közügykénti megítélése alapjául szolgáló szempontokat is felvázolta az AB,⁵² melyeknek a választási ügyekben hozott alkotmánybíróági határozatok esetében is jelentőségük lesz.

III.

A szólásszabadság értelmezése a választási ügyekben

Jelen fejezetben tanulmányunk tulajdonképpeni tárgyának az elemzését, vagyis a választási ügyekben született bírói döntésekkel szemben benyújtott „valódi” (az Abtv. 27. §-a szerinti) alkotmányjogi panaszok alapján hozott érdemi alkotmánybíróági határozatok analízisét végezzük el, mellőzve az érdemi jelleget nélkülöző, ugyanilyen ügyekben hozott visszautasító alkotmánybíróági végzések bemutatását.

A „valódi” alkotmányjogi panasz lényege, hogy a bírósági eljárásban érintett bármely személy vagy szervezet az Alkotmánybírósághoz fordulhat akkor is, ha nem a bíróság által alkalmazott jogszabályt tartja alaptörvény-ellenesnek (mint az alkotmányjogi panasz „régí”, 2012 előtt is létezett fajtájánál), hanem (a jogszabály alkotmányosságának elismerése mellett) magát a bírósági döntést, vagy a bírósági döntéshez vezető bírósági eljárást.⁵³ Minderre az Alaptörvény és az új Abtv. hatályba lépése, azaz 2012. január 1-je óta van lehetőség. Ám a választási eljárásról szóló 2013. évi XXXVI. törvény (a továbbiakban: Ve.) szerinti, a választással kapcsolatos alkotmányjogi panasz benyújtása csak a Ve. hatályba lépését követően, 2013. május 3-tól lehetséges. A választással kapcsolatos alkotmányjogi

47 Vö. pl.: „[A] közéleti véleménynyilvánítás fókuszában maguk a közügyek – nem pedig a közszereplők – állnak [...]” {7/2014. (III. 7.) AB-határozat, Indokolás [48]}; „A politikai véleménynyilvánítás fokozott védelme mind a közügyekben megfogalmazott értéktételekre, mind pedig a közügyek körébe tartozó tényállításokra vonatkozik.” {7/2014. (III. 7.) AB-határozat, Indokolás [50]}; stb.

48 13/2014. (IV. 18.) AB-határozat, Indokolás [26]

49 13/2014. (IV. 18.) AB-határozat, Indokolás [39]

50 „A jogirodalom álláspontja szerint a társadalom életét általában befolyásoló, akár az országos, akár a helyi viszonyok alakulását meghatározó, vagy ilyen célzattal létrejött nyilvános rendezvényeken, eseményeken történő szereplés tekinthető közszereplésnek [...]. Tipikusan ilyen a kulturális, társadalmi, politikai rendezvényeken, gyűléseken történő felszólalás, nyilvános szerepvállalás. Ez a minősítés nem kötődik semmilyen formális társadalmi vagy jogi státushoz. A közszereplés tényét a köz érdekében való megszólalás, szerepvállalás alapozza meg.” {28/2014. (IX. 29.) AB-határozat, Indokolás [30]}

51 Hasonlóan, a 31/2014. (X. 9.) Abh. szerint: „A véleménynyilvánítás szabadsága tehát fokozottan érvényesül olyan értéktételekkel kapcsolatban, amelyek a közügyekre vonatkozó vélemények ütközésében kapnak hangot, még akkor is, ha esetleg túlzóak és felfokozottak.” {31/2014. (X. 9.) AB-határozat, Indokolás [30]; kiemelés tőlem – T. J. Z. }

52 „Ennek megítéléséhez pedig elsődlegesen a közlés megjelenésének módját, körülményeit és a vélemény tárgyát, kontextusát szükséges figyelembe venni. Így a közlést érintően vizsgálni kell a médium típusát, a közlés apropóját adó eseményt, illetve az arra érkező reakciókat és az adott közlésnek ebben a folyamatban játszott szerepét. További szempontként szükséges értékelni a kijelentés tartalmát, stílusát, illetve a közlés aktualitását, valamint célját. Amennyiben e körülmények értékelésével az állapítható meg, hogy a közlés a közügyek szabad vitatását érinti, úgy a közlés automatikusan a véleménynyilvánítási szabadság nyújtotta magasabb szintű oltalmat élvez. Az ilyen közlés ugyanis a közhatalom és a közhatalmat gyakorlók ellenőrzésének, ellenőrizhetőségének egyik legfőbb garanciája, amely egy plurális alapokra épülő társadalom demokratikus és nyílt működéséhez nélkülözhetetlen követelmény [...]” {13/2014. (IV. 18.) AB-határozat, Indokolás [39]}

53 Az Alkotmánybíróság jelenlegi alapjog-védelmi hatásköreinek felosztásáról ld.: Tóth J. Zoltán: A „valódi” alkotmányjogi panasz használatba vétele: az Abtv. 27. §-a szerinti panasz első két éve az Alkotmánybíróság gyakorlatában. Jogtudományi Közöny. 2014. 5. sz. 225-227. A valódi alkotmányjogi panasz és a másik két panaszjelzés közötti viszonyról pedig ld.: Tóth J. Zoltán: Az egyéni (alap)jogvédelem az Alkotmányban és az Alaptörvényben (I. rész). Közjogi Szemle. 2012. 3. sz. 11-19.

panaszok esetében is érvényesül az Abtv. 27. §-ában írt azon feltétel, miszerint az egyedi ügyben érintett személy vagy szervezet csak akkor fordulhat az Alkotmánybírósághoz (az így benyújtott alkotmányjogi panasz csak akkor bírálható el érdemben), ha az indítványozó a jogorvoslati lehetőségeit már kimerítette (vagy, ami a választási ügyekben nem releváns, akkor, ha jogorvoslati lehetőség nincs számára biztosítva). A továbbiakban ezen, választási ügyekben rendelkezésre álló jogorvoslati lehetőségeket összefoglaló névvel választási jogorvoslatoknak nevezzük.

A választási jogorvoslatoknak négy fajtája van.⁵⁴ Az első a kifogás: a Ve. 208. §-a értelmében kifogást a választásra irányadó jogszabály, illetve a választás és a választási eljárás alapelveinek megsértésére hivatkozással lehet benyújtani, a benyújtásra pedig bármely, a központi névjegyzékben szereplő választópolgár, jelölt, jelölő szervezet, továbbá az ügyben érintett természetes és jogi személy, jogi személyiség nélküli szervezet jogosult. Ugyanezen jogalanyok, ugyanezen okokra való hivatkozással nyújthatnak be a választási bizottság elsőfokú határozata ellen *fellebbezést*, melyet a felettes választási bizottság bírál el (ha van ilyen);⁵⁵ az utóbbi által hozott határozat (valamint a Nemzeti Választási Bizottság elsőfokú határozata) pedig – hasonló okok miatt – *bíróági felülvizsgálati kérelemmel* támadható, erre azonban a Ve. 222. § (1) bekezdése értelmében már csak az ügyben érintett jogalany (természetes személy, jogi személy, jogi személyiség nélküli szervezet) jogosult. Rendkívüli jogorvoslatként végül a bírósági döntéssel érintett jogalany az Abtv. 27. §-a és a Ve. 233. §-a alapján *alkotmányjogi panasszal* fordulhat az Alkotmánybírósághoz, ha véleménye szerint a bírói döntés alaptörvény-ellenes.⁵⁶ A következőkben az ilyen panaszeljárásokban született érdemi alkotmánybíróági határozatokat mutatjuk be, különös hangsúlyt fektetve azok indoklására, mivel a véleménynyilvánítási szabadságnak a választási eljárás, különösen a választási kampány során való alkotmánybíróági védelme és ezáltal e szabadságjog feltehető jövőbeni, a választási szervek és a választási ügyekben eljáró bíróságok általi alkalmazása és érvé-

nyesítése nem elsősorban az *erga omnes* hatályú alkotmánybíróági határozatok rendelkező része, hanem azok indoklása alapján jelezhető előre.

A Ve. 2013. május 3-i hatályba lépése, valamint jelen tanulmány 2015. júniusi megírása között *összesen hat olyan alkotmánybíróági határozat született, mely valamely, választási ügyben született bírói döntést támadó, a Ve. 233. §-a alapján benyújtott, speciális alkotmányjogi panasz alapján indult ügyet érdemben döntött el.*⁵⁷ E határozatból *kettő a véleménynyilvánítási szabadság „semleges”, konszolidált értelmezését nyújtja, három kifejezetten szólásszabadság-párti döntésként értékelhető, és mindössze egyetlen olyan határozat született, mely (egy extrém esetben) a véleményszabadság végső korlátját jelentő méltósághoz való jog érdekében a kifejezés szabadságának egyértelmű korlátozását arányosnak és ezáltal alkotmányosnak ismeri el.* (Ezek közül a három „véleményszabadság-párti” Abh. mindegyike a támadott bírói döntéseket megsemmisítő határozatot jelentett, a „neutrális” és a véleményszabadság korlátait felállító határozatok ellenben mind elutasították az indítványokat.)

Ami először is a „semleges” döntéseket illeti, e *jelzőn azt értjük, hogy az e kategóriába tartozó két Abh. nem terjesztette ki a véleményszabadság hatókörét* (az arra való hivatkozhatóságot) *olyan esetekre, melyekre explicite az korábban nem terjedt volna ki, de nem is lépett vissza a korábban elért védelmi szinttől.* Ezekben a határozatokban az Alkotmánybíróság a véleményszabadság egy plauzibilis, a vélemények kifejezését lehetővé tevő értelmezését adta (az indítványozó által felhozott más lehetséges értelmezéssel szemben), miközben a vizsgálat fókuszában nem e szabadságjog feltétlen érvényesülésének igénye állt. Ezek közül (valamint mind a hat, általunk elemzett érdemi határozat közül) az első a 2014. március 24-én – teljes ülésen – meghozott 3065/2014. (III. 26.) AB-határozat (AB ügyszám: IV/548/2014.) volt, mely a választási plakátok kihelyezésének korlátozhatósága tárgyában született. Az ügy előzményéhez tartozik, hogy a Kúria a jelen ügyben indult eljárást megelőzően egy olyan végzést hozott,⁵⁸ melyben a közúti közlekedésről szóló 1988. évi I. törvény (a továbbiakban: *Kkt.*) 12. § (3) és (3b) bekez-

54 Ezen négy (két rendes és két rendkívüli) jogorvoslatról kimerítően lásd: *Cserny Ákos* (szerk.): *Választójogi kommentárok*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 318-342.

55 A Nemzeti Választási Bizottság elsőfokú határozata ellen fellebbezést értelemszerűen nem lehet benyújtani [vö.: Ve. 221. § (2) bekezdés].

56 Az alkotmányjogi panaszt fő szabály szerint ugyan a sérelmezett döntés kézbesítésétől vagy – ennek hiányában – a tudomásszerzéstől, avagy az Alaptörvényben biztosított jog sérelmének bekövetkezésétől számított hatvan napon belül lehet benyújtani; ez a fő szabály azonban a választási jogorvoslati eljárásban nem érvényesül. A többi választási jogorvoslati elbírálási határidőhöz hasonlóan az Alkotmánybíróságnak is rendkívül szűk időkeretben kell döntenie: a panasz befogadásáról szóló döntés meghozatalára három munkanapja van, befogadás esetén pedig további három munkanap áll rendelkezésére az érdemi döntés meghozatalára. (Megjegyzendő egyrészt, hogy az AB gyakorlata az, hogy érdemi döntés esetén nem születik külön döntés a befogadásról, így a valóságban az érdemi döntés nem 3+3, hanem legfeljebb 3 munkanapon belül megszületik; másrészt hogy az AB-val némiképp kivételezett a jogalkotó, mert amíg az elsőfokú és a másodfokú határozatot meghozó választási bizottságoknak, valamint a közigazgatási határozat felülvizsgálatát végző bíróságnak három *napja* van a döntésre, melybe a munkaszüneti napok is beleszámítanak, addig az AB-nak 3 *munkanapja*.)

57 Jelen tanulmányban tehát nem foglalkozunk azon érdemi alkotmánybíróági határozatokkal, melyek nem az Abtv. 27. §-a szerinti „valódi”, hanem az Abtv. 26. §-a szerinti, normakontrollal egybekötött, a bíróság által alkalmazott *jogszabály* alaptörvény-ellenességét állító panaszindítványok vonatkozásában születtek.

58 Kvk.III.37.183/2014/10. sz. végzés

dése alapján jogszerűtlennek ismerte el a reklámnak minősített választási plakátok kihelyezését villanyoszlopokra.⁵⁹ Jelen ügyben azonban – felülbírálvá az addigi nemzeti választási bizottsági jogértelmezést és ezen alapuló joggyakorlatot jóváhagyó említett kúriai végzést – megváltoztatta álláspontját, és úgy döntött, hogy az ilyen választási plakát nem minősül reklámnak,⁶⁰ így annak elhelyezésére csak maga a Ve. írhat elő korlátozást. A Ve. viszont önmaga ilyen korlátozást nem ír elő, ezért választási plakátok villanyoszlopokra történő kihelyezése pusztán ezen az alapon nem tiltható meg. Mivel a kérelmező (egy, a 2014. évi országgyűlési választáson induló képviselőjelölt) kifogása alapján az elsőfokú határozatot meghozó Hajdú-Bihar Megye 04. számú Országgyűlési Egyéni Választókerületi Választási Bizottság határozatával⁶¹ e magatartást jogellenesnek minősítette, és a jelöltet eltiltotta a további jogsértéstől, amely döntést a Nemzeti Választási Bizottság 676/2014. sz. határozatával helybenhagyott, ezért a Kúria Kvk. II.37.307/2014/3. számú végzésével e határozatokat megváltoztatta, a kérelmező kifogását pedig elutasította. A kérelmező ez ellen a kúriai végzés ellen nyújtott be alkotmányjogi panaszt, annak alaptörvény-ellenességét állítva. A panaszos szerint a kúriai döntés több alaptörvényi rendelkezést is sért, így a IX. cikk (1) bekezdése szerinti véleménynyilvánítási szabadság jogát is, mivel az adott egyéni választókerületben induló más jelöltek (köztük maga a panaszos is), betartva az NVB-nek az első kúriai végzés által is helyesként elismert korábbi gyakorlatát, tartózkodtak a választási plakátok villanyoszlopokon történő elhelyezésétől. Mivel a rivális párt politikusa e korábbi gyakorlat ellenére helyezte ki plakátjait, így a többi jelöltnek már nem maradt a villanyoszlopokon hely,⁶² ezáltal pedig hátrányosabb helyzetbe kerültek a másik párt jelöltjéhez képest, ami – az indítványozó véleménye szerint – sérti ezen személyek véleménynyilvánítási szabadságát.

Az Alkotmánybíróság azonban határozatában megállapította, hogy *éppen az indítványozó általi jogértelmezés jelentené a véleménynyilvánítási szabadság korlátozását*. A Kúria nem állapította meg valamely kampányeszköz (jelen esetben a választási plakát) használatának tilalmát, azaz éppen a szólásszabadságot biztosította a második végzésben adott jogértelmezéssel. *E döntés senkinek a jogát nem korlátozza véleménye*

kifejezésére, és ennek során senkit nem korlátoz valamely kampányeszköz igénybe vételében. Az AB szerint „a panasz lényeges tartalma az, hogy a támadott bírói döntés alapjául szolgáló jogszabályok olyan értelmezését tartja a felhívott alapjogokkal (...) összhangban állónak, amely a képviselőjelöltek kampánytevékenységét illetően ugyanezeknek a jogoknak (...) az általános korlátozását jelentené mindenkire kiterjedő hatállyal. Alkotmányjogi panasz nem irányulhat ilyen jogkorlátozásra.”⁶³ Emiatt az Alkotmánybíróság az indítványt – éppen a véleménynyilvánítási szabadság védelme, pontosabban korlátozásának megakadályozása érdekében – elutasította.

A második érdemi, választási, bírói döntés elleni panasz alapján indult ügyben született Abh. szintén egy „neutrális”, a szólásszabadság lehetséges felfogásainak egyikét kijelölő, illetve megerősítő határozat, a 3096/2014. (IV. 11.) Abh. (AB ügyszám: IV/735/2014.) volt, melyet az Alkotmánybíróság (annak teljes ülése) 2014. április 8-án fogadott el. Az alapul fekvő választási vita egy önkormányzati tulajdonban álló lap kampányidőszakban történő szerkesztési gyakorlatának korlátozhatóságával volt kapcsolatos. A XIV. kerületi önkormányzat hivatalos lapja, a Zuglói Lapok 2014. március 13-i számának 3. oldalán „A szocialista képviselő kilencven alkalommal nem Zuglót támogatta” címmel cikket közölt, mellyel szemben egy magánszemély kifogást nyújtott be a Budapest 08. számú Országgyűlési Egyéni Választókerületi Választási Bizottsághoz. Arra hivatkozott, hogy az újság megsértette – egyebek mellett – a Ve. 2. § (1) bekezdés e) pontjában foglalt alapelvet (jóhiszemű és rendeltetésszerű joggyakorlás). Az OEVB a kifogást elutasította,⁶⁴ melyet az NVB 880/2014. sz. határozatával helybenhagyott. Az NVB határozatával szemben a cikkben említett, a Budapest 08. számú országgyűlési egyéni választókerületben induló jelöltet közösen állító öt párt bírósági felülvizsgálati kérelmet nyújtott be a Kúriához, melyben új bizonyítékként terjesztették elő, hogy míg az általuk támogatott jelölt a Zuglói Lapok említett lapszámában mindössze egyszer, akkor is negatív színben jelent meg, viszont egy másik képviselőjelölt, aki a kerület akkori polgármestere és országgyűlési képviselője is volt, hétszer, ráadásul mindannyiszor pozitív tartalommal.

A felülvizsgálati kérelmet a Kúria alaposnak talál-

59 A Kkt. és a Ve. viszonyáról és annak anomáliáiról a választási plakátok tekintetében részletesen lásd: *Téglási András*: A választási plakát mint kampányeszköz elhelyezésével kapcsolatos alkotmányossági problémák a 2014. évi választások során. In: *Cserny Ákos* (szerk.): *Választási dilemmák*. Budapest, Nemzeti Közszerzői Egyetem, 2015. 132-135.

60 A politikai reklámról és politikai hirdetésről bővebben lásd: *Török Bernát*: A politikai reklámozás magyar szabályozásáról. In: *Cserny Ákos* (szerk.): i.m., 151-174.

61 A Ve. 144. § (7) bekezdése értelmében a plakátot úgy kell elhelyezni, hogy az ne fedje más jelölt vagy jelölő szervezet plakátját. Tehát ha egy helyen már van választási plakát, arra a felületre jogszerűen más nem helyezhet el plakátot.

62 A Ve. 144. § (7) bekezdése értelmében a plakátot úgy kell elhelyezni, hogy az ne fedje más jelölt vagy jelölő szervezet plakátját. Tehát ha egy helyen már van választási plakát, arra a felületre jogszerűen más nem helyezhet el plakátot.

63 3065/2014. (III. 26.) AB-határozat, Indokolás [29]

64 53/2014. (III. 24.) sz.

ta, ezért az NVB határozatát (az OEVB határozatára is kiterjedően) Kvk.I.37.394/2014/2. számú végzésével megváltoztatta. A Kúria megállapította, hogy a sérelmezett cikk valóban megsértette a választási eljárás jóhiszemű és rendeltetésszerű joggyakorlásra vonatkozó alapelvét; mindezek miatt eltiltotta a Zuglói Lapokat a további jogsértéstől, és arra kötelezte, hogy a végzés rendelkező részét a legközelebbi lapszámban a jogsértő közléshez hasonló módon tegye közzé. A Kúria szerint *a jogintézményekkel a címzettek csak célhoz és tartalomhoz kötötten élhetnek: csak az a joggyakorlás élvez törvényi védelmet és elismerést, amelyben a jogosultság formális előírásain túl annak valódi tartalma is felismerhető.* Mivel pedig az érintett lapszámban több helyen megjelenő és mindig kedvező színben feltüntetett képviselőjelölt pártjának kerületi hírlevele, valamint a jelölt választási szórólapja nagy mértékű tartalmi egyezést mutatott a vizsgált cikkel, ezért a jogsértés megvalósult. A Kúria a végzés indoklásában kiemelte, hogy „választási időszakban bármely párt, bármely jelölt kampány anyagában foglaltak megisméltése az önkormányzat, mint helyi közhatalom által fenntartott sajtótermékben formálisan ugyan önálló cikket eredményez, mondanivalójával azonban sérti a rendeltetésszerű joggyakorlás követelmény[é]t”.

A Kúria végzésével szemben a Zuglói Lapok Szerkesztősége, annak főszerkesztője, az újság kiadója, továbbá a lap fenntartója alkotmányjogi panaszt nyújtottak be, több más alaptörvényi rendelkezés mellett arra hivatkozva, hogy a Kúria döntése sérti az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdése által biztosított véleménynyilvánítás szabadságát, valamint az e cikk (2) bekezdése által elismert szabad sajtóhoz való jogot. A panaszosok szerint a sajtó tevékenysége a választási eljárással, a választási kampánnyal összefüggésben zárólag a Ve. szabályozási keretei között vizsgálható; a sajtónak a politikai reklám és politikai hirdetés közzétételén kívüli egyéb tevékenysége azonban a Ve. tárgyi hatályán kívül esik, ezért a véleménynyilvánítási szabadság részét képező sajtószabadságot sérti a Ve.-ben nevesített sajtótevékenységeken kívüli, más jellegű sajtóközlések választási szabályok alkalmazásával történő megítélése, szankcionálása. A támadott döntés és az abban foglalt jogértelmezés így ellentétben áll a szabad tartalommeghatározás és a szerkesztési szabadság jogával, azaz összességében korlátozza a sajtószabadságot és ennek alapján a véleménynyilvánítási szabadságot; az indítványozók szerint ugyanis ha a sajtószerveknek a választási kampány időszakában a politikai hirdetésnek nem minősülő sajtóközlemények kapcsán is szankciótól kellene tartaniuk, akkor ez elkerülhetetlenül öncenzúrához vezetne.

Az Alkotmánybíróság – tanácsban eljárva – a panaszt *elutasította*. A vélemény- és sajtószabadság indít-

ványozói felfogásával szemben arra a következtetésre jutott, hogy bár a sajtószabadság korlátozásának alkotmányossági mércéi eltérnek az egyes tömegkommunikációs eszközök tekintetében, így – a médiaszolgáltatókkal (televíziókkal, rádiókkal) ellentétben, amelyekben a kiegyensúlyozott, elfogulatlan, tárgyilagos tájékoztatás követelményét fokozottan érvényesíteni kell – *a nyomtatott sajtótermékek szerkesztői szabadsága általában nem korlátozható.*⁶⁵ Az írott kiadvány tehát lehet elfogult és szubjektív is, azonban *a közhatalmi szervek által fenntartott sajtótermékekre ez a korlátlan szerkesztői szabadság választási kampányidőszakban nem vonatkozik.* A véleménysszabadság egyik elvi indoka az, hogy *e jog védelme és érvényesítése által biztosítható a demokratikus közvélemény kialakítása, amelyhez pedig elengedhetetlen, hogy a közpénzből fenntartott sajtótermékek – különösen kampányidőszakban – elfogulatlanok és tárgyilagosak legyenek.* Megalapozott döntés csak így várható el a választóktól, ezért ilyen helyzetben a szabad és demokratikus választások érdekében az állami (önkormányzati) szerv által fenntartott sajtótermék szerkesztőinek szerkesztési és tartalom-meghatározási szabadsága korlátozható.

A hat elemzett érdemi alkotmánybíróági döntés közül három kifejezetten szólásszabadság-párti; ezek olyan határozatok, melyekben a közügyekkel kapcsolatos vélemény kifejezését az Alkotmánybíróság – mindhárom esetben a Kúria döntésével szemben, azt megsemmisítve – védelmébe vette. Valamennyi esetben közös annak AB általi hangsúlyozása, hogy a testület a döntést az ügy összes körülményére tekintettel, az eset egyedi sajátosságait figyelembe véve hozta meg. Ezzel azonban az AB óhatatlanul lépést tett a – hatáskörébe nem tartozó – ténybíráskodás irányába, mivel az eset körülményeit nem a Kúria megállapításaira és tényállás-értékelésére hagyatkozva, hanem – szükségképpen – a tények (legalább részbeni) önálló (újra-, illetve át-) értékelését elvégezve vette figyelembe.

E három véleménysszabadság-párti Abh. közül az első, a 31/2014. (X. 9.) AB-határozat (AB ügyszám: IV/1672/2014.) egy önkormányzati választási jogvitában hozott ítéletáblai döntéssel szemben benyújtott – tanácsban elbírált – „valódi” panaszindítvány alapján született (ez az egyetlen olyan határozat a hat, jelen tanulmányban elemzett érdemi Abh. közül, mely nem az országgyűlési képviselők, hanem a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választása során keletkezett vitás ügyben döntött). A határozat alapjául szolgáló jogvitában Foktő község egyik polgármester-jelöltje, az alkotmányjogi panasz későbbi indítványozója a 2014. évi önkormányzati választások kampányában egy olyan szórólapot terjesztett, amelyen a község akkori polgármesteréről, a tisztségért újra ringbe szálló polgármesterjelölt vetélytársáról a

következőket írta: „[...] diktatúra folytatódik, [...], amik már napvilágot láttak: [...] a hivatali dolgozók minden nap összeszorult gyomorral veszik fel a munkát [...]”. Emiatt a szórólapon megnevezett vetélytárs kifogást nyújtott be Foktő Község Helyi Választási Bizottságához, amely 2014. szeptember 15-i, 46/2014. számú határozatával helyt adott annak, megállapítva, hogy a később indítványozó megsértette a Ve. 2. § (1) bekezdés e) pontjában foglalt jóhiszemű és rendeltetésszerű joggyakorlás alapelvét, mivel a szórólapon valótlán tényként állított, amely tény az akkori polgármester bizonyítható módon, tényszerűen megcáfolt.⁶⁶ A későbbi indítványozó e határozattal szemben fellebbezést nyújtott be, amit azonban a Bács-Kiskun Megyei Területi Választási Bizottság 52/2014. (IX. 20.) számú határozatával elutasított, a HVB határozatát helybenhagyva. A TVB indokolása megegyezett a HVB-ével: a TVB szerint a jelölt állításával arra utalt, hogy a hivatal minden dolgozója félve jár dolgozni, valamint hogy ez kifejezetten a jelenlegi, és a választáson újra jelöltként induló polgármester magatartásának köszönhető. A szórólapon tehát olyan ténymegállapítást, kijelentést tartalmazott, amely túllépett a szabad véleménynyilvánítás határán, tekintve hogy valóságtartalma nem állapítható meg, ezért az sérti a jóhiszemű és rendeltetésszerű joggyakorlás választási eljárási elvét.

A TVB döntése ellen a jelölt bírósági felülvizsgálat iránti kérelmet nyújtott be, azt állítva, hogy mind a HVB, mind a TVB döntése téves, mivel közlése nem tényállítás, hanem véleménynyilvánítás, amelyre – tekintettel az érintett közszereplői mivoltára – kiterjed a véleménynyilvánítás szabadsága. A kérelmet elbíráló Szegedi Ítéltábla sem osztotta azonban ezt az érvelést, és a kérelmet 2014. szeptember 26-án kelt, Pk.I.20.821/2014/2. számú végzésével elutasította. Indokolásában kifejtette, hogy az idézett mondat tényközlés, amellyel a kérelmező azt sugallta, hogy a jelenlegi polgármester diktatorikus vezetési módszerei miatt a hivatali dolgozói légkör – minden dolgozót beleértve – rossz, a dolgozók félve járnak munkába, amit azonban az eljárás során beszerzett bizonyítékok egyértelműen cáfolnak. Hozzátette továbbá, hogy „nemcsak a valótlán tartalmú tényállítás, hanem az alkotmányos értékekkel összeegyeztethetetlen véleménynyilvánítás sem védett”, ezért „a rendeltetéssze-

rű joggyakorlás sérelmét okozza az olyan felismerhető szándékú közlés”, legyen az akár tény, akár vélemény, amely „a formális jogkövetés égisze alatt a jogintézményben rejlő tartalom kihasználására, kijátszására irányul”. Végül azt is kijelentette, hogy a sérelmezett közlés nem a jelenlegi polgármester közéleti tevékenységével, közszerepelésével vagy polgármesteri tevékenységével kapcsolatos, így arra a véleménynyilvánítás fokozott védelme eleve nem terjedhet ki. E végzéssel szemben fordult az indítványozó az Abtv. 27. §-a szerinti alkotmányjogi panasszal az Alkotmánybírósághoz, kérve az ítéltáblai döntés alaptörvény-ellenességének megállapítását és megsemmisítését, mivel az – egyebek mellett – ellentétes a véleménynyilvánítási szabadság alapjogával, és az ezt értelmező, ezen alkotmányos jog tartalmát kibontó korábbi alkotmánybírósági határozatokkal. A panaszos kitartott amellett, hogy a szórólapon található szövegrész nem tényközlés, csak vélemény, amely közügyekben kiemelt alkotmányos védelmet élvez.

Az AB összességében *osztotta* ezt az érvelést, és az ítéltábla végzését megsemmisítette. A 31/2014. Abh. indokolása szerint ugyanis a panaszos nem tényt közölt, hanem véleményként fejtette ki mondandóját,⁶⁷ amivel pusztán a jelenlegi és jelöltként újra induló polgármesternek a közügyekkel egyértelműen kapcsolatba hozható vezetői tevékenységét minősítette.⁶⁸ Visszaulva a 7/2014. Abh.-ban megfogalmazott tételekre, ismét kimondta, hogy „a véleménynyilvánítás szabadsága az értékítéletet kifejező, az egyén személyes meggyőződését közlő megszólalásokra attól függetlenül kiterjed, hogy a vélemény értékes vagy értéktelen, helyes vagy helytelen, tiszteletre méltó vagy elvetendő”;⁶⁹ hogy „a véleménynyilvánítás szabadsága tehát fokozottan érvényesül olyan értékítéletekkel kapcsolatban, amelyek a közügyekre vonatkozó vélemények ütközésében kapnak hangot, még akkor is, ha esetleg túlzóak és felfokozottak”;⁷⁰ valamint hogy *még a tényállítások is részei a szólásszabadságnak, hiszen „egyrészt valamely tény közlése is kifejezhet személyes véleményt, másrészt tényközlések nélkül a véleményformálás is ellehetetlenülne”*⁷¹ (noha a szólásszabadsággal összefüggésben azért van különbség a tényállítások és az értékítéletek védettsége között). Mivel azonban *a tények és vélemények elhatárolása még magának az AB-nak a fel-fogása szerint sem egyértelmű, és arra nem lehet általános*

66 A HVB által cáfolatként értékelt bizonyíték egy magánlevél volt, melyet a hivatal egyes dolgozói írtak a polgármesternek, amelyben kifejezésre juttatták, hogy nem értenek egyet a szórólapon állításaival.

67 Vö.: 31/2014. (X. 9.) AB-határozat, Indokolás [29]

68 „Miután egy polgármester úgy közszereplő, hogy a helyi közhatalom gyakorlásában vesz részt (vezeti a képviselő-testületet, irányítja a hivatalt, illetve közös hivatal esetén rész vesz abban), a kritizáló nem lépi túl a közügyek megvitatásának kereteit, ha éppen vezetői tevékenységét minősíti. A személyiségi jogait is érintő kritika különös indokoltságát pedig az jelenti, hogy a polgármester-jelölti minőségében megnyilvánuló panaszos éppen az ilyen stílusú vezetői tevékenységtől akart elhatárolódni.” {31/2014. (X. 9.) AB-határozat, Indokolás [29]}

69 31/2014. (X. 9.) AB-határozat, Indokolás [29]. Az idézet eredeti forrása: 7/2014. (III. 7.) AB-határozat, Indokolás [49].

70 31/2014. (X. 9.) AB-határozat, Indokolás [30]

71 Vö.: uo.

sorvezetőt alkotni, ezért az Alkotmánybíróság külön is hangsúlyozta, hogy „a jelen választási ügyben kifejtett megállapításait a konkrét ügy összes értékelte körülményeire tekintettel tette,⁷² s minden további más ügyben esetről-esetre fogja vizsgálni a véleménynyilvánítási szabadsághoz való jog esetleges sérelmét.”^{73 74}

A második érdemi véleménynyilvánítási párti döntést 2015. február 23-án hozta meg az AB [5/2015. (II. 25.) AB-határozat (AB ügyszám: IV/614/2015.)], amikor is a Veszprém megyei 01. számú országgyűlési egyéni választókerületben (Veszprém) a 2014. évi országgyűlési választásokon megválasztott, de később képviselői mandátumáról lemondott Navracsics Tibor helyére új egyéni képviselőt kellett választani. Ezen időközi választás egyik kampányeseményeként tartott 2015. február 1-jén a nagyobb baloldali pártok által támogatott, de hivatalosan függetlenként induló Kész Zoltán egy budapesti választási gyűlésen egy politikai beszédet, amelyben a következőket mondta: „Veszprémből jöttem. Egy felvilágosult, büszke városból. Abból a városból, ahol 12 jelölt indul a választáson. A Fidesznek van 11 jelöltje, 11 különböző mezben. Kamujelöltekkel és az ellenzéki szavazók megosztására készülő kalandorokkal állt fel a fideszes csapat. De engem ért a megtiszteltetés, hogy egyedüli esélyesként, ellenzéki képviselhetem azokat, akiknek elégük van Orbán Viktor rendszeréből. A Fidesz vesztesre áll. Én pedig támogatásokkal február 22-én le fogom győzni a Fidesz jelöltjét Veszprémben.” A Magyar Munkáspárt kifogást nyújtott be a Veszprém Megyei 01. számú Országgyűlési Egyéni Választókerületi Választási Bizottsághoz, mivel véleménye szerint Kész Zoltán megsértette a Ve. 2. § (1) bekezdés a) és e) pontjában foglalt eljárási elveket (a választás tisztaságának megóvása, illetve jóhiszemű és rendeltetésszerű joggyakorlás), azzal, hogy magát – a kifogástevő szerint – egyedüli baloldali jelöltként tüntette fel. Azzal ugyanis, hogy „a Fidesznek van 11 jelöltje, 11 különböző mezben”, Kész Zoltán olyan tényt állított, amely nem felelt meg a valóságnak, mert valójában a Fidesz-KDNP színeiben egyetlen jelölt indul, a többiek ellenben nem a Fidesz jelöltjei, ez pedig mint hamis tényállítás alkalmas a választók megtévesztésére.

Az OEVB a kifogást alaki hibásnak minősítette, és érdemi vizsgálat nélkül elutasította, mivel a bizonyítékként megjelölt videónak a kifogástevő által megadott linkjét nem tudta megnyitni. A döntéssel szembeni fellebbezés folytán eljáró Nemzeti Választási Bizottság azonban 2015. február 12-én meghozott 17/2015. számú határozatával a kifogásnak helyt adott.⁷⁵ A kifogásolt szövegrész az NVB szerint valótlan tényállítást tartalmazott, amivel a jelölt a választókat megkísérelte megtéveszteni. Indokolásában kifejtette, hogy a kérelmező, „azáltal, hogy saját magán kívül az összes nyilvántartásba vett jelöltet a FIDESZ–Magyar Polgári Szövetség jelöltjeként nevez[te] meg, politikai és választójogi értelemben azonosította [őket] e jelölő szervezettel.” Mivel ez ellenkezik a megjelölt választási eljárási alapelvekkel, így a jogsértést megállapította, és a jelöltet eltiltotta a további jogsértéstől. Az NVB határozatával szemben Kész Zoltán felülvizsgálati kérelmet nyújtott be a Kúriához, kifejtve, hogy kijelentései nem tényállítások, hanem szubjektív politikai következtetések, értékítéletek, melyekkel a kérelmező csupán azt a politikai véleményét fogalmazta meg, hogy az ellenzéki szavazatok megosztása a Fidesz politikai érdekét szolgálja. A Kúria az NVB határozatát Kvk.I.37.191/2015/3. számú végzésével helybenhagyta, egyetértve a választási bizottsággal abban, hogy a kérdéses kijelentés egyértelműen tényállítás. A kérelmező az időközi választáson induló többi jelölt mindegyikét a Fidesz jelöltjeként nevezte meg, és a jelölő szervezeteket is a Fidesszel azonosította, így az mint hamis tényközlés alkalmas a választók megtévesztésére, ezáltal sérti a kifogásban megjelölt eljárási alapelveket.⁷⁶

A Kúria végzésével szemben Kész Zoltán az Abtv. 27. §-a és a Ve. 233. §-a alapján alkotmányjogi panaszt nyújtott be az Alkotmánybírósághoz, kérve a végzés alaptörvény-ellenességének az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdésébe ütközése miatti megállapítását és megsemmisítését. Az indítványozó szerint a korábbi alkotmánybíróági határozatokból következik az az értelmezés, hogy egy közéleti vita során tett, közszereplők (politikuskok) közötti vita esetében a véleménynyilvánítási szabadságból fakadóan egy közszereplőnek lényegesen többet kell túrníe, beleértve ebbe akár a felfokozott és túlzó kritikát is. Amíg a közszereplő-

72 Ezen körülmények körében az AB külön is hangsúlyozta, hogy figyelemmel volt arra a tényre is, miszerint az egykori polgármester és a képviselő-testület tagjainak egy része közötti kibékíthetetlen nézeteltérések miatt Foktó önkormányzata működésképtelenné vált, és emiatt a 18/2013. (VII. 3.) AB-határozatban az önkormányzat képviselő-testületének a működését alaptörvény-ellenesnek ítélte.

73 31/2014. (X. 9.) AB-határozat, Indokolás [29]

74 Az ügy külön érdekessége, hogy a 2014. őszi választáson sem az indítványozót, sem a kifogást előterjesztő akkori polgármestert nem választották meg polgármesternek: előbbi a szavazatok 11,1%-át, utóbbi azok 34,16%-át szerezte meg; a győztes egy harmadik független jelölt lett, a szavazatok 53,13%-ával.

75 A linkkel kapcsolatban megállapította, hogy a kérelmező azt helyesen jelölte meg a kifogásban, ám azt az OEVB rosszul írta le (szóközökkel és ékezetekkel), ami miatt valóban nem volt megnyitható. A helyesen leírt link viszont működött, így az NVB a bizonyítékként az interneten megtalálható videót értékelni tudta.

76 A Kúria szavaival: „Nem vonható a véleménynyilvánítás körébe az a kijelentés, hogy »[a] Fidesznek van tizenegy jelöltje, tizenegy különböző mezben.« Ez egyértelmű tényállítást tartalmaz, és nem értékítéletnek minősül.” Továbbá: „A »kamujelölt« megjelölés még éppen értékítéletet takarhat, de az adott szövegkörnyezetben vizsgálva alkalmas a választók megtévesztésére, a jelöltek olyan színben történő feltüntetése, hogy a FIDESZ Magyar Polgári Szövetség jelöltjei. Ezek kategorikus állítások és nem feltételezések, így azok nem tekinthetők értékítéletnek.”

vel kapcsolatban hamis tényközlés nem valósul meg, addig a vélemény nem korlátozható. A politikai szerepvállaláshoz hozzátartozik a politikai vita, a többi politikussal szembeni kritika lehetősége, a személyes politikai meggyőződés kifejezése, amely a választások során a választópolgárok tájékoztatása érdekében is szükséges; az ilyen közlések nélkül a véleményformálás ellehetetlenülne. Megismételte, hogy a véleménynyilvánítási szabadság alapján „joga van Kész Zoltán-nak azt az álláspontját közölnie, hogy a Fidesz érdekét szolgálják, így a Fidesszel egy csapatnak játszanak az ellenzéki jelöltársai”; mindezek alapján végül amellett érvelt, hogy a „megnyilvánulását nem lehet úgy értelmezni, hogy megkérdőjelezte volna a Veszprém 01. számú egyéni választókerületben nyilvántartásba vett jelöltekre vonatkozó hivatalos adatokat”.

Az Alkotmánybíróság – teljes ülésen meghozott határozatában – a panasznak *helyt adott*, a Kúria végzését annak az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdését sértő jogértelmezése miatt alaptörvény-ellenesnek nyilvánította, és megsemmisítette; indokolásában itt is leszögezte, hogy a döntést az ügy összes körülményére tekintettel hozta meg. Az érdemben – a döntés meghozatalára rendelkezésre álló idő rövidsége miatt – mindössze másfél oldalas indokolás lényege azon megállapítás, miszerint az inkriminált kijelentések mindegyike véleménynyilvánítás, nem pedig tényállítás. Mivel a Kúria (és az NVB) a véleményt – helytelenül – tényként értékelte, ezért döntése, illetve az abban foglalt jogértelmezés sérti az Alaptörvény IX. cikkét. *A közszereplőkkel kapcsolatos, politikai tartalmú véleményeket e cikk fokozott védelemben részesíti; a politikusok pedig – szintén a közvéleményre való hatásukat felhasználva – e közlésekkel szemben meg is tudják magukat védeni.*^{77 78} Az Abh. indokolása szerint: „Választási kampányban tipikusan a közszereplők egymás közti kontextusában kell értelmezni és megítélni a véleménynyilvánítási szabadságot, illetve annak korlátait. Ez mindenekelőtt annyit jelent, hogy az egymással versengő jelöltek igyekeznek előnyt szerezni, s ennek elérése érdekében nyíltan és akár kendőzetlenül is megnyilvánulhatnak. *Társadalmi érdek, hogy a kampányban nemcsak a közügyeket, hanem az egyes jelöltek alkalmasságát és a jelölő/támogató szervezet programját is megvitassák. Ez alkalmanként kemény verbális csatározásokat is jelenthet, de ez része a kampány során megvalósuló véleménynyilvánítási szabadságnak.*”⁷⁹ Sőt, a 31/2014. Abh.-ra hivatkozva a testület lefekteti azt a tételt is, miszerint „a választási kampány során tett, a másik jelöl-

tet negatív színben feltüntető kijelentések a véleménynyilvánítási szabadság körébe tartoznak, ha ezzel a választópolgárok döntési lehetőségét kívánják elősegíteni”.⁸⁰ Ezzel az AB végeredményben azt juttatta kifejezésre, hogy a politikai vitákat, még ha azok élesek is, lefolytatni kell, nem pedig jogellenessé minősíteni és megtiltani.

A harmadik, ez idáig (az Abtv. 27. §-a szerinti eljárásban) meghozott véleményszabadság-párti határozatot – a másodikhoz hasonlóan – szintén egy időközi országgyűlési képviselő-választás során keletkezett vitás ügyben adta ki az Alkotmánybíróság [9/2015. (IV. 23.) AB-határozat (AB ügyszám: IV/1061/2015.)]. Ezúttal a Veszprém megye 03. számú egyéni választókerületben (Tapolca) a 2014. évi országgyűlési választáson megválasztott és 2015 januárjában elhunyt Lasztovicza Jenő megüresedett parlamenti képviselői helyére kellett időközi választást kiírni, amelyen a későbbi alkotmányjogi panaszos Pad Ferenc is elindult két baloldali párt, az MSZP és a DK közös jelöltjeként. Róla jelentetett meg a Fidesz Ajkai Szervezete a „Fidesz AJKA” nevű Facebook-csoportban egy, korábban a Youtube internetes fájlmegosztóra feltöltött videót „Pad Ferenc bemutatkozik” címmel, melyben a videó készítője Pad Ferenc személye és az ajkai vörösiszap-katasztrófa közötti kapcsolatot kívánta bemutatni. A videóban – a katasztrófával kapcsolatos köztudomású, így feltétlenül igaz tények mellett – elhangzott egyrészt az a kijelentés, hogy „A cég vezetői között ott ült Pad Ferenc”; másrészt hogy „Pad Ferenc dolga az lett volna, hogy megakadályozza a katasztrófát, de ő semmit sem tett”. Emiatt egy magánszemély kifogást nyújtott be a Veszprém megye 03. számú Országgyűlési Egyéni Választókerületi Választási Bizottsághoz, arra hivatkozva, hogy a Fidesz Ajkai Szervezete valótlan és Pad Ferenc emberi méltóságát sértő tények híresztelésével megsértette a Ve. 2. § (1) bekezdésének *e*) pontját. A kifogástevő hivatkozott arra és bizonyította is, hogy a jelölt nem a MAL Zrt. vezetőségének, csak a felügyelő bizottságának volt a tagja. Állítása szerint a felügyelő bizottság ellenőrző tevékenységet végez, így annak tagja még köznyelvileg sem sorolható a vezetőség körébe. Emiatt Pad Ferenc semmit sem tudott tenni a tragédia elkerülése érdekében, vagyis a fent említett két kijelentés hamis tény állítását jelentette. Az OEVB határozatával⁸¹ a kifogást elutasította, azt alapítva meg, hogy a felügyelő bizottsági tag a közfelfogás szerint a társaság „vezetőjének” minősül, az pedig „köztudomású, hogy a vállalat részéről senki sem tett semmit a tragédia elkerülése érdekében”.

77 5/2015. (II. 25.) AB-határozat, Indokolás [28]

78 *Kérdés ugyanakkor, mennyire (lesz) tartható ez az érvelés egy olyan ügyben, amikor az elbírálendő kijelentést olyan időben (például a választás előtti napon tartott rendezvényen, vagy a választás előtti napon a postaládába bedobott szórólapon) tették, amikor a politikai rivális arra már nem tud reagálni (legalábbis a választást befolyásoló módon).*

79 5/2015. (II. 25.) AB-határozat, Indokolás [26]

80 5/2015. (II. 25.) AB-határozat, Indokolás [30]

81 38/2015. (IV. 2.) sz.

A kifogástevő e döntés ellen fellebbezett, azt azonban a Nemzeti Választási Bizottság 67/2015. számú határozatával elutasította, helybenhagyva az OEVB határozatát. Az NVB részletesen elemezte az Alkotmánybíróság korábbi gyakorlatát, hangsúlyozva a tények és vélemények megkülönböztetésére, valamint a vélemények tekintetében a közszereplőkkel szembeni kritika fokozott tűrési kötelezettségére vonatkozó kitételeket; elvégezte továbbá azt a tesztet, amelyet az Alkotmánybíróság a 13/2014. (IV. 18.) AB-határozat indokolásának [39] bekezdésében állított fel a kijelentések közügyekkel való összefüggésének vizsgálatára vonatkozóan. Mivel ennek eredménye alapján a sérelmezett közlések „az időközi választással összefüggésben tett megszólalások, a jelölt alkalmasságáról szóló megnyilvánulások” voltak, emiatt a közügyek szabad vitatásával álltak összefüggésben, ezért a véleménynyilvánítási szabadság által nyújtott magasabb szintű védelmet kell, hogy élvezzenek. Végül megismételte az NVB az OEVB azon álláspontját, hogy a közvélemény a felügyelő bizottsági tagot a társaság vezetői körébe tartozónak véli, így a közlés nem valósította meg a jóhiszemű és rendeltetésszerű joggyakorlás sérelmét. Pad Ferenc az NVB határozata ellen bírósági felülvizsgálati kérelmet nyújtott be, azt sérelmezve, hogy az NVB tévesen értékelte véleménynyilvánításként tények közlését (a videóanyag megosztásával való híresztelést). A kérelmező szerint tényállítás hangzott el, ami egyenesen a kérelmező büntetőjogi felelősségét állítja emberek halálának bekövetkezéséért, és mivel az tényyszerűen hamis, tehát öncélú és önkényes, sérti az említett választási eljárási alapelvet.

A Kúria Kvk.II.37.345/2015/3. számú végzésével a kérelemnek helyt adott, az NVB határozatát (az OEVB határozatára is kiterjedően) megváltoztatta, és megállapította, hogy a Fidesz Ajkai Szervezete megsértette a Ve. jóhiszemű és rendeltetésszerű joggyakorlásra vonatkozó alapelvét, egyúttal eltiltotta azt a további jogsértéstől. A Kúria szerint a két vitatott kijelentés valóban tényállítás, amely azonban egyrészt hamis, másrészt – emiatt – sérti (a Ptk. 2:44. §-ában foglaltakra is figyelemmel) Pad Ferenc emberi méltóságát. Bár az első kijelentés („A cég vezetői között ott ült Pad Ferenc.”) hamisságát – a Kúria interpretációja értelmében – a két választási bizottság is elismerte, ám tévesen azt állapította meg, hogy a kétféle tisztség között nincs *lényegi* különbség. Hivatkozott – egyetértve a kérelmező érvelésével – az akkor hatályos, a gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény vezető tisztségviselőkre, illetve a felügyelőbizottságra vonatkozó szabályozására, amely szerint a két tisztség elkülönül, ezért azok a „közfelfogásra” hivatkozva sem „moshatók” össze. Mivel pedig ez a kijelentés szolgált

a második, Pad Ferencnek a katasztrófával összefüggő személyes felelősségéről szóló, úgyszintén hamis állítás alapjául, ezért a Kúria megállapította, hogy a sérelmezett videó „hamis tényállításokat tartalmaz, amikor a jelöltnek tulajdonít olyan döntési kompetenciát, vezetőnek állítva őt be, amellyel a jelölt ténylegesen nem rendelkezett”; „félrevezető és valótlan ezért az az állítás, hogy a jelölt a gazdasági társaság vezetői között ült, dolga lett volna a katasztrófa megakadályozása, de döntési jogosultsága birtokában mégsem tett semmit.”

A döntés ellen a Fidesz Ajkai Szervezetének elnöke alkotmányjogi panaszt nyújtott be, arra hivatkozva, hogy a Kúria végzése sérti a véleménynyilvánítási szabadságot, a Facebookon megosztott videóban tett kijelentések ugyanis nem tényállítások, hanem politikai vélemények kifejezései voltak, amelyek összességében a jelölt politikai alkalmatlanságáról szóltak, ily módon pedig a IX. cikk (1) bekezdésének védelme alatt állnak. Hivatkozott arra is, hogy maga a Kúria is eltérő módon ítélte meg hasonló eseteket: míg három ügyben⁸² a sérelmes kijelentéseket tényállításként értékelte, és megállapította a jogsértést, addig egy negyedikben⁸³ ugyanilyen jellegű kijelentéseket véleménynek minősített, és nem tartotta azokat a Ve.-be ütközőnek. Mindezeket a végzéseket ráadásul egyazon napon hozta, miközben az alkotmányjogi panasz alapjául szolgáló eljárásban elbírált kijelentések („A cég vezetői között ott ült Pad Ferenc”; illetve „Pad Ferenc dolga az lett volna, hogy megakadályozza a katasztrófát, de ő semmit sem tett”) a negyedik ügyben elbírált, és végül jogszerűnek ítélt kijelentésekkel („Pad Ferenc az izzapkatasztrófa idején a vezetőség tagja volt a MAL Zrt.-nél”; „Semmit sem tett a tragédia elkerüléséért”) majdnem szó szerint, de tartalmukban mindenképp megegyeztek. Az egyetlen különbség az volt, hogy utóbbiak nem egy videóban hangzottak el, hanem egy szórólapon szerepeltek, de a tartalom *hordozója* az indítványozó szerint semmiképp sem indokolja a két hasonló tartalom eltérő jogi megítélését.

Az AB – teljes ülésben eljárva – az indítványnak *helyt adott*, megállapítva, hogy a Kúria végzése a véleménynyilvánítási szabadság jogának sérelme miatt alaptörvény-ellenes, ezért azt megsemmisítette. A döntés indokolásának érdemi része – a korábbi, jelen ügyben releváns alkotmánybírói gyakorlat kivonatos ismertetése mellett – egyetlen oldalnyi terjedelemben foglalkozik a határozat alapjául szolgáló indokokkal; eszerint a kúriai döntés alkotmányossága azon múlik, hogy a videóban foglalt közlés a közügyek szabad vitatásának körébe tartozik-e.⁸⁴ Az AB szerint egy, „a választási kampány során közzétett videó és annak közlései egyértelműen a véleménynyilvánítási szabadságának fokozott védelmét élvező közügyek szabad

82 Kvk.II.37.344/2015/3.; Kvk.II.37.345/2015/3.; Kvk.II.37.346/2015/3.

83 Kvk.II.37.343/2015/3.

vitatásának fogalmi körébe tartoznak. A Kúria a döntése meghozatalakor tehát nem volt tekintettel arra, hogy a jelölő szerv indítványozó által képviselt városi szervezete politikai véleményként tette közzé a videót egy választási kampány során.⁸⁵ Végül a határozat egy, a 36/1994. Abh. értékítélet és tényállítás közti megkülönböztetésének alkotmányjogi jelentőségére vonatkozó idézetet követően – különösebb indokolás vagy levezetés nélkül – közli, hogy „az indítványozó értékítéletet közvetített, amely nem az ellenérdekelt jelölt büntetőjogi felelősségre vonására irányult”.⁸⁶ Ez az érdemi indokolást nem tartalmazó kijelentés (vagyis hogy a sérelmezett közlés értékítélet volt) a konkrét ügy során természetesen kötelezően alkalmazandó, a szoros határidőre tekintettel azonban az AB sajnos adós maradt azzal az érdemi indokolással, hogy a jövőben milyen alapon fog egy kijelentést tényként, avagy véleményként minősíteni. Pontosabban: az Abh. indokolásának szövegéből következik egy ilyen szempont, mégpedig az, hogy az ügy közügynek tekinthető-e, azaz a kérdéses kijelentés a közügyek szabad vitatásának körébe esik-e. Ez azonban a maga pusztán mivoltában hosszú távon, elvi szempontként aligha alkalmazható. Attól ugyanis, hogy egy közlés összefügg a közügyekkel („a közügyek szabad vitatásának körébe esik”), még egyrészt tartalmazhat tényállítást, amely esetben a tudatosan hamis közlések nem élvezik a kiemelt alkotmányos védelmet, másrészt sérthet olyan más, az Alaptörvény által biztosított jogokat, például az emberi méltóságot, amely miatt a politikai véleményként egy választási kampány során közzétett, „a közügyek szabad vitatásának körébe eső” vélemények korlátozása, illetve azok megfogalmazóinak szankcionálása nem sérti a véleménynyilvánítási szabadságot.

Az utolsóként elemzett, 3122/2014. (IV. 24.) AB-határozat (AB ügyszám: IV/788/2014.) éppen ilyen: a véleménynyilvánítási szabadság jogának határait vonja meg, amikor egy politikai véleményt – kifejezetten nem annak tartalma, hanem formája, pontosabban stílusa alapján – jogellenessé nyilvánító döntést alkotmányosnak ismer el. A 2014. tavaszi országgyűlési választások kampányában

az indítványozó Bartha Attila, a Negyedik Köztársaság (4K!) képviselőjelöltje ugyanis olyan videót készített és szeretett volna választási kampányfilmként közzétenni, amely két miniszterelnököt, Orbán Viktort és Gyurcsány Ferencet állatként ábrázol,⁸⁷ ezt azonban a kerületi televízió megtagadta, az ezzel szemben beadott választási kifogását az egyéni választókerületi választási bizottság,⁸⁸ az e határozat elleni fellebbezését pedig a Nemzeti Választási Bizottság⁸⁹ elutasította. Az NVB határozata szerint a véleménynyilvánítás során tekintettel kell lenni az emberi méltóságnak az Alaptörvényben és a Ptk.-ban is megfogalmazott védelmére;⁹⁰ emellett a reklámfilm sérti a Ve. 2. § (1) bekezdés e) pontjában foglalt jóhiszemű és rendeltetésszerű joggyakorlás elvét is. Bartha Attila az NVB döntésével szemben felülvizsgálati kérelmet nyújtott be a Kúriához, azt azonban a Kúria Kvk.I.37.441/2014/2. számú végzésével elutasította. A felülvizsgálati kérelem indoka az volt, hogy a közszereplők tűrési kötelezettsége tágabb, az ominózus politikai reklám pedig sem tartalmában, sem formájában nem lépte át a satíra és az ironia határait, így a méltóság sérelme sem vetődhet fel. Ezzel szemben a Kúria azt állapította meg, hogy bár az ún. „negatív kampány”, vagyis a konkurens jelöltek képességeinek, programjának hibáinak felsorolása, felnagyítása, karikírozása nem tilos, az nem sértheti a Ve.-ben szabályozott jóhiszemű és rendeltetésszerű joggyakorlás elvét. Mivel az állattal való azonosítás mindenkor dehumanizálja az érintett személyt, így ez sérti az emberi méltóságot, ezen keresztül pedig a választási eljárás alapelveit: „A Kúria álláspontja szerint ez a negatív kampánynak olyan meg nem engedhető formája, mellyel szemben az érintett nem érvelhet, nem bizonyíthat.”

A Kúria döntésével szemben az indítványozó az Alkotmánybírósághoz fordult, mivel véleménye szerint a végzés sértette az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdésében biztosított jogát.⁹¹ Az AB – tanácsban eljárva – megállapította, hogy a Kúria döntése – a IX. cikk (4) bekezdése alapján, mely szerint a véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat

84 Vö.: 9/2015. (IV. 23.) AB-határozat, Indokolás [42]

85 9/2015. (IV. 23.) AB-határozat, Indokolás [43]

86 Uo.

87 A videóban egy majom a két miniszterelnök hangjára tátog, illetve rappel és táncol, miközben egy nagy halom banán veszi őt körül.

88 Az indítványozó a főváros XII. kerületében, pontosabban a lakóhelye szerinti 03. számú országos egyéni választókerületben indult képviselő-jelöltként. A XII. kerületi (önkormányzati) televízió (Hegyvidék Média Műsorszolgáltató Kft.) a kampányfilm közzétételére irányuló kérésnek nem tett eleget, mivel az nézete szerint sérti a jelöltek személyiségi jogait. Emiatt az indítványozó kifogást nyújtott be a Budapest 03. számú Országos Egyéni Választókerületi Választási Bizottsághoz, amely azonban a kifogást 35/2014. számú határozatával elutasította.

89 908/2014. számú határozat

90 „[A]véleménynyilvánítás szabadsága és a negatív kampány fogalma nem értelmezhető oly módon, hogy annak keretében, illetve arra való hivatkozással a joggal összeegyeztethető lenne, ha a kampány során a jelöltekkel szembeni értékítélet kialakítása emberi mivoltuk kigúnyolására irányulna.”

91 Az indítványozó legfontosabb érvei a következők voltak. A reklámfilm a panaszos szerint „nem lejáratozó, hanem inkább erősen kritikus és a humor eszközt alkalmazza, hogy kritizálja a konkurens jelölteket és pártokat. A két politikus közszereplő, ráadásul közhatalmat gyakorló személy is, akiknek nagyon széles a tűrési kötelezettségük [...] A két miniszterelnök egyik esetben sem magánemberi mivoltában, hanem mindkét esetben a közfeladatának ellátásával kapcsolatban kerül célkeresztbe, és a közéleti tevékenységükkel összefüggésben hasonlítják őket a reklámfilm egy majomhoz, ezzel érzékeltetve, hogy megbízhatatlanok és komolytalanok. [...] A kampányfilm nem

mások emberi méltóságának a megsértésére – *helytálló*.⁹² Bár a szólásszabadság kitüntetett helyet foglal el az alkotmányos jogok között, de nem korlátozhatatlan: például éppen az emberi méltósághoz való jog a véleményszabadság explicit korlátját jelentheti.⁹³ A jelöltek állatokkal való azonosítása dehumanizálja az érintett személyeket; a majmokhoz kötődő negatív tulajdonságok így közvetlenül a reklámban hangjukkal „szereplő” politikusokhoz kötődnek, ami által sérül az érintettek méltósága. Hangsúlyozta az Alkotmánybíróság, hogy „[b]ár [...] az Alaptörvény által védett véleménynyilvánítás köre a közhatalmat gyakorló személyekkel, valamint a közszereplő politikusokkal kapcsolatos vélemények esetében tágabb, mint más személyeknél, az emberi méltóságuknak az ő esetükben is van egy olyan lényegi, érinthetetlen magja, melyet az esetleges kritikát megfogalmazó személyek is kötelesek tiszteletben tartani. Jelen választási ügyben az érintetteknek állatokként történő, megalázó módon megvalósított ábrázolása ezt a lényegi tartalmat – és ezzel az Alaptörvény II. cikkét és a IX. cikk (4) bekezdését – sérti meg.”

Összefoglalva megállapítható, hogy az eltelet két évben az Abtv. 27. §-a és a Ve. 233. §-a szerinti hatáskörben

meghozott hat érdemi Abh. a választási ügyekben is azt a „csapásirányt” követi, amelyet az Alkotmánybíróság a 30/1992. és a 36/1994. alkotmánybírósági határozatokban lefektetett. A véleményszabadság e határozatokban is kiemelt alkotmányos védelmet élvez, melyet – döntően a „jóhiszemű és rendeltetésszerű joggyakorlás” választási eljárási alapelvére hivatkozva – egy másik jog érdekében is csak extrém esetekben lehet korlátozni. Ezen esetkörnek ez idáig egyetlen konkrét példája ismeretes, ami ráadásul nem is az általános alapjogi teszt, vagyis a szükségességi-arányossági teszt véleményszabadságra történő, a 30/1992. Abh.-ban lefektetett mérce⁹⁴ szerinti konkretizálása, hanem az Alaptörvény által, az annak 2013. március 25-i negyedik módosítása utáni IX. cikkének (4) bekezdése alapján megfogalmazott méltóságvédelemnek⁹⁵ az érvényesítése.⁹⁶

Kiemelendő továbbá, hogy az Alkotmánybíróság a „szólásszabadság-pártiként” jellemzett határozatok mind-egyikében (de csak azokban) hangsúlyozta, hogy határozatát az adott ügy körülményeire tekintettel hozta meg, és a véleményszabadság védelemre érdemes voltát a jövőben is esetről esetre fogja elbírálni.⁹⁷ Ezzel egyrészt nagyon közel került a ténybíráskodáshoz, mert annak felülbírálata, hogy egy kijelentés tényállítás vagy értéktétel (véleménynyilvá-

a jelöltek emberi mivoltát érintette, csupán az ő közéleti tevékenységüket kritizálta, így nem érintette a személyiségnek azt a magját, amit a közhatalmat gyakorló politikusok esetében is véd az emberi méltósághoz való jog. A jelöltek közéleti tevékenysége, a közhatalom ellátásával kapcsolatos képességeik nem tartoznak ebbe a körbe, így azokkal kapcsolatban az ilyen típusú kritika megengedhető, különösen a választási kampányban, ami a politikai véleménynyilvánítás és a közügyekről való beszéd elsőszámú terepe, továbbá különösen a versengő jelöltek szájából, akik a véleményükkel igyekeznek a többieket legyőzni.”

92 Ezért tehát „jelen választási ügyben az érintetteknek állatokként történő, megalázó módon megvalósított ábrázolása ezt a lényegi tartalmat – és ezzel az Alaptörvény II. cikkét és a IX. cikk (4) bekezdését – sérti meg.” {3122/2014. (IV. 24.) AB-határozat, Indokolás [17]}

93 Hasonló módon oldotta fel a véleménynyilvánítás (és a sajtó) szabadsága, valamint az emberi méltóság (és annak részeként a képmáshoz való jog) közötti dilemmát az AB a közhatalom gyakorlójaként közéleti rendezvényeken jelenlevő rendőrök képmásainak sajtótermékekben, egyedileg is felismerhető módon való közzététele ügyében, a 28/2014. (IX. 29.) AB-határozatban is. Az AB e határozatával megsemmisítette a Fővárosi Ítéltábla 2013. február 7-i, 2.Pf.20.656/2012/7. számú ítéletét, amelyben a bíróság (helybenhagyva az elsőfokú ítéletet) megállapította, hogy az INDEX.HU Zrt. jogsértést követett el, amikor szolgálatot teljesítő rendőrökről olyan képfelvételt tett közzé, amelyen felismerhetőek voltak. Az AB érvelése szerint a rendezvényről készített, a rendőröket is érintő beszámoló kifejezetten a közügyekről való tájékozódást és a közügyek vitathatóságát szolgálta, vagyis politikai beszédnek minősült. Bár a rendőr nem közszereplő, de a közhatalom gyakorlója, így a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadsága alapján minden olyan híradás, amely egy ilyen, közügyben történő részvételtől szól, az Alaptörvény IX. cikkének kiemelt védelme alatt áll, és az azt korlátozó jogokat megszorítóan kell értelmezni. Ilyen jog lehet – egyebek mellett – a képmáshoz való személyiségi jog is; mivel azonban a képmáshoz való jog nem szerepel az Alaptörvényben, így az nem önmagában, hanem csak mint az emberi személyiség megnyilvánulása, azaz mint az emberi méltóság jogának része áll védelem alatt. Emiatt az olyan ábrázolás közzétételének tilalma, amely ábrázolás az ember méltóságát sérti, alkotmányosnak tekinthető, míg az olyan tilalom, ahol ilyen méltóságsérelem nem áll fenn, nem tekinthető annak. Az AB megfogalmazásában: „Rendőri bevetés demonstrációkon minden esetben a jelenkor eseményének minősül, még akkor is, ha a rendőrök nem igazi „résztvevői” a történetnek. Ezért az arról készült felvétel a képen lévők hozzájárulása nélkül közvetíthető a nyilvánosság felé, kivéve, ha ez a rendőr emberi méltóságának – mint az emberi mivolt benső lényegét feltétlenül megillető védelemnek – sérelmét jelenti; ilyen lehet például a hivatása gyakorlása során megsérült rendőr szenvedésének bemutatása. {28/2014. (IX. 29.) AB-határozat, Indokolás [41]-[44]; kiemelés tőlem – T.J.Z.}

94 „A vélemény szabadságával szemben mérlegelendő korlátozó törvénynek nagyobb a súlya, ha közvetlenül másik alanyi alapjog érvényesítésére és védelmére szolgál, kisebb, ha ilyen jogokat csakis mögöttesen, valamely »intézmény« közvetítésével véd, s legkisebb, ha csupán valamely elvont érték önmagában a tárgya (pl. a köznyugalom).” [30/1992. (V. 26.) AB-határozat, ABH 1992, 167, 178.] Mint látható, ezen Abh. elvileg bármely más alkotmányos jog vagy alkotmányos érték érvényesítése, illetve védelme érdekében lehetővé tette a véleménynyilvánítási szabadság korlátozását.

95 „A véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat mások emberi méltóságának a megsértésére.”

96 Ennek mintájára elképzelhető, hogy a jövőben a másik gyakorlati véleményszabadság-korlátozási esetkör az Alaptörvény – szintén 2013. március 25. utáni – IX. cikk (5) bekezdése lesz, miszerint „a véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére”.

97 „Az Alkotmánybíróság hangsúlyozza, hogy a jelen választási ügyben kifejtett megállapításait a konkrét ügy összes értékelte körülményeire tekintettel tette, s minden további más ügyben esetről-esetre fogja vizsgálni a véleménynyilvánítási szabadsághoz való jog esetleges sérelmét.” {31/2014. (X. 9.) AB-határozat, Indokolás [33]} „Az Alkotmánybíróság hangsúlyozza, hogy a jelen választási ügyben eljárva a konkrét ügy összes értékelte körülményére figyelemmel volt, és döntését erre tekintettel hozta meg.” {5/2015. (II. 25.) AB-határozat,

nítás), különösen az értékítéllettel terhelt tényállítások vonatkozásában, önmagában ténykérdés;⁹⁸ jogkérdés legfeljebb ennek konzekvenciáinak levonása lehet. Másrészt adós maradt egy olyan mércével, amelynek ismeretében a jogalkalmazó szervek, azaz a választási bizottságok és a választási jogvitákban felülvizsgálatot lefolytató bíróságok megállapíthatnák, milyen körülmények között, milyen szempontok alapján kell, lehet vagy tilos a (konkrét Ve.-beli szabályokhoz képest képlékeny) választási eljárási elvek alapján egy politikai vélemény kifejezését

szankcionálni. Bár az egyes döntésekre rendelkezésre álló idő rövideje indokolhatja egy ilyen mérce kidolgozásának elmaradását, a jövőben aligha kerülhető meg, hogy azt a testület létrehozza, mert a jogbiztonság elve még az Alkotmánybíróságtól is azt követeli meg, hogy a jog működése, így magának az alkotmányvédő testületnek a döntése is kiszámítható, legalább többé-kevésbé előrelátható legyen, nemcsak a jogalanyok, hanem a(z) alkotmányos módon működni kívánó) jogalkalmazók számára is.

Indokolás [31]} „Az Alkotmánybíróság hangsúlyozza, hogy a jelen, kifejezetten politikai jellegű választási ügyben eljárva a konkrét ügy összes értékelt körülményére figyelemmel volt, és döntését erre tekintettel hozta meg.” {9/2015. (IV. 23.) AB-határozat, Indokolás [44]}

- 98 E vonatkozásban utalunk arra, hogy bár a nem megalapozott (hamis) tények alapján is közzé lehet tenni politikai véleményt (amely mint vélemény védendő), de ettől még a vélemény alapjául szolgáló tényközlés valótlan marad. A kérdés e körben az lehet, mekkora fokú valótlanosság szükséges ahhoz, hogy az ilyen értékítéllettel terhelt tényállítás már – közvetlenül annak hamisságára, nem pedig a méltósághoz való jog sérelmére tekintettel – az AB szerint ne élvezze a véleményszabadság, ezen belül a politikai szólás kampányidőszakon belüli kiemelt védelmét. Pad Ferenc ügye ilyen értelemben határeset, mivel tényszerűen (jogi értelemben) a MAL Zrt. vezetésének nem volt tagja, és – szintén tényszerűen – sem jogosultsága, sem lehetősége nem volt arra, hogy műszaki kérdésekben bármit is tegyen, lévén egy pénzügyi-számviteli-gazdasági ellenőrző testületben volt szakszervezeti delegált. De hasonló kérdést vet fel az NVB (Kúria, és így az AB elé végül nem került) azon határozata (1402/2014. sz.), melyben Erőss Gábor, a 2014. őszi önkormányzati választásokon indult Együtt-PM-es polgármesterjelölt beadványa alapján állapították meg az mno.hu internetes sajtóportál jogsértését (eltiltva azt a további jogsértéstől, kötelezve továbbá a határozat három napon belüli közzétételére), mivel a portálon megjelent egyik cikk címe azt tartalmazta, hogy „Elítélték Józsefváros Együtt-PM-es polgármesterjelöltjét”, ami a Be. értelmében csak büntető eljárásban megállapított büntetőjogi felelősség esetében lehetséges, a politikus viszont csak egy birtokháborítás tárgyában indult polgári pert veszített el. Mindkét ügyben közös, hogy az alapul szolgáló kijelentés tényszerűen valótlan (jogilag Pad Ferenc nem volt a „vezetőség” tagja, Erőss Gábort pedig jogilag nem „ítélték el”), de mindkét állítás választási kampányban egy politikai vélemény alátámasztására született, és a választók befolyásolását célozta. Azonban aligha kétséges, hogy pusztán az a tény, hogy egy hamis tényállítás kampányidőszakban történik, és politikai célja van, önmagában nem adhat menlevelet a véleményszabadság alkotmányos jogára hivatkozva minden hamis információközlés és a választók tudatos félretájékoztatása szankcionálhatósága (a választási eljárási alapelvek megsértésének megállapíthatósága) alól; e tekintetben legfeljebb az lehet kérdéses, hogy az értékítéllettel terhelt (valótlan) tényállításoknak a valóságtól való milyen fokú távolsága indokolhatja a vélemény védelmét az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdése alapján, és milyen fokú távolsága már nem. Ennek eldöntése azonban tényállás-megállapítási tevékenység, amelynek felvállalásával az Alkotmánybíróság óhatatlanul a ténybíráskodás felé közelít, átvéve – részben – a Kúria szerepét.

TANULMÁNY

Miért engedelmeskednek az emberek a dohányzást tiltó jognak?

✎ *Gajdusчек György tudományos főmunkatárs, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet, egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem (Budapest)*

A jogtudomány tárgyát általában a jogi szövegek jelentik. Minden, ami ezen túl, illetve minden, ami a jogi szövegek előtt (ti. a jogalkotás) és ami e szövegek után van (ti. a jogalkalmazás, illetve a jog érvényesülése), kívül esik a legtöbb jogász és jogtudós érdeklődésének fókuszán. Mégis, a jog csak akkor éri el társadalmi hatását, sarkosan fogalmazva: csak akkor van bármi értelme, ha a társadalmi valóságban érvényesül is. Érdemes tehát a jogérvényesülés hogyanját és mikéntjét kutatni. Érdemes ezt megtenni általánosságban, elméleti megközelítéssel, de legalább ennyire hasznos, ha konkrétan megfigyeljük, itt, most egy konkrét jogszabály empirikus példáján.

1. Mi motiválja a jogkövetést? Az elméleti probléma

A dolgozat címe Tom R. Tyler¹ óriási hatást (4.300 feletti idézés) kiváltó, egyben az OTKA 83758 (Legitimitás, intézményi bizalom, és a közpolitika eredményessége Magyarországon) kutatási projekt egyik elméleti alapjául is szolgáló munkájára utal. Tyler gondolatai az utóbbi egy évtizedben a jogról, a normákról, az egyének közötti szociális kapcsolatokról folyó tudományos diskurzust meghatározó módon befolyásolták. Tyler alapgondolata az, hogy *az emberek alapvetően nem azért követik a jogot, mert félnek a jogban szereplő szankcióktól, hanem azért mert arra saját értékrendjük ösztönzi őket*. Egy későbbi munkájában Tyler² a jogkövetés két modelljét, az instrumentális, némi leegyszerűsítéssel szankción alapuló, és szociális (jogon túli társadalmi normák által kiváltott) modelljéről szól. Ez utóbbi arra utal, hogy az emberek morális okokból, belső meggyőződésből követik a jogot; engedelmeskednek azoknak a jogi döntéseknek is, amelyek őket hátrányosan érintik, amelyeket magukra nézve sérelmesnek érznek, sőt az olyan szabályoknak is, amelyekkel nem tudnak azonosulni, mindaddig,

amíg a jogrendszer legitimitását elfogadják. Ehhez pedig a „tisztességes eljárás”, társadalomtudományi kifejezéssel a procedurális igazságosság a kulcs. A jog nyelvére lefordítva ez elsősorban az eljárásjogi garanciák maximális érvényesítését jelenti.

Ebben a logikában tehát nem a szankciótól való félelem az, ami miatt az állampolgárok engedelmeskednek a jognak és az azt alkalmazó hatóságnak, hanem a jogba és a hatóságba vetett bizalom, az ezeket elfogadó attitűd lesz a motiváló tényező, ami azonban folyamatos megerősítést igényel: az újabb és újabb eljárások fair lebonyolítását, és azt, hogy az érintettek ezt folyamatosan megtapasztalják. Kissé sarkosan fogalmazva ebben a szemléletben nincs is szükség szankcióra. Egy későbbi, társszerzős munkájában Tyler még tovább megy.³ Mint az absztrakt első mondatában fogalmaznak: „A [szankció-alkalmazással történő] elrettentésre alapozott jogalkalmazás nem csak költséges és jórészt eredménytelen, hanem még alá is ássa a társadalom hosszú távú elkötelezettségét a jogszabályok betartására és főleg a lakosságnak a hatóságokkal való együttműködési hajlandóságát, amire pedig e hatóságoknak támaszkodniuk kell.”⁴ Más szóval a szankciók nem

¹ Tyler, Tom R.: Why people obey the law: Procedural justice, legitimacy, and compliance. New Haven, CT, Yale University, 1990.

² Tyler, Tom R.: Why people cooperate? The role of social motivations. Princeton, Princeton University press, 2011.

³ Tyler, Tom R. - Jackson, Jonathan - Bradford, Ben: Social connections and material interests: On the relational basis of cooperation with legal authorities. In: Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice. (szerk. Harris, Nathan) Springer-Verlag, 2012.

⁴ Tyler, Tom R. - Jackson, Jonathan - Bradford, Ben: i.m. 1.

egyszerűen szükségtelenek, de – főszabályként – még károsak is, nem kíváltják, hanem inkább akadályozzák a jogkövetést.

Tyler munkájának jelentős része a közigazgatási, az utóbbi időben főleg a rendőrségi, jogalkalmazó tevékenységgel foglalkozott. A közigazgatási jogérvényesítéssel foglalkozó szerzők az utóbbi évtizedekben elsősorban a – korábban domináns – joggazdaságtani irányultságú megközelítéssel szemben fogalmazták meg gondolataikat. A joggazdaságtani elmélet szerint a racionális cselekvő saját hasznait maximalizálja és így tekint a jogra. Annak szabályait csak akkor tartja meg, ha az számára előnyös, avagy ha nem az, akkor a szankció várható mértéke nagyobb lesz, mint a jogsértésből remélt haszon.⁵ Ez a megközelítés jelentős részben egybe esik a jog klasszikus képével, amely, már Max Weberől kezdődően,⁶ racionális egyénekkel számol, akik racionális okok miatt (nem érték-alapon) követik a jogot. A joggazdaságtani szemlélet pontosan definiált, részletesen kidolgozott és kvantifikált modelljei ezt az elképzelést mintegy operacionalizálták.

Scholz 1997-es dolgozatában a joggazdaságtani modell előfeltételezéseire kérdez rá.⁷ Négy ilyen általában reflektálatlan előfeltevést nevesít, és ezek mindegyikéről kimutatja, hogy elméletileg és gyakran empirikusan is megkérdőjelezhetőek. A valóság ennél a túlzottan leegyszerűsített modellnél sokkal árnyaltabb, a morális megfontolások, a „szégyen” szerepe pedig jóval nagyobb, legtöbbször még a vállalkozások esetében is értelmezhető. Kagan a jogérvényesítés gyakorlatát vizsgálva arra jut, hogy legalább egy tucat olyan tényező van (a jogsértésből várható haszon és a várható szankció mértékén túl), ami befolyásolja az érintettek – jogkövető, avagy jogsértő – magatartását, illetve a jogalkalmazás folyamatát, az állami jogalkalmazás gyakorlatát.⁸ Kagan is arra jut tehát, hogy az egyszerű érdekkövetésen alapuló modell túlzottan leegyszerűsítő, az érintet-

tek cselekedetei nem magyarázhatók egyszerűen a szankció mértékével, olykor annak létével sem. A jogérvényesítéssel foglalkozó közigazgatási szervek gyakorlata is a „jogsértés-szankcionálás” logikán túllépve működik. Az angolszász országokban széles körben alkalmazott kooperatív gyakorlat inkább a tájékoztatás-egyeztetés-meggyőzés logikáját követi, ami az érintettek többségének meggyőződése szerint eredményesebbnek is bizonyul, mint a merev felügyelet és szankcionálás módszere.⁹

Összességében tehát napjaink hatósági jogalkalmazást vizsgáló jogi irodalmában is Tyler felfogásához hasonló szemlélet érvényesült.¹⁰ Kagan legutóbbi munkája azonban egy kiegyensúlyozottabb képet tár elénk, három empirikus kutatás értelmezését adva.¹¹ E könyvben is hangsúlyozzák a morális háttér, a legitimitás, a fair eljárás fontosságát, de figyelmeztetnek a tényezők korlátaira is, különösen egy, a profitmaximalizálás logikáját kíméletlenül kikényszerítő piaci verseny esetében. A kikényszerítő jellegű (ellenőrző és szükség szerint szankcionáló) jogalkalmazás szükségessége mellett három alapvető érvet hoznak fel:

A jogérvényesítés (enforcement) fontos, mindennekelőtt azért, hogy hitelesen kommunikálja, a jogkövetést a hatóságok ellenőrzik és a jogsértést megfelelően szankcionálják; továbbá, hogy folyamatosan emlékeztessen a jogkövetésre („figyeld a sebességmérőt, ha vezetsz!”); valamint megerősítő hatása miatt („a szabályokat nem ostobaság betartani, mi keressük és megtaláljuk a ’rothadt almákat’ a kosárban”).¹²

Kagan és társai tehát nem utasítják el a szigorú kontrollt és szankciót, ám meghatározóan *kommunikatív, kvázi nevelő funkciót tulajdonítanak neki*. Arra is rámutatnak, hogy az érintettek megatartását az határozza meg, hogy milyennek látják, milyennek érzékelik a jogérvényesítés valóságát, nem pedig az, hogy milyen az valójában, bár a kettő között vélhetően van kapcsolat.

5 A szankció joggazdaságtani elméletét először Becker elemezte óriási hatást gyakorolva, majd többen továbbfejlesztették, finomították azt. Lásd: *Becker, Gary S.*: Crime and Punishment: An Economic Approach. *Journal of Political Economy*. 1968. 76/2.sz. 169-217.; *Stigler, George J.*: The Optimum Enforcement of Laws. *Journal of political Economy*. 1970. 78./3.sz. 526-536.; *Posner, Richard A.*: An Economic Theory of the Criminal Law. *Columbia Law Review*. 1985. 85/6. sz. 1193-1231.

6 *Weber, Max*: Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology. (szerk. G. Roth, - C. Wittich) University of California Press, 1978. 212-231.

7 *Scholz, John T.*: Enforcement Policy and Corporate Misconduct: The Changing Perspective of Deterrence Theory. *Law and Contemporary Problems*. 1997. 60/3. sz. 253-268.

8 *Kagan, Robert A.*: Regulatory Enforcement. In: *Handbook of Regulation and Administrative Law*. (szerk. Rosenbloom, David H. – Schwartz, Richard D.) New York, Marcel Decker, 1994.

9 *Amodu, Tola*: The determinants of compliance with laws and regulations with special reference to health and safety. *Health and Safety Executive*. RR638 Research report. 2008.

10 Tyler alapgondolata persze nem tekinthető újdonságnak sem a jogelméletben, sem a társadalomtudományokban. Előbbi kapcsán e lap olvasói számára elég lehet a természetjogi iskolára vagy Savigny gondolataira utalnom. Utóbbihoz remek bevezetőt ad: *March, James G. - Olsen, Johan P.*: The logic of appropriateness. ARENA Working Papers

11 *Kagan, R. A. - Gunningham, N. - Thornton, D.*: Fear, duty, and regulatory compliance: lessons from three research projects. In: *Explaining compliance: business responses to regulation*. (szerk. Parker, C. – Nielsen, V. Lehmann) Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2011. 37-58.

12 *Kagan – Gunningham – Thornton*: i.m. 52.

2. A kutatás bemutatása

2.1 A kutatás kérdései

Jelen kutatás három egymásra épülő kérdést kísérel megválaszolni:

1. *Mi motiválja a dohányosok jogkövető magatartását a buszmegállóban? Konkrétabban:*
2. *Vajon a szankciótól való félelem instrumentális motivációja, vagy szociális motivációk (morális és egyéb tényezők) bírják rá az érintetteket a jogkövetésre? Ennek alapján:*
3. *Tyler elmélete jól írja-e le a Budapesti megállókban dohányzók viselkedését?*

Hogyan értelmezhető, miként operacionalizálható a két modell (instrumentális és szociális motiváció) az adott szituációban? Az instrumentális modellt itt a szankciótól való félelemmel azonosítom. E mögött elsősorban az a racionális megfontolás állhat, amely a szankció várható negatív következményeit veti össze a jogsértésből szerezhető hasznokkal és ennek alapján mérlegelve hoz döntést, a joggazdaságtani megközelítés szerint. A másik oldalon a szociális normák szerepe kapcsán igyekszem vizsgálni (a) a jog univerzális követésére felszólító norma, (b) a konkrét jogszabály tartalmával egyező morális szabályok és (c) a csoportnyomás szerepét. A szankción alapuló (instrumentális) jogkövetés nem feltétlenül tisztán mérlegelésen alapuló, racionális cselekvést jelent. A szankciónak lehet „nevelő”, figyelmeztető, normafenntartó hatása, ahogy arra Kagan utal. A szankciótól való irracionális, pszichés félelem is meghatározhatja a magatartást és a formális jogi szankció kiválthat mások előtti szégyenérzetet is, amit szintén mérni kívántam. Ezt a bonyolult összefüggésrendszert kíséreltem meg feltérképezni egy kérdőíves vizsgálat segítségével.

2.2 A vizsgálat és módszer

A vizsgálatához a kiindulópontot az az ekkor viszonylag újnak számító rendelkezés adta, amely előírta, hogy a tömegközlekedési eszközök megállóiban, csak a megállótól több mint öt méter távolságban lehet dohányozni. A rendelkezés nagy sajtóvisszhangot kapott, azt széles körben tárgyalták, ezért valószínű volt, hogy a legtöbbször eljutott. A híradások lényegében minden esetben szóltak arról is, hogy a szabály betartását a rendőrök és közterület-felügyelők ellenőrizni fogják és „szigorúan” szankcionálják is. Ez a helyzet kínálta magát arra, hogy egy viszonylag egyszerű adatfelvétel keretében megvizsgáljam a szabálynak való engedelmesség okait.

A kérdéshez kérdőívet állítottam össze¹³, amelyet a Human Operator Munkaügyi és Személyzeti Szolgáltató Zrt.-vel kötött szerződés keretében 4 diák kezelt le, akiket mintegy egyórás betanításban részesítettünk. A diákok feladata az volt, hogy forgalmasabb buszmegállókban a megállótól távolabb dohányzókhoz menjenek oda és tegyék fel a kérdéseket. A kérdés 2013. március végén és április elején zajlott le, kizárólag nagy forgalmú budapesti buszmegállókban. A kutatás érvényessége korlátozott. Nyilvánvalóan nincs szó véletlen reprezentatív mintáról, az interjú-szituáció sajátos, nem-professzionális jellege és a kérdezők sajátossága (nem kiképzett kérdezők, hanem diákok) szintén gyengíti a kérdés megbízhatóságát, amit azonban némileg enyhít a viszonylag magas elemszám. A kérdés megbízhatóságát erősítendő a kérdezőknek előre kellett jelezni, hogy hol és mikor fognak kérdezni, és ezt néhány esetben ellenőriztük. Az adatokat SPSS programban rögzítettük és elemeztük. Összesen 517 főt kérdeztünk meg. A válaszadók megoszlását az 1. táblázat mutatja be.

A kérdőív rövid és lehetőség szerint egyszerű kérdéseket tartalmaz, tekintettel arra is, hogy itt általában csak néhány perc áll rendelkezésre a kérdésre,

1. táblázat A válaszadók összetétele

Neme	Fő	Kora	Fő	Isk.*	Fő	Vagyon**	Fő	Válasz***	Fő
Nő	259	-25	191	1	156	1	174	1	199
Férfi	258	25-40	177	2	238	2	173	2	188
		40-60	127	3	123	3	100	3	130
		60-	22			4	70		

* Kulturáltsági szint becslése: 1: kifejezetten kulturált, magas iskolázottságúnak tűnő; 2: normál, érti a kérdéseket, meg tudja válaszolni; 3: kevésbé iskolázott, a válaszadás nehézségeket okoz

** Öltözés és annak alapján anyagi helyzet becslése: 1: Kifejezetten jómódú; 2: Átlagos; 3: Inkább szegényes; 4: Kifejezetten szegényes, hajléktalan

*** Válaszadás módja: 1: Kifejezetten segítőkész; 2: Semleges; 3: Inkább ellenséges

mert bármikor jöhet a busz. A válaszadóra vonatkozó kérdéseket (nem, a kor, a ruházatból megállapítható becsült vagyoni helyzet, és a válaszadásból következtethető kulturális-oktatási szint) a diákok már maguk töltötték ki. A kérdőívet úgy állítottam össze, hogy az adatfelvétel sajátságait figyelembe véve a fentiekben felvázolt aspektusok mindegyike megjelenjen benne. *A jogkövetés lehetséges alternatív magyarázatait – mintegy egymással szemben – elsősorban a kérdőív 7. kérdéseivel teszteltem*, oly módon, hogy a válaszadókat egyszerű állítások¹⁴ értékelésére kértük 1-5 közötti skálával, ahol az 1-es a teljes egyet nem értést az 5-ös érték pedig a teljes egyetértést jelöli. Ezekre a továbbiakban, mint a jogkövetés „motivátorai”-ra utalok a szövegben. További kérdés vonatkozott arra, hogy az érintettek ismerik-e a jogszabályt, tisztában vannak-e a lehetséges szankcióval. Direkt kérdés vonatkozott arra, hogy szankció nélkül betartanák-e a jogszabályt és, hogy egyetértenek-e annak tartalmával. Úgy vélem, hogy a kérdések alkalmasak lehetnek a fent meghatározott három kutatási kérdés, legalább részleges érvényességű vizsgálatára.¹⁵

2.3 A kutatási szituáció sajátosságai

Jelen kutatás rendkívüli erőssége abban áll, hogy a legtöbb hasonló, pl. az adófizetés okaira vonatkozó kutatással ellentétben a jogkövetés kapcsán nem kell a válaszadó – általában is meglehetősen kétséges, tapasztalatom szerint pedig a régióban az átlagot meghaladóan alacsony megbízhatóságú¹⁶ – önbevallására hagyatkoznunk, hanem az *a tényleges, megfigyelt jogkövetésen alapul*. A joggal kapcsolatos attitűdöket mérő egyéb adatfelvételekkel szemben pedig a kutatás erőssége az, hogy nem általában kérdez a jogkövetés okaira, hanem egy konkrét szabály esetében teszi azt.¹⁷ A kérdés és a helyzet konkrétsága a válaszok nagyobb megbízhatóságával járhat, azért is, mert a túlzottan általános kérdésre alighanem a válaszadó sem tudja a pontos-valós választ, hiszen az mély önismeretet igényelne. Előnye még a konkrét helyzetnek, hogy el-

méletileg lényeges kérdések is csak ilyen helyzetben tehetők fel valóban értelmes módon. Ilyen, mindenkélt, a jogszabály tartalmával való egyetértés (vagyis a jogszabály és más szociális normák egybeesése).

Ezekért az előnyökét ugyanakkor az eset specifikusságával, így *korlátozott általánosíthatóságával kell fizetni*. Sajátos paradoxonként, a jogkövetés okára irányuló általános kérdést, egy rendkívül specifikus helyzetből nyert adatokkal kísérlem meg megválaszolni. A helyzet legfontosabb sajátosságai a következők:

- a szabállyal kikényszeríteni kívánt magatartásnak nem jelentősek a „költségei” (nem kerül sokba öt méterrel arrébb sétálni);
- a szankció – legalábbis annak az adatfelvétel során érzékelt percepciója szerint – határozott fenyegetést jelentett (viszonylag nagy összeg és a bírságkiszabást a legtöbben valós fenyegetésnek látták);
- a szabállyal negatívan érintettek jelentős része helyeselte a szabályt, illetve többen már a bevezetés előtt is a szabálynak megfelelő magatartást tanúsítottak;
- a közösség, amelyben az esetleges szabályszegés történik az érintett számára nem ismert személyekből áll, ami csökkenti a csoportnyomás szerepét, ám ugyanakkor egy nyilvános helyről van szó, ahol az esetleges megszégyenülés széles kör előtt történik;
- további jelentős sajátosság, a megkérdezettek összetételének kérdése. Noha a megkérdezettek jogkövető magatartást tanúsítanak, és ki tudjuk szűrni a tudatos jogkövetőket (akik a jogszabály ismertetében dohányoznak, távolabb), de (a) nem minden jogkövetőt kérdeztünk meg (azokat, akik dohányosok, de most nem gyújtanak rá nyilván nem), a megkérdezettek pedig esetleg egy sajátos csoportot (pl.: erős dohányosok) alkotnak, akik „mentalitása” eltérő lehet; ami egyben az alábbiakban bemutatandó válaszok furcsaságait

14 Öt ilyen állítást fogalmaztunk meg: „Azért dohányzom itt, a megállótól távolabb, mert (7a) nem akarok büntetést fizetni; (7b) megszégyenítőnek tartanám, ha mások előtt bírságnának meg; (7c) egyetértek ezzel a szabállyal és ezért tartom be; (7d) a jogszabályokat általában be kell tartani, ezért tartom be ezt is; (7e) nem akarom, hogy esetleg valaki megjegyzést tegyen rám a megállóban, mert ott dohányzom.

15 A kérdőívben, a mindennapi nyelvhasználatot követve általában a pozitív válaszok szerepelnek előbb (igen, nem), ez azonban az adatfeldolgozás során zavaróvá vált, azért ezeket átkódoltam (nem – 0, igen – 1; illetve a magasabb becsült kulturáltságot, vagyoni helyzetet, magasabb értékekkel) és az elemzésben már így jelennek meg.

16 A magatartásra vonatkozó kérdésekre adott válaszokat számos kutatásban tényként kezelik. Jőmagam ezt elfogadhatatlannak tartom általában is, de különösen ebben a régióban. Anélkül, hogy ennek módszertani részleteibe belemennék, elég talán utalni arra, hogy a World Value Survey kérdéssorában (Mennyire elfogadható Ön szerint...) az adócsalás elutasíthatósága négy másik (Franciaország, Németország (!), Egyesült Államok, Egyesült Királyság (!)) országgal összevetve Magyarországon a második legnagyobb (az USA-ban is csak 1,5%-al magasabb).

17 Alapvetően ez a megközelítés jellemzi a „knowledge and opinion about the law” kérdőíves kutatásait. (Erről jó magyar nyelvű összefoglalót ad: *Sajó András* (szerk.): *Jog és szociológia. Válogatott tanulmányok*. Budapest, KJK, 1979.) A kutatási irány kérdésfelvetését később a jogi antropológiai irányzat vette át, amely jobbra kerül a kérdőíves módszert, illetve szűkebb társadalmi csoportokra fókuszál a társadalom egésze helyett. Lásd például: *Peay, Jill – Roberts, Caroline – Eastman, Nigel*: *Legal Knowledge of Mental Health Professionals: Report of a National Survey*. *Journal of Mental Health Law*. 2001. 4/1. sz. 44–55.

is részben magyarázzák. (b) Az a tény, hogy az érintettek ebben a helyzetben (zsúfolt buszmegálló, nappal) követik a szabályt, nem feltétlenül jelenti, hogy máskor (este, a külvárosban, egy üres megállóban is így tennének). Így az ún. mintavétel módja nem egyszerűen nem reprezentatív, hanem további torzításokat is magában foglalhat, ami az eredmények általánosíthatóságát tovább csökkentheti.

3. Az empirikus elemzés adatai

3.1 Jogismeret – tájékozottság

A megállótól távolabb dohányzóknak feltett első nyitott kérdésre, ti., hogy miért itt dohányzik, közel kétharmad (63%) a jogszabályt említette. További kérdésre, hogy hallott-e a jogszabályról mindössze 26 fő (5%) állította, hogy nem tud róla.

Arra a kérdésre, hogy hallott-e már arról hogy megbírságozhatják az érintettek 93%-a adott egyértelmű igenlő, és csak 2%-a egyértelmű tagadó választ; azokon túl, akik magáról a jogszabályról sem tudtak, s akiknek éppen ezért a további kérdéseket már nem tettük fel.¹⁸ A tömegkommunikációs csatornák tehát eljuttatták a jogszabály-változás, s azzal a megváltozott magatartás-elvárás hírét a széles közönséghez. A szankció lehetséges mértékével kapcsolatban csak 52% állította, hogy ismeri azt, míg 48% nem tudta mennyi a bírság jogszabályban meghatározott mértéke – noha a médiában szórványosan ez is megjelent. A következő kérdésre válaszolva 11%, vagyis viszonylag kevesen számoltak be róla, hogy hallottak már arról, hogy valakit megbírságoztak, noha a kérdés szövegezésébe akár a médiából történő értesülést is megengedi.

3.2 A jogszabály tartalma

Lényeges kérdés, hogy az érintett egyetért-e a jogszabály tartalmával, mivel ez azt jelenti, hogy a jogszabály mögött olyan általánosabb, interiorizált társadalmi normarendszer áll, ami a jogszabálynak megfelelő magatartást akkor is biztosítja, ha a jogszabály, s vele a szankció fenyegetése nem is létezne. *A jogszabállyal való egyetértést* firtató kérdésünkre a dohányzó válaszadók 60%-a igennel, 30%-a nemmel választott, további egytized pedig részben értett egyet. Ezek az adatok ér-

telmezhetők úgy is, hogy még a – negatívan – érintettek nagy része is egyetért a döntéssel, de úgy is, hogy az érintettek véleménye meglehetősen polarizált (a kérdőívezés jellemzője a „középre húzás” itt kevésbé van jelent).

E kérdés adatait összevetve a következő kérdésre adott válaszok adataival megdöbbenéssel konstatálhatjuk, hogy *azoknak akik teljes mértékben egyetértenek a jogszabállyal 57%-a úgy nyilatkozott, hogy szankció híján a szabályt nem tartaná be.* Ez a vizsgálat talán legfontosabb számított adata. Lehet ez a válaszadók „gondolkodásában” megjelenő inkonzisztencia jele is, de lehet egy szélsőségesen individualista attitűd kivételése is, amely szerint „ugyan teljesen egyetértek egy szabály tartalmával, ám amennyiben az nekem a legkisebb kellemetlenséget is okozza, nem tartom azt be, hacsak a szankció erre rá nem kényszerít”.

3.3 A szankcióval való fenyegetés

Valamennyi további kérdés a jogszabálykövetés okait firtatja. Milyen súlya van ebben a szankcióval való fenyegetésnek, illetve más, Tyler által is hangsúlyozott tényezőknek? A szankcióval való fenyegetés – mint láttuk – ezesetben valóban fennáll, az érintettek reális veszélyként értékelték azt. A bírságolás hatását direkt módon mérő kérdésünk arra vonatkozott, hogy vajon a válaszadó betartaná-e a szabályt, ha biztos lehetne abban, hogy nem bírságozják meg.¹⁹

A válaszadók jó kétharmada (67,3%) állította, hogy a szabályt a szankcionálás hiányában nem tartaná be. Ez talán a kérdőív önmagában vett legfontosabb adata. A kérdőív megkérdeztük azokat, akik szankció nélkül is betartanák a szabályt, hogy miért tennék ezt. Az adatbázisban összesen 217 szöveges válasz került rögzítésre, ami jóval több, mint várható volt, mivel többen indokolták azt is, hogy miért nem tartanák be szankció híján a szabályt, és a kérdezők ezt is rögzítették. Az összes válaszadó (517 fő) tizede (10,3%) utalt a jogkövetésre, mint önértékre, akár egyetért a normával akár nem. A válaszadók 21%-a valamiféleképpen egyéb – nem-jogi – normákra utalt; leggyakrabban arra, hogy nem akarja a nem dohányzókat zavarni, hogy magát is zavarná hasonló magatartás vagy, hogy nem illik ilyen helyen dohányozni, ő korábban sem szokott, stb.²⁰ Több válaszadó értetlenségét fejezte ki a kérdéssel kapcsolatban. Karakterisztikus pl. a következő – némileg más formában, de azonos tartalommal

18 A továbbiakban az ún. „valid percent”-eket adjuk meg, már csak a válaszadók e szűkebb csoportját tekintve a sokaságnak, ilyenként száz százaléknak.

19 Itt is számoltam azzal, hogy a válaszok és tényleges magatartás nagymértékben eltérhet egymástól: a válaszok gyakran inkább azt tükrözik, amit a válaszadók „helyesnek”, külsőleg elvártak gondolnak, mintsem tényleges viselkedésüket. Ez esetben azt feltételezhetjük, hogy a szankciótól való félelemnek a magatartás okaként való bevallása, pl. a „törvénytisztelő ember vagyok”, „másokra tekintettel lévő ember vagyok” alternatívák mellett, nem a megfelelési kényszer által motivált, hanem a tényleges magatartást, de legalábbis gondolkodásmódot tükrözi.

20 Az utolsó csoport azokat a válaszokat foglalja magában, amelyek azt indokolják, miért nem tartanák be a jogszabályt.

többször felbukkanó – megfogalmazás: „Hülyeség; azért van a szabály, hogy be kelljen tartani, ha nincs ember, aki ellenőrzi, értelmetlen lenne.”

3.4 A jogkövetés okainak egyszerű elemzése

A jogkövetés alternatív magyarázatait, mintegy egymással szemben, elsősorban a kérdőív 7.a-e kérdéseivel (lásd 13. lábjegyzet) teszteltük. Az ezeket 1-5 skálán értékelő válaszok átlagát közli a 2. táblázat. Minél magasabb ez az érték, annál fontosabb az adott motivátor.

Összességében a legerőteljesebben jelen lévő tényező a szankciótól való félelem, míg a hármas közép-érték alatti értékek a jogon túli kvázi csoportnormák, a buszmezgállóban állók ad hoc csoportjának szerepére utalnak (b. és e. kérdés). A két kérdés közül itt is az kapott nagyobb súlyt, amely a mások előtt történő megbírságolást (jogalkalmazó szankciót) tartja kellemetlennek.

A szankciótól való félelem fontosságától a konkrét jogszabállyal való egyetértés (7c) majd az általános törvénytisztelet (7d) is csak kis mértékben marad el. Előbbi kapcsán az a probléma, hogy a jogszabályokra éppen azért van szükség, mert a modern társadalom lényege az egységes értékrend szétszakadása, miközben szükség van a társadalomban egy olyan norma-rendszerre, amit mindenkinek követni kell. Épp ezt biztosítja a jog,²¹ amihez szükséges, hogy vagy a külső kényszer (szankció), vagy belső, interiorizáción alapuló késztetés hatására minden esetben kövessük a jogot.

3.4.1 A válaszokat befolyásoló egyéni tényezők (nem, kor, „kulturáltság”, anyagi helyzet)

A nemek közötti szembeötlő eltérés, hogy a nők minden kérdés tekintetében átlagosan 0,2-el magasabb értékeket adtak, ám az ilyenkor alkalmazott statisztikai módszer, az ANOVA elemzés szerint ezek az eltérések nem tekinthetők határozottan szignifikánsnak.²²

A korcsoportok szerinti bontásban csak az általános törvénytisztelet (7.d) értékelése tekintetében találunk szignifikáns eltérést, ott azonban rendkívül erőset (p

< 0,001). A kor előre haladtával nő a törvénytisztelet mértéke, míg 25 éves kor alatt az átlagérték 3,26 a hatvan éven felülieknél 3,93. A nagy ugrás 40 év felett jelenik meg. Ennek két magyarázata lehetséges. Az egyik szerint az újonnan belépő generációk kevésbé törvénytisztelők és ezt a mentalitást viszik magukkal életük folyamán, miáltal idővel a társadalom egésze is kevésbé törvénytisztelő lesz. A másik magyarázat szerint a fiatalok inkább „lázadók”, kevésbé fogadják el a konvenciókat, normákat, ám korosodva ugyanez a kohorsz a mai idősebbek attitűdjét fogja mutatni. A kérdést a World Value Survey egy sztenderd kérdésén vizsgáltam, amely arra vonatkozik, hogy mennyire elfogadható a tömegközlekedésen való bliccelés. Ennek alapján próbáltam meg választ találni a fenti dilemmára. Kor szerinti bontásban a válaszok hasonló mintázatot mutatnak pl. Németországban, mint Magyarországon. Időbeli összevetésben pedig azt találtam, hogy a magyar adatok 2009-es és 1982-es mintázata is hasonló. Mindkét tény a második magyarázatot valószínűsíti, azt tehát, hogy állandóan jelen lévő életkori sajátságról van szó, ami nem utal a jogkövetési hajlandóság csökkenésére.

Sajátosan, s talán több elemében meglepően alakul – a kérdezők által becsült – iskolázottsági-kulturális szint szerint a válaszok megoszlása. (Lásd: 3. táblázat) Kizárólag az átlagok eltéréseit figyelve azt mondhatjuk, hogy az iskolázottabbak számára a szankció valamivel kevésbé, míg az ad hoc környezet véleménye inkább lényeges, mint másoknál; a szabállyal való egyetértés őket inkább, a törvénytisztelet viszont kevésbé motiválja. Az ANOVA azonban a szankcióval kapcsolatban egyáltalán nem mutat szignifikáns eltérést. A szabállyal való egyetértés esetében, bár jól kirajzolódik a válaszokból egy kvázi lineáris összefüggés, ám ez sem tekinthető valóban szignifikánsnak (p= 0,074). Erősebb a mért összefüggés a 7b. kérdés tekintetében (p= 0,024) és egyértelmű a 7d. és 7e. kérdések kapcsán (p= 0,003; 0,002). Mindebből a törvénytisztelettel kapcsolatos adat érdemel figyelmet, amely egyértelműen arra utal,

2. táblázat Válaszok a jogban előírt magatartás okaira vonatkozó kérdésre

Állítás: Azért dohányzom itt, a megállótól távolabb, mert...	Átlag
a) nem akarok büntetést fizetni	3,63
b) megszégyenítőnek tartanám, ha mások előtt bírságolnának meg	2,84
c) egyetértek ezzel a szabállyal és ezért tartom be	3,52
d) a jogszabályokat általában be kell tartani, ezért tartom be ezt is	3,43
e) nem akarom, hogy esetleg valaki megjegyzést tegyen rám	2,65

21 Durkheim, Emile: A társadalmi munkamegosztásról. Budapest, Osiris, 2001.; Lukes, S. - Prabhat, D.: Durkheim on law and morality: The disintegration thesis. Journal of Classical Sociology. 2012. 12/3-4. sz. 363-383.

22 A szignifikancia azt mutatja meg, hogy mennyire lehetünk biztosak állításaink igazában. Minél kisebb a p értéke, annál biztosabbak lehetünk abban, hogy nem tévedünk. A vizsgálat jellegétől is függően p<0,05, vagy gyakrabban a p<0,005 értéket fogadjuk el szignifikánsnak. Előbbit a statisztikai adatfeldolgozást lehetővé tévő SPSS programcsomag egy, utóbbit két csillaggal jelöli.

hogy minél iskolázottabb (feltehetően tájékozottabb) valaki, annál kevésbé tartja önértéknek általában a jogszabálykövetést. Ez további elemzést igényel, különösen, hogy a helyzet sajátosságai magyarázzák-e ezt az eredményt, vagy ennél többről van szó.²³ Ez utóbbi meglehetősen aggasztó lenne.

A vagyoni helyzet szerinti eltérések (lásd 4. táblázat) minden esetben az öt százalékos szignifikancia szint alatt vannak, vagyis statisztikailag is jelentősek. A bírságtól való félelem mintázata sajátos²⁵ és itt a leggyengébb a szignifikancia ($p=0,034$). Akárcsak a kulturális szint, a vagyoni helyzet esetében is²⁶ azt a mintázatot látjuk, hogy annak emelkedésével a környezet (a megállóban állók véleménye) egyre hangsúlyosabb szerepet kap, s mindkét kérdés (7b, 7e) esetében a legerősebb szignifikanciát mértük. A jogszabállyal való egyetértés kapcsán is egy határozottan szignifikáns lineáris, ám fordított irányú mintázatot találunk: a jogszabállyal való egyetértés motiváló tényezője az alacsonyabb szinten erősebb. A törvénytisztelet ugyanilyen mintázatot mutat ($p=0,014$).

3.4.2 Mélyebb motivációs struktúrák

A válaszok összetettebb vizsgálata tovább árnyalja a – szankció fontosságát mindenekfelett hangsúlyozó – hipotézist, illetve más fénybe helyezi azt. Első lépésben azt vizsgáltam, hogy a kérdőív hetedik kérdésére adott válaszokból számolt, a jogkövetés okaira utaló motivátorok, miként függenek össze egymással. Tiszta elméleti logikát követve azt feltételezhetjük, hogy az egyik motivátor választása kizárja több más magyarázat választását. Így pl. ha valaki azt állítja, hogy azért követi a jogszabályt, mert egyetért annak tartalmával, az nem fog a szankciótól való félelemre hivatkozni; aki azt hangsúlyozza, hogy szerinte a jogszabályokat mindig be kell tartani, annak a szankció vagy az a tény, hogy egyetért a jogszabály tartalmával mellékes.

Az adataink azonban ellentmondanak ennek az elemi logikán alapuló feltételezésnek, mintegy újabb bizonyítékaul annak, hogy az emberi viselkedést nem elméletek, logikai és tudományos megfontolások, hanem más tényezők mozgatják. Az 5. táblázat az öt motivátor,

3. táblázat Kulturális szint és a kérdésekre adott válaszok átlagértékei²⁴

Becsült kulturális szint	...nem akar büntetést	...megszégyenítő a mások előtti bírság	...egyetért a szabállyal	...a szabályokat be kell tartani	...nem akar megjegyzéseket
Magas	3,56	3,05	3,35	3,27	2,94
Átlagos	3,68	2,81	3,55	3,38	2,55
Alacsony	3,65	2,64	3,70	3,72	2,47
Összesen	3,63	2,84	3,52	3,43	2,65

4. táblázat Anyagi helyzet és a kérdésekre adott válaszok átlagértékei

Becsült vagyoni helyzet	...nem akar büntetést	...megszégyenítő a mások előtti bírság	...egyetért a szabállyal	...a szabályokat be kell tartani	...nem akar megjegyzéseket
Jómódú	3,49	3,10	3,54	3,33	2,92
Átlagos	3,55	2,85	3,30	3,29	2,70
Szegényes	3,96	2,74	3,84	3,69	2,52
Nagyon szegény	3,71	2,36	3,56	3,61	2,09
Összesen	3,63	2,84	3,52	3,43	2,65

23 A Wold Value Survey kutatás bliccelésre vonatkozó kérdésében pl. a német, de a francia adatokban se találtam hasonló mintázatot, bár az igaz, hogy a legkevésbé iskolázottak sokkal elutasítóbbak voltak a jogsértéssel szemben, ám a legmegengedőbbnek a középfokú végzettségűek és nem a felsőfokúak tűntek mindkét országban.

24 Az alábbi táblázatok fejléceinek tartalmát leegyszerűsítettem. A pontos tartalom a mellékelt kérdőívből azonosítható.

25 Egy plauzibilis magyarázat lehet, hogy a jómódúaknak a bírság nem jelentős tétel, a nagyon szegény (hajléktalan) személyek pedig azt feltételezhetik, hogy a bírságot nem tudják rajtuk behajtani.

26 A hasonló „mintázat” oka lehet, hogy e két tényezőt a kérdezők részben hasonló jelekből becsülhették. Ezért megnéztük a két tényező korrelációját, ami nagyon magas ($R=0,667$) és teljességgel szignifikáns. Mindamellet, még ha csak néhány perces kérdőívi helyzetről van szó, az mégis alkalmas lehet a megjelenéstől független kulturális szint megbecslésére, s valóban, mint az adatokból látható, a két változó nem is „viselkedik” teljességgel hasonlóan.

valamint két kapcsolódó további kérdéssel (3. egyetért-e a jogszabállyal; és 8. akkor is követné-e ha nem lenne szankció) mért korrelációs együtthatóit (Pearson R) mutatja.²⁷ A bírság említése szoros pozitív összefüggést mutat minden más motivációs tényező említésével is, kivéve a mások általi megszólalás hatását. A jogszabály tartalmával való egyetértés, ami mellett azt feltételeznénk, hogy semmi más nem igazán fontos, minden más motivációs tényezővel rendkívül szorosan korrelál.²⁸

Az adatok közötti rendkívül erős összefüggés a társadalomkutató számára azt sugallja, hogy kérdéseivel inkább a felszín karcogatja, és csak árnyait látja a felszín mögötti *mélyebb struktúráknak, összefüggéseknek*. Ilyen esetben a faktoranalízis módszerét alkalmazzuk, amikor is a változók közötti összefüggésekből kiindulva keresünk olyan dimenziókat, amelyek az adatokat jobban tudják magyarázni (a teljes szórás nagyobb mértékét tudják megmagyarázni). A kapott faktorok jellemzőit, az egyes változók jelenlétének mértékét jellemző faktorsúlyokat, valamint a két faktor által

a teljes szórásból magyarázott mértéket a 6 táblázat mutatja be.²⁹

A két faktor magyarázó értéke meglehetősen magas (a teljes szórás 70%-át magyarázza). A faktorok értelmezéséhez az egyes tényezők súlyából indulunk ki. Jelen esetben az értelmezés viszonylag kézenfekvőnek tűnik. Az első, *különösen nagy magyarázó erejű faktor, egyértelműen azonosítható a formális joggal kapcsolatos motivációkkal*. Ezen belül a szankció a legsúlyosabb elem, amitől elmarad a jogkövetés általános maximája (a jogszabályokat általában be kell tartani), s még inkább a konkrét szabállyal való egyetértés motivátora. A másik két tényező súlya elenyésző. Ezek a 2. faktorban kapnak meghatározó szerepet, amelyet a jogon túli normákhoz kapcsolhatunk, hasonló egyértelműséggel. Meghatározó ebben a buszmegállóban állók ad hoc, ám az érintettben esetleges megvető reakcióival intenzív rosszérzést kiváltani képes csoport hatása, de az általánosabb morális tényezők is megjelennek, miközben a szankció az egyetlen, amely negatív értékkel szerepel.

5. táblázat Korrelációk a jogkövetést magyarázó öt kérdésre adott válaszok és két további kérdés között

	a) Büntetés	b) Nyilvános	c) Egyetért	d) TörvTiszt	e) Megszólal
a) Büntetéstől tart	1	,263**	,347**	,405**	,068
b) Mások előtt szégyen	,263**	1	,412**	,264**	,519**
c) Egyetért a szabállyal	,347**	,412**	1	,589**	,354**
d) Jogszabály tisztelete	,405**	,264**	,589**	1	,380**
e) Megszólal mások	,068	,519**	,354**	,380**	1
Egyetért-e a jogszabállyal	,062	,086	,365**	,227**	,176**
Betartaná-e a szabályt ha nem bírságolná meg	-,149**	-,079	,387**	,283**	-,037

6. táblázat A faktoranalízis alapadatai

Motivációs tényezők	1.faktor	2. faktor
Szankció elkerülése	,838	-,075
Mások előtt való megbírságolás szégyenének elkerülése	,213	,781
A jogszabály tartalmával való egyetértés	,674	,447
„A jogszabályokat általában be kell tartani” - meggyőződés	,750	,330
Nem akar megjegyzést másoktól (csoportnyomás)	072	,888
Magyarázott szórás mértéke („magyarázó erő”)	49%	20%

27 A korreláció két tényező közötti lineáris összefüggés valószínűségét vizsgálja. A lineáris összefüggés azt jelenti, hogy egy egyik tényező magasabb értékéhez a másik tényező magasabb értéke kapcsolódik. (Például, aki a jogszabállyal való egyetértést fontosnak tartja, az valószínűleg az általános törvénytiszteletet is, aki pedig kevésbé, annak az általános törvénytisztelet is kevésbé fontos). A korrelációt az R értékkel mérjük, amely -1 és +1 között mozoghat (a negatív érték a „fordított arányosságra” utal), és minél magasabb, annál erőteljesebb a feltételezett összefüggés. Az összefüggés meglétének valószínűségét pedig itt is a szignifikancia értékével adjuk meg, a már jelzett módon.

28 A társadalomtudományokban hasonlóan magas korrelációs együtthatóval ritkán találkozunk.

29 Főkomponensanalízis. Rotált faktorok (Varimax). A változók ún. Z score-jaival számoltam. Az elemzés megbízhatóságát mérő KMO értéke 0,646, meghaladja az elvárt 0,6-os értéket. A Cronbach Alfa értéke (0,736), ami indokolja a faktoranalízis elvégzését.

4. Következtetések

A dolgozat egy viszonylag egyszerű kutatás keretében belül, egy konkrét jogszabály, konkrét élethelyzetben történő érvényesülését vizsgálta, annak fentebb jelzett korlátaival és erőnyeivel.

4.1 A jogkövetés okai a budapesti buszmegállóban

Céлом kettős volt. Egyfelől egyszerű, lényegében exploratív jelleggel azt vizsgáltam, hogy *mi motiválja a jogkövetésre* egy konkrét, nagyon egyértelmű szituációban azokat, akik tényszerűen követik a jogot. A szankciótól való félelem tűnik a jogkövetés legfontosabb okának az érintettek önreflexiója szerint. Emellett, a konkrét normával való egyetértés és az „univerzális jogkövetés maximája” is megjelenik. Mélyebb elemzés arra utal, hogy lényegében két motivációs faktor áll a háttérben. Az első, meghatározó faktor a formális jog respektálására utal, s ezt a faktort dominálja a szankció szerepe. A másik faktor a nem-jogi normákhoz (csoportnormák, szégyen, morál) köthető. Ez utóbbi tényezőnek ugyan jóval kisebb a súlya (az összes szórás ötödét magyarázza), de tekintve, hogy a megállóban ismeretlenekről (nem egy tényleges kiscsoportról) van szó, még így is viszonylag jelentős.

Az általános képet árnyalja, hogy *a válaszadók egyes csoportjai* között jelentősek az eltérések. A magasabb státusúak számára a jelenlévők véleménye az átlagnál fontosabb, ám a generális törvénytisztelet szignifikánsan kevésbé fontos. Emellett a fiatalabbakat kevésbé jellemzi a törvénytisztelet, ám ez a kor előre haladtával megszűnik.

Az adatokban elgondolkodtató, hogy *egymásnak logikailag ellenmondó magyarázatok* nemcsak, hogy együttesen vannak jelen, hanem nagyon szorosan össze is függenek egymással. Az mindenképpen nyilvánvaló, hogy a megálló mellett dohányzóknak a jogkövetéssel kapcsolatos önpercepciója szakmai szempontból illogikus, ám kétségtelenül kirajzol egy mintázatot („örült beszéd, de van benne rendszer”). Bár a jogkövetéssel kapcsolatos tudati mélystruktúrák feltárására a kérdőíves adatfelvétel nem igazán megfelelő, az így is jól látszik, hogy a szankció nem kizárólag a racióális megfontolásokkal aktiválódik. A szankciónak nemcsak racióális, hanem racionalizációs³⁰ szerepe is van, sőt nem kizárt, hogy a jogkövetés kiváltásában e szerep erőteljesebb is. A dolgozat első felében sze-

replő Kagan idézet hangsúlyozza a szankciónak ezt az emlékeztető-megerősítő funkcióját.

Ez azonban már átvezet a dolgozat elméleti jelentőségű kérdéséhez: miképpen vélekedünk Tyler rendkívül elterjedt elméletéről, illetve annak alkalmazhatóságáról Magyarországon, esetleg a régióban?

4.2 Tyler elmélete Magyarországon

A kérdést két nézőpontból kívánom megvilágítani; őszintén szólva Tyler elméletét vitatni. Előbb néhány elméleti megfontolást vetek fel, elsősorban a régió jogszociológiai kutatásait áttekintve. Majd, már erre is támaszkodva, visszatérek az empirikus kutatáshoz és megkísérlem annak eredményeit interpretálni.

4.2.1 Tyler megközelítésének etnocentrizmusa

Talán minden társadalomtudományi területen, így a jogszociológiában is az angolszász szakirodalom és szerzők dominálnak, alapvetően pedig az Egyesült Államok társadalmi környezetében szerzett empirikus tapasztalatok extrapolálódnak, miközben jól tudjuk, hogy mind a jogalkalmazás-jogkövetés jelenségét körülvevő intézményi struktúra,³¹ mind a széles értelemben vett kulturális közeg rendkívül sajátos az Egyesült Államokban. *Az egész világ nagy-Amerikaként való értelmezése ezért igencsak kérdéses.* Nyilvánvaló, hogy az európai környezet, s különösen a kelet-európai, illetve a poszt-kommunista országok sajátos jellemzői ettől alapvetően térnek el. Az adott keretek között csak címszavakban villanthatók fel néhány, a formális intézményi, strukturális környezeten túli, alapvetően a történeti múltban gyökeredző, kulturális eltérést.

A legáltalánosabb szinten talán az érdemel kiemelés, hogy a történelmi viharok lenyomataként, az egymást váltó, gyökeresen eltérő ideológiát valló és azt jelentős intézményrendszerrel terjesztő rezsimek hatására *sem alakulhatott ki egy viszonylag egységes, a társadalom többsége által elfogadott értékrend.* Mélyebben pedig a modernizációt általában jellemző,³² a „haza vagy haladás” kettőségében, a népies-urbánus ellentétben is megjelenő, kibékíthetetlennek tűnő érték-antagonizmus jelenik meg, amelyhez adódott a rendszerváltás után a szocializmus megítélésének ellentéte.³³

Már konkrétabb tényező az államhoz való, rendkívül ambivalens – és az amerikaitól eltérő – viszony. Ez abból a történeti tapasztalatból adódik, hogy az állam

30 Racionalizáció alatt általában azt a pszichés folyamatot értjük, amelynek során az érintett „megmagyarázza” látszólag vagy ténylegesen értelmetlen cselekvésének, gondolkodásának okát; másoknak, vagy saját magának.

31 Leggyakrabban említett strukturális sajátosságok: a common law intézményrendszer, ezen belül az elkülönült közjog bizonyos értelmű hiánya, a magánjogi jogérvényesítés nagyobb relatív súlya, a közigazgatási jogi kikényszerítés alacsonyabb szintje, a történetileg alulról építkező állami intézményrendszer és a föderális jelleg.

32 Kulcsár Kálmán: A jog hatékonyságának társadalmi tényezői. In: Gazdaság, társadalom, jog. (szerk. Kulcsár, Kálmán) Budapest, KJK, 1982. 141-171.

33 Elster, J. - Offe, C. - Preuss, U. K.: Institutional design in post-communist societies: rebuilding the ship at sea. Cambridge University Press, 1998. Introduction.

alapvetően idegen, elnyomó entitás. Ez teljesen egyértelmű, amikor az államhatalmat egy, az adott néptől, nemzettől nyilvánvalóan idegen, azt leigázó, külső erő gyakorolja, amilyenek a törökök, majd ezt felváltva a német nyelvű Habsburgok voltak Magyarországon közel félezer évig. Az ilyen állammal szembeni bizalom aligha lehetséges. Mindez, az állam idegen testként való értelmezése³⁴ (ellentétben azzal, hogy az állam a közügyek intézésével megbízott, a társadalomból létrejövő, annak szolgáltatásokat nyújtó entitás), mind a mai napig jól érzékelhető és az állami intézményekkel szembeni általános bizalmatlanságban is megjelenik.³⁵ Kulcsár arra is felhívja a figyelmet, hogy az állami bürokrácia is inkább hatalmi, mint szolgáltató feladatként értelmezi tevékenységét.³⁶ Mindehhez járul ugyanakkor, elsősorban a kádári szocializmus, de alighanem a hosszabb távú paternalista kultúra következményeként, az állammal szembeni magas elvárások támasztása. Az államban nem bíznak ugyan, de a felmerülő problémák, sőt általában a „nyugattól való lemaradás behozását” is az államtól várják.³⁷ Az állam, amely nem bírja polgárai támogatását képtelen az irreális elvárásoknak megfelelni, ami tovább növeli a vele szembeni bizalmatlanságot.³⁸

Sajátosan alakul a joghoz való viszony is. Itt mindenekelőtt arra kell utalni, hogy a régióban a jog alapvetően, mint az államhatalom megnyilvánulása, az állami akarat kifejeződése, az állami célelérés eszköze jelenik meg, s jóval kevésbé mint az állampolgárok közötti viszonyokat szabályozó eszköz, a konfliktusok békés rendezésének formális intézménye.³⁹ A jog tehát alapvetően annak az államnak a terméke, amelyet

az állampolgár már eleve, bármilyen tapasztalat nélkül is ellenségesnek, elnyomónak érzékel. Az észlelés sajátságaiból adódik, hogy az állampolgárok minden észlelést ebbe a keretbe fognak illeszteni, amely keretet aztán rendkívül nehéz áttörni akár a tényleges működés többszöri pozitív tapasztalataival is. Erre utal Kurchiyan,⁴⁰ aki a jog negatív image-éről beszél. Azt mondja, hogy a posztkommunista országokban a jognak egy olyan negatív image-e alakult ki, amelyet a tények nem tudnak áttörni. Ezek a kutatások⁴¹ meglehetősen jó képet adnak a joggal kapcsolatban rögzült általános kulturális toposzokról, aminek része, hogy az állampolgárok a jogra nem tudnak hatni, azt legfeljebb megkerülhetik.⁴²

Jómagam ehhez hozzátenném azt a gondolatot is, hogy az állam a rendszerváltás utáni időszakban különösen alkalmatlannak bizonyult a jogszabályok betarttatására. A szankciók a gyakorlatban oly gyengének bizonyultak, hogy a tudatos jogsértőket teljes mértékben és nyilvánvalóan képtelenek voltak elretenteni a jogsértéstől. Ez idővel olyan nyilvánvalóvá vált, hogy maga a jogalkalmazás impotenciája rombolta a jogkövetés morálját.⁴³ A Kagantól idézett tényezők fordítottan érvényesültek: a valós szankcionálás hiánya azt az üzenetet küldte, hogy a hatóságok nem képesek a rothadt almákat kiszűrni, nem kell a sebességmérőt figyelni. Úgy vélem, egészen mást jelent a szankció háttérbe szorítása ott, ahol az korábban működött, és végső fenyegetésként továbbra is ott van, amelyhez képest tehát a „rugalmas”, az adott társadalmi csoport (Tyler-nél pl. a hispánok) sajátos kultúrájához igazodó ügykezelés bizalmat ébreszthet, mint ott, ahol a

34 Érdemes megjegyezni, hogy a rendszerváltás utáni, a hangsúlyt az egyéni szabadságra, az alapjogokra, stb. helyező, dominánsnak tekinthető értelmiségi narratíva ezt az interpretációt az új helyzetben is fenntartotta, sőt erősítette, amikor a demokratikus állam kapcsán annak nem a közösségi ügyeket megoldó, közérdeket – akár az egyes egyénnel szemben is – megvédő jellegét hangsúlyozta, hanem azt az egyéni jogok és szabadságok veszélyeztetőjeként, Leviatánként láttatta.

35 Sajó András: Az állam működési zavarainak társadalmi újratemlése. Közgazdasági Szemle. 2008. LV./július–augusztus; Giczi Johanna – Sik Endre: Trust and Social Capital in Contemporary Europe. Budapest, TÁRKI, 2009. http://www.tarki.hu/en/research/european_social_report/giczi_sik_eng_2009.pdf (2013.09.10.)

36 Kulcsár Kálmán: Deviant Bureaucracies. Public Administration in Eastern Europe and in the Developing Countries. In: Handbook of Comparative and Development Public Administration. (szerk. Farazmand, Ali) New York, Marcel Dekker, 2001. 950.

37 Sajó: i.m. (35. jegyzet) 704.; Kulcsár: i.m. (36. jegyzet) 950., valamint a paternalizmus irodalma.

38 Sajó András: Látszat és valóság a jogban. Budapest, KJK, 1986. 227-235.; Kulcsár: i.m. (32. jegyzet); Kulcsár, Kálmán: Politikai és jog-szociológia. Budapest, Kossuth, 1987. 527.; Kulcsár: i.m. (36. jegyzet)

39 Sordi, B.: Révolution, Rechtsstaat, and the Rule of Law: Historical Reflections on the Emergence of Administrative Law in Europe. In: Comparative Administrative Law. (szerk. Rose-Ackerman, Susan – Lindseth, Peter L.) 2010. 23-36.

40 Kurchiyan, Marina: The Illegitimacy of Law in Post-Soviet Societies. In: Law and Informal Practices: The Post-Communist Experience. (szerk. Galligan, Denis J. – Kurchiyan, Marina) Oxford, Oxford University Press, 2003. 25-47.

41 Kurchiyan: i.m.; Kurchiyan, Marina: Perception of Law and Social Order: A Cross-national Comparison of Collective Legal Consciousness. <http://hosted.law.wisc.edu/wordpress/wilj/files/2013/01/Kurkchiyan.pdf> (2013); Galligan, Denis J.: Legal Failure: Law and Social Norms in Post-Communist Europe. In: Law and Informal Practices: The Post-Communist Experience. (szerk. Galligan, Denis J. – Kurchiyan, Marina) Oxford, Oxford University Press, 2003.

42 Az Egyesült Királyságban és Norvégiában végzett adatfelvételt a lengyel és bolgár adatokkal összevetve azt találták, hogy előbbiek sokkal nagyobb arányban tiltakoznának egy számukra nem elfogadható jogszabály ellen, míg utóbbiak azt jobbra értelmetlennek látják, de nagyobb arányban hajlandók megkerülni a jogot. Ugyanebben a kutatásban azt is találták, hogy keleten sokkal inkább ragaszkodnak a részletes szabályozáshoz, annak merev betartatásához, miközben maguk erre kevésbé hajlanak, és nem is bíznak a mások általi betartásban sem. Ez egyébként kísértetiesen hasonlít Kulcsár jó évtizeddel korábbi megállapításaihoz vagy Sajó értelmezéseihez. Lásd: Kulcsár: i.m. (38. jegyzet) 527-532. Sajó: i.m. (35. jegyzet) 699.

43 Gajduscheck, György: Rendnek lenni kellene. Tények és elemzések a közigazgatás ellenőrzési és bírságolási tevékenységéről. Budapest, KSZK, 2008.

szankcionálás szisztematikusan hiányzik. Mindezek olyan eltérések az Egyesült Államok és Magyarország között, amelyeket figyelembe kell venni Tyler értelmezése során

4.2.2 Tyler elmélete az empirikus adatok fényében

Tyler a jog társadalmi beágyazottságában látja a jogkövetés alapját, abban a meggyőződésben, hogy a jogot általában követni kell, a jogérvényesítő szervekkel együtt kell működni, mert azok végső soron a közösséget (esetleg: a mi szűkebb közösségünket is) szolgálják. E kontextusban Tyler elveti a merev szankcionálást, mert az jelentős társadalmi csoportokat elidegeníthet a jogtól, egyszerűen azért, mert az eljárást tisztességtelennek érzik. Ez az álláspont éles ellentétben áll a klasszikus jogelmélet és különösen a joggazdaságtan álláspontjával (mintegy annak antitézisként értelmezhető), amely a szankció szerepét tartja meghatározónak, az egyén jogkövetését pedig a szankció – lehetőség, illetve szükség szerinti – elkerülésére való törekvésben látja. Ez is indokolta, hogy az empirikus vizsgálat mindekelőtt a szankció szerepére koncentrált.

Adataink azonban némileg ambivalensek, főleg ha azokat a fenti elméletek által kijelölt bipoláris mezőben kell elhelyezni. Világos, hogy a jognak, illetve a jog érvényesülésének az az elméleti-logikai modellje, amelyben a szakember gondolkodik, inadekvát a mindennapi életben és a ténylegesen „működő” emberek világában. Az emberek gondolkodása jóval diffúzabb, az egymásnak logikailag részben ellentmondó elemek is jól megférnek közöttük egymással.⁴⁴ Ami a szankció szerepét illeti, egyfelől egyértelműen megállapítható, hogy a szankció a jogkövetés legmeghatározóbb oka. Még a konkrét jogszabállyal egyetértők nagyobb része sem tartaná be (az egyébként különösebb hátrányt nem okozó) szabályt, ha nem állna mögötte a szankció fenyegetése. A szankció domináns szerepét Berkics⁴⁵ kutatása is alátámasztja. Berkics ezer fős reprezentatív kérdőíves felmérésében a kérdezetteknek választ kellett adniuk arra, hogy ők maguk, és véleményük szerint mások miért követik a jogot. A három előre megadott alternatíva közül választva⁴⁶, amelyek közül az egyik a jogkövetés általános maximája volt, válaszadók több mint fele nyilatkozott úgy, hogy a büntetés elkerülése miatt követi a jogot. Ugyanakkor „másokról”, ti. társadalom tagjairól általában (90% !) úgy

vélekedtek, hogy „azok” elsősorban a büntetéstől való félelem miatt követik a jogot.⁴⁷

Mindezek az adatok határozottan ellentmondani látszanak Tyler elméletének.

Ugyanakkor az is jól látszik, hogy a szankció hatása nem kizárólag a racionális mérlegelésen alapszik. Láttuk, hogy a szankció anyagi hátránya mellett, azzal szoros összefüggésben, az ezzel kapcsolatos szégyen is megjelenik. Lényegesebb azonban, hogy a szankció hangsúlyozása egy diffúzabb, általánosabb tényező, a formális jog iránti, fogalmazzunk talán így: respektus faktorába illeszkedik. Olykor talán egyfajta racionalizációs tényezőként is szolgálhat, hogy miért respektálja valaki a jogot. Ha így van, az önmagában nem csökkenti a szankció fontosságát, hanem más fénybe helyezi azt: *a szankció nem, vagy nem csak a racionális döntéshozatal értelmében fontos, hanem öngazolásként, a kognitív disszonancia redukció eszközeként: nem vagyok ostoba, ha követem a jogszabályt.* Vegyük észre, hogy az a tény ismét a Kagantól vett idézet igazságát támasztja alá: a szankciónak önmagán túlmutató fontos *kommunikációs*, „nevelő”, hatása is van: *a formális jog respektusát erősíti.*

A szankció-alkalmazás egy, a Tyler által vizsgálttól gyökeresen eltérő társadalmi mezőben zajlik. Tyler esetében a szankció merev alkalmazásától való eltekintés erősítheti egy jelentős közösségben a tisztességes eljárás érzetét. Ehhez azonban egy olyan háttér kell, amelyben az általános tapasztalat (s e tekintetben mindegy, hogy az tényeken vagy a jog – Kurchiyan által említett – pozitív image-én alapszik-e) az, hogy a jogot betartják és betartatják, a hatóságok a jogsértőket megtalálják és szankcionálják. Ám a régióban az évtizedes tapasztalat az, hogy a jogsértések megtorlatlanul maradnak, sőt minél súlyosabb a jogsértés, annál bizonyosabban marad el a szankció. Ezzel a tapasztalati háttérrel az az élmény, hogy ha megszegem a normát engem is megbüntetnek, de mindenki mást is, talán éppen a procedurális igazságosság, az államilag garantált tisztességes rend érzését nyújthatja.

A szankció – a buszmegállóban és általában Magyarországon – egy egészen más héttől előtt egy egészen más kultúra lencséjén át képeződik le, mint amiről Tyler szól. Az általános tapasztalat itt éppen a normasértést követő szankció bekövetkezésének hiánya, miközben hiányzik bármiféle domináns értékrend, helyette egymással több törésvonal mentén is kibékíthetetlen ellentmon-

44 Különösen igaz ez a hazai jogi kultúrára, amely különösen terhelt alapvető inkonzisztenciákkal, ellentmondó érték-választásokkal. Lásd: *Berkics Mihály*: Laikusok és jogászok nézetei a jogról. (Kézirat. Megjelenés alatt. In: Hunyadi György – Berkics Mihály: A jog szociálpszichológiája: A hiányzó láncszem.)

45 *Berkics Mihály* i.m.

46 1) a büntetés elkerülése, 2) a jogkövetés fontos értéke (a jogkövetés általános maximája), 3) fontosnak ítélt emberek (példaképek?) is így tesznek. Utóbbi alternatívát azonban nagyon kevesen választották.

47 Ez egyben arra is utal, hogy a válaszadók helyesnek a morális alapú, és nem a szankció által motivált jogkövetést vélik, ám így is felvállalják ezt.

dásban álló értékrendek kaotikus együttélése jellemző egyfelől a társadalmi csoportok között, de az egyes egyén tudatában is.⁴⁸ Ez adja a társadalmi keretet, amely aztán a jog és szankció egészen eltérő értelmezését alapozhatja meg és általánosabban jog és erkölcs eltérő szerepére, a kettő közötti hatásmechanizmus eltérő irányára utalhat. A szankciókat kiszámíthatóan (ha úgy tetszik szigorúan és mereven) alkalmazó jog lehet az alapja annak, hogy bízassunk benne: mások

úgy fognak viselkedni, ahogyan arra számítunk. *Az így működő jog lehet az egyetlen társadalmilag egységes és egységesen követett normarendszer. Ilyenként a jog – morál viszonyrendszerében hosszabb távon visszahat magára a morálra*, alakítva, illetve megerősítve az általános szociális normákat. A kiszámíthatóan bekövetkező szankciónak tehát önmagukon túl meghatározó szerepe lehet.⁴⁹

48 A társadalom szintjén lásd pl.: *Giczi - Sik*: i.m. Az egyéni értékrend inkonzisztenciáiról: Berkics i.m. (44. jegyzet)

49 Az utóbbi modellt jól szemlélteti a gyorshajtás hazai története, amit másutt részletesen feldolgoztam. Lásd: *Gajdushek*: i.m. 117-119. Hosszú ideig a gyorshajtás általánosan jelentkező probléma volt a hazai utakon. A szankcionálás rendkívül ritka, illetve jobbára sikertelen volt. A szankciót ugyanis egy jogi trükkel el lehetett kerülni. Mintegy másfél évtized alatt, az eleinte csak „dörzsölt jogászok” és magas kapcsolati tőkével (is) rendelkező személyek által alkalmazott trükköt a kétezres évek közepére széles körben alkalmazták. A kikaput másfél évtizeden át nem sikerült bezárni, mert a jogász szakma úgy vélte, hogy az sértené a tisztességes eljárás (illetve a subjektív szankció) elvét. A helyzet nemcsak a gyorshajtók számát növelte, hanem, értelmezésem szerint, a jogrendszerbe vetett bizalmat is csökkentette. Végül, 2008-ban a jogszabályt megváltoztatták, ezzel jelentősen sértve több procedurális jogelvet is, viszont lehetővé tették az egységes és a jogsértés detektálása esetén biztosan bekövetkező szankcionálást. A KSH Baleseti statisztikája szerint 2001 és 2007 között – noha a járművek biztonsági berendezései nyilván javultak és az úthálózat is jelentősen fejlődött – a különösen jellemző – halálos balesetek száma lényegében változatlan maradt. (2001:1,239; 2007: 1,232). 2008-ban az új, széles körben kommunikált, szigorúbb, kiszámíthatóbb, ám talán kevésbé fair szankcionálást biztosító eljárásrend bevezetésének évében e balesetek száma 996-ra csökkent, majd 2010-re, amikor a rendszer még inkább ismertté vált az autósok körében és az állami szervezetrendszer is felkészült annak professzionális alkalmazására, ez a szám 739-re, a három évvel korábbi adat 60%-ára zuhant.

TANULMÁNY

Bizonyítási teher az eljárási funkciók megosztásának tükrében

✍ *Elek Balázs egyetemi docens, az Igazságügyi Miniszter által felkért büntetőeljárás kodifikációs szakértői testület tagja (Debrecen)*

Az anyagi igazság, materiális igazság a magyar jogi gondolkozásban sokáig megkérdőjelezhetetlen eszményként érvényesült. A büntetőeljárásban az anyagi igazság kérdése, a valós tényállás megállapításának kötelezettsége szorosan összefügg a bizonyítási teher és a perbeli résztvevők közötti funkciómegosztás kérdésével. A jelenleg hatályos eljárási törvény egyik legfőbb hibája éppen az, hogy a tényállás felderítésének kötelezettségét, és az eljárási funkciók elkülönítésének követelményét is követendő elvként tartalmazza az eljáró bíróság számára. A büntetőeljárás törvény kodifikációja esélyt adhat arra, hogy új, egységes szemléletű törvény készüljön, amely nélkülözi a dogmatikai ellentmondásokat.

I. Bevezetés

Az anyagi igazság, materiális igazság a magyar jogi gondolkozásban sokáig megkérdőjelezhetetlen eszményként érvényesült. Még a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény is deklarálta az anyagi igazság perbeli megállapításának követelményét.¹ Többben rámutattak már azonban arra, hogy ezen elvárás a jogalkalmazást teljesíthetetlen feladat elé állította, „a jogfejlődésnek pedig olyan gátat szabott, amely azóta is sikeresen akadályozza az igazságszolgáltatással szemben – időközben – megjelent új követelmények, a hatékonyság, az időszerűség teljesítését, az egyszerűsítést szolgáló jogintézmények meggyökerezését.”² Kadlót Erzsébet meglátása szerint az anyagi igazság mí-

tosza a lelkekben mélyen gyökerezik, nagyon erős ellenhatást fejt ki abban, hogy az eljárásjog teljes arzenálját igénylő megoldásokkal szemben teret nyerjenek a konszenzuális jellegű eljárások, és abban is, hogy a büntetőeljárás hatóságok munkamegosztásában a törvényben szereplő funkciómegosztás elve valóban érvényesüljön.³ A hazai büntetőeljárás jog tudománya számos megközelítésből vezette már le a valós ténymegismerés buktatóit, a bírói megismerés természetes anyagi és eljárási korlátait. A bizonyítási tilalmak, a szakértői bizonyítás valószínűségszámításai, a hatóság harmadlagos ismeretszerzésének következményei mind ellene hat az anyagi igazság megállapításának. Az anyagi igazságért azért nem kell aggódnunk, mert attól a jelenleg hatályos törvény bizonyítási rendszere is igen messzire került.⁴

1 A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvényhez képest a hatályos jogszabály nagyon sokat változott, bár a gyakorlatban a korábbi szemlélete máig kísért. Az 1973. évi I. törvény: 2. §, 5. § (1), 3. § (2) 171. § (2) 227. §-a mára már a múlté.

2 Kadlót Erzsébet: A vád igazsága. In: A büntető ítélet igazságtartalma (szerk. Erdei Árpád). Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2010. 23-44.

3 Kadlót: i.m. (3. jegyzet) 25.

4 Elek Balázs: Az igazság feltárása a büntetőeljárásban. In: Igazság, Ideál és Valóság. Tanulmányok Kardos Sándor 65. születésnapja tiszteletére (szerk. Elek Balázs – Hágér Tamás – Tóth Andrea Noémi). Debrecen, DEÁJK Büntető Eljárásjogi Tanszék Kiadása, 2014. 50-74.

II. A bizonyítás szabályainak aktuális anomáliái

A hatályos Be. 75. § (1) bekezdése a bizonyítás általános szabályai körében tartalmaz szabályt arra, hogy bár törekednie kell a büntetőeljárásban résztvevő hatóságoknak és a bíróságnak a tényállás alapos és hiánytalan tisztázására, a funkciómegosztás elve mégis megjelenik azon szabályban, hogy a bíróság hivatalból nem köteles a vádat alátámasztó bizonyítási eszközök beszerzésére és felkutatására ügyészi indítvány hiányában.⁵

Jelenleg azonban *kiszámíthatatlan az elsőfokú bíróság számára, hogy a másodfokon eljáró bírói tanács a tényállás felderítésének kötelezettségét, avagy az eljárási funkciók elkülönítésének elvét helyezi-e előtérbe*, és a Be. 75. § azon szabályának érvényesülését, hogy ügyészi indítvány hiányában a bíróság nem köteles a vádat alátámasztó bizonyítási eszközök beszerzésére és megvizsgálására. A hatályos szabályok szerint a fellebbezésben új tényre, bizonyítékra is lehet hivatkozni, egyben új bizonyítást is lehet indítványozni. Ha komolyan venné az elsőfokon eljáró bíróság a Be. 75. § hivatkozott szabályát, azzal a számára mindenképpen szakmai kudarcot jelentő hatályon kívül helyezést kockáztat, hiszen az ügyész és a felettes ügyész jó eséllyel rá fog világítani a fellebbezésében arra, hogy milyen további bizonyítást lett volna még indokolt hivatalból lefolytatnia. A törvény ugyanis változatlanul kötelezettséggként írja elő a megalapozott tényállás megállapítását, nem kerül kivételként megfogalmazásra a megalapozatlansági okok közül az az eset, amikor nem volt vádlói indítvány további bizonyítási eszköz beszerzésére és megvizsgálására.

A probléma úgy is felvethető, hogy *mennyiben várható el a bírótól, hogy nyomozói szerepkörbe bújva, nyomozói szemlélettel kutassa az ügy terhelő és mentő bizonyítékait*. Heller Erik 1947-es tankönyvében a perbeli szerepkörök szétválasztásának egyértelmű igénye jelenik meg. „Ahhoz, hogy a bíróság a peres felek vitáját mindkét vonatkozásban, tudniillik a tény és a jogkérdés vonatkozásában egyaránt helyesen döntse el, szükség van arra, hogy a bíróság a bizonyítékokat elfogulatlanul mérlegelhesse és a jogi következtetések levonásában se legyen elfogult. Ha ugyanaz a személy, aki a bűncselekmény elkövetését és annak részleteit kinyomozza, egyúttal ítéletet is mond az ügyben, máris nincs biztosítva a bíró elfogulatlansága, mert az ügy

kinyomozása őt könnyen elfogulttá teheti. Az elfogulatlanság biztosítása érdekében szükséges tehát, hogy a bűnvádi perben a vádlói és a bírói funkció más-más személy kezében legyen. Hasonló okból szükséges a bírói funkció elkülönítése a védelmi funkciótól is.”⁶ A büntetőeljárási törvényben számos vélelem található. Ilyen vélelmek a kizárási szabályok, így az a személy, aki nyomozóhatóság tagjaként, vagy ügyészként az adott ügyben eljár, bíróként már nem járhat el, mert a törvény vélelmezi az elfogultságát, ezért ki lesz zárva az ügy későbbi elbírálásából. Ha a bírónak hivatalból is nyomoznia kell, kutatni a terhelő bizonyítékokat az anyagi igazság és a megalapozott tényállás érdekében, akkor ezen kizárási szabályoknak sincs értelme, akár azokat meg is lehetne szüntetni. A bírói pártatlanság oldaláról szemlélve nincs különösebb különbség abban, hogy az adott bíró először nyomozóként, ügyészként, vagy bíróként „nyomoz” a Be. 75. § általános szabálya alapján, amely a valós tényállás felderítési kötelezettségét írja elő számára.

III. A bizonyítási teher megjelenése a jogirodalomban

Király Tibor szavai szerint „a szónak tiszta értelmében vett bizonyítást a büntetőeljárásban az végez, aki valamit állít vagy cáfol – tehát a vád és a védelem –, és ehhez vonultatja fel a bizonyítás eszközeit, a bizonyítás a bíróság színe előtt és az ő közreműködésével és határozatainak megfelelően folyik.”⁷ „A bíróságot nem terheli bizonyítási kötelesség. A bíróságot az a kötelesség terheli, hogy a tárgyaláson mind a vád, mind a védelem bizonyítási indítványai alapján az ügy teljes megismerésére szert tegyen, ennek érdekében szükség esetén bizonyításkiegészítést rendeljen el. A bíróság tehát nem bizonyít, hanem a tényállásról ismereteket szerez, és tényállást állapít meg.”⁸ Finszter Géza a bizonyítást egy olyan tevékenységnek nevezi, amelynek révén a már megszerzett és közölt ismeret igaz volta felől a közlő a közlés címzettjében igyekszik meggyőződést kelteni.⁹

Az a törekvés, ami nem kívánt egyenlőséget tenni a nyomozás előkészítő szerepe és a bírósági tárgyalás közé, már az 1998. évi XIX. törvény megalkotása során *vitát* váltott ki arról, hogy a nyomozó hatóság felderítő tevékenysége során folytat-e bizonyítást, avagy

5 „A bizonyítás során – a terhelő tények hivatalból történő bizonyításának fel nem róható elmulasztása kivételével – a bíróságnak a Be. 75. § (1) bekezdésének megfelelően a tényállás hiánytalan, valóságnak megfelelő tisztázására kell törekednie.” Legfelsőbb Bíróság Bfv.I.319/2007/5. szám

6 Heller Erik: A magyar büntetőtörvénykezési jog tankönyve. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1947. 15.

7 Király Tibor: Büntetőeljárási jog. Budapest, Osiris Kiadó, 2001. 217.

8 Király: i.m. 227.

9 Finszter Géza: A büntetés igénye – hatalom, tudás nélkül? In: Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak (szerk. Holé Katalin – Kabódi Csaba – Mohácsi Barbara). Budapest, Bibliotheca Iuridica, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2009. 60- 98.

az csak a tárgyaláson a bíróság előtt valósulhat meg. A büntetőper logikája szerint ugyanis szűkebb értelemben bizonyítás csak a bírósági tárgyaláson történik, amikor a vád állításokat tesz a bűncselekményre és azok elkövetőire, a védelem pedig igyekszik ezeket cáfolni, vagy legalább megengedni az állítások igazságába vetett bizalmat. A bizonyításhoz legalább két alany kell, aki állít valamit, és akit ezen állítások igazságáról meg akarnak győzni. Mindezek alapján Finszter Géza a bizonyítási terhet olyan eljárásjogi intézményként definiálja, amely kizárólag az eljáró bűnüldöző és igazságszolgáltatási hatóságokat kötelezi bizonyításra, a bíróságot pedig arra, hogy ezt a bizonyítást a vád keretei között a tárgyalás anyagává tegye. (Arra viszont nem, hogy a bíróság új bizonyítékok után nyomozzon.)¹⁰

A hatályos Be. megalkotása során „egyetértés mutatkozott abban, hogy a bizonyítási teher elosztása kapcsán az ügyésznek a vádlott bűnösségét minden kétséget kizáróan bizonyítania kell. Nem volt viszont cél, hogy a bíróságot nyomozási feladatokkal terhelje, különösen nem, hogy a tárgyalás köteleességévé tegye új bizonyíték feltárását. Ezek a célok azonban csak részben valósultak meg.”¹¹ A szakirodalom ugyanis egységes abban, hogy a jelenlegi szabályozás félreérthető, egyértelmű válaszokat, és segítséget nem ad a jogalkalmazó bírónak arra az egyszerű kérdésre, hogy milyen mélységű bizonyítást folytathat le.

Erdei Árpád a Be. 75. §-ának szabályozását egyszerre a materiális igazság követelményét rögzítő és lazító rendelkezésnek nevezi. Azon az állásponton van, hogy a Be. 75. § második mondata második felének szabályozásában még következetesebben tovább is ment volna, mert az nem eléggé erősíti a funkciómegosztást. „A funkciómegosztás érvényesítését jobban szolgálná, ha a bíróságnak tilos lenne a terhelte bűnösségének kimondásához szükséges olyan bizonyítás, amelyet az ügyész nem indítványoz. A közbíró ugyanis hivatalánál fogva felelős a vádemelésért és a vádképviselésért.”¹² „A Be. 75. § rendelkezése a funkciómegosztás elvét erősíti, de nem eléggé. A következetesség ebben a vonatkozásban azt igényelné, hogy az ügyész indítványa nélkül a bíróság ilyen értelemben ne lehessen aktív részese a bizonyításnak.”¹³ Összességében a

szerepek kapcsán az álláspontja az, hogy „az ügyön kívülállók szemében a pártatlan és elfogulatlan, a függetlenség előnyeit élvező bíró alkalmasabb az igazság megállapítására, mint a nyomozó vagy ügyész. A funkciómegosztás elve őket támogatja.”¹⁴

Mindebből az is következik véleményem szerint, hogy a *funkciómegosztást erősítő* rendelkezés bár szembe megy az anyagi igazság után kötelezően kutató, nyomozó inkvizitor bírói szerepfelfogással, az *anyagi igazság eszményét* mégis erősíti azzal, hogy függetlenül, pártatlanul, elfogulatlanul dönthet a bíró az ügyben, ha *nem neki* kell felkutatni a bizonyítékokat.

A jelenlegi rendszerben ugyanis „a legtermészetesebbnek veszi a bíróság előtt eljárt összes hatóság, de a vádlott és a védő is, hogy majd a bíróság elvégzi az összes olyan bizonyítást, amely nélkül vádat sem lett volna szabad emelni. Mindezzel a törvény az inkvizitor-bíró szerepfelfogást támogatja.”¹⁵

Kardos Sándor azt tartaná célszerűnek, ha az elsőfokú bíróság az ügydöntő határozatban kifejezetten utalna arra, hogy valamely bizonyítási eszköz beszerzését a Be. 75. § azon szabálya alapján mellőzte, amely szerint nem kötelező ügyészi indítvány hiányában a terhelő bizonyítékok megvizsgálása. A másodfokú bíróság pedig akkor jár el helyesen, ha nem értékeli megalapozatlanságként, ha a tényállás azért nincs felderítve, mert az elsőfokú bíróság a vádat alátámasztó bizonyítási eszközt nem szerezte be. A bizonyíték beszerzésének elmaradását ilyen esetben a másodfokú bíróság felderítetlenségi okként nem vehetné figyelembe. Rámutat végül arra, hogy jelenleg sem a legfőbb bírói fórum, sem az ítéletbírók nem tudnak mit kezdeni az egymásnak ellentmondó törvényi rendelkezéssel.¹⁶

Tóth Mihály szerint a Be. 75. § (1) bekezdésének szabálya inkább csak demonstrálja a kritériumokat, mintsem konkretizálja azt. Ha a bíróság ügyészi indítvány hiányában nem szerzi be a létező további bizonyítékokat, azt kockáztatja, hogy döntését megalapozatlanság címen hatályon kívül fogják helyezni. „Gyenge vigasz ilyenkor, hogy végre legalább világosan elhatárolta az ítélező és vádlói funkciót.”¹⁷ Ugyanezt vezeti le Bócz Endre is azzal, hogy a felderítetlenségben megmutató megalapozatlanságra az ügyészi indítvány hiá-

10 Finszter: i.m. 85.

11 Finszter: i.m. 97-98.

12 Erdei Árpád: Mi az igazság? In: A büntető ítélet igazságtartalma (szerk. Erdei Árpád). Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2010. 9-22.

13 Erdei Árpád: Az igazságon alapuló büntető ítélet ideálja és a valóság. In: Igazság, Ideál és Valóság. Tanulmányok Kardos Sándor 65. születésnapja tiszteletére (szerk. Elek Balázs – Háger Tamás – Tóth Andrea Noémi). Debrecen, DEÁJK Büntető Eljárásjogi Tanszék, 2014. 75-85.

14 Erdei: i.m. (14. jegyzet) 80.

15 Kadlót: i.m. (3. jegyzet) 23-44.

16 Kardos Sándor: Kit „terhel” a bizonyítási teher? In: A büntető ítélet igazságtartalma (szerk. Erdei Árpád). Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2010. 58-73.

17 Tóth Mihály: Adalékok új büntetőeljárás törvényünk mozgalmal gyermekeihez (tanúvédelem és iratismereti jog a módosítások sodrában). In: Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak (szerk. Holé Katalin – Kabódi Csaba – Mohácsi Barbara). Budapest, Bibliotheca Iuridica, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2009. 418-433.

nya nem tekinthető menlevélnek.¹⁸

Fázi László is rendezetlennek nevezi a szabályozást, mert a bíró még mindig kényszerítve érezheti magát az ügyészi mulasztás pótlására, s ezzel a védelem eredményességének előmozdítására olyan közvádloi jogkört gyakorolva ezáltal, amely akár az ügy elbírálásának pártatlanságát, s ebből következően a tisztességes bírósági eljáráshoz való jog érvényesülését is kérdésessé teheti. A bíró ezen készítése a saját, illetve fellebbviteli bíróságának szerepfelfogásától is függ.¹⁹ Fázi a gyakorló bíró szemszögéből arra is világosan rámutat, hogy a másodfokú bíróság legfeljebb azon gondolkozhat el a megalapozatlanság észlelésekor, hogy a Be. melyik rendelkezését tartja szem előtt. „Azt, amelyik erre irányuló kötelezettség előírása nélkül legalább igyekszik motiválni a jogalkalmazót a valóság feltárására, vagy pedig azt, amelyik az ügyész szakmai igényességére bízna a bizonyítás kereteinek meghatározását. De végül úgy dönthet, ahogy jónak látja, s gyakorlatilag bármilyen döntést hoz is, azt nehezen lehet támadni.”²⁰ Annak a kérdésnek az eldöntése ugyanis a bíróság kompetenciája, hogy a tényállás teljes felderítéséhez milyen bizonyítási eszköz beszerzése indokolt. A bizonyítási indítvány elutasítása jogorvoslattal nem támadható. Az elutasított bizonyítási indítvány perújítási eljárásban nem terjeszthető elő ismételtén. A tényállás megalapozottsága felülvizsgálati eljárásban sem vitatható

Egy kapcsolódó összehasonlító vizsgálat alapján Bencze Mátyás – Márki Zoltán – Zsoldics Zsófia is azt állapítja meg, hogy a magyar szabályozás következetlen, mert a Be. 75. § (1) bekezdésében rögzített deklaráció ellenére annak következményeit nem vezeti végig, így a tényállás felderítetlensége akkor is hatályon kívül helyezéshez vezethet, ha felderítetlenség oka, hogy a bíróság nem szerzett be és nem vizsgált egy ügyész által nem indítványozott terhelő bizonyítékot. A bizonyítást lefolytató bíróságnak ezért eminens érdeke az összes bizonyíték beszerzése és értékelése. A Be. 75. § (1) bekezdésében megfogalmazott kiegészítő szabály, mely szerint a bíró nem köteles az ügyész által nem indítványozott terhelő bizonyíték megvizsgálására, nem illeszkedik a kontinentális eljárásjogok logikájába, ezért az a magyar jogban is alkalmazási bizonytalansághoz vezetett.²¹

A megoldást illetően azonban eltérőek az álláspontok.

Láthattuk, hogy több szerző is az eljárási funkciók még következetesebb szétválasztása mellett érvel, de más érvelések is megjelennek. Bencze, Márki és Zsoldics szerzők úgy fogalmazzák, hogy „tisztetéreméltó az a jogalkotói törekvés, amely az ügyésznek a vád iránti felelősségét kívánta fokozni, azonban az összehasonlítás eredménye jól mutatja, hogy ezt más eszközökkel kell elérni.”²²

IV.

Alkotmányossági aggályok és követelmények a bizonyítási teherrel összefüggésben

Láthattuk, hogy a szakirodalom abban egységes, hogy nincsenek egyértelmű szabályok arra, hogy hivatalból mennyire köteles a bíró kutatni az anyagi igazságot, a valós tényállást. Az ellentétes következtetésekre is alkalmas eljárási szabályok kiszámíthatatlan jogalkalmazást eredményeznek. Számos alkotmánybíróági határozatban megjelenik azon alkotmányos kötelezettség, hogy a jogalkotónak *következetes szabályokat* kell alkotnia.²³ Az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata szerint a *tisztességes eljárás* követelménye több elemből tevődik össze, de hozzátartozik a világos normatartalom és az eljárás kiszámítható működése.²⁴

Egyértelműen megfogalmazott alapvető rendelkezések nélkül azt sem lehet tudni, hogy a versengő alapelvek közül melyek *élvezhetnek elsőbbséget*.

A Be. 1. § rögzíti az eljárási feladatok megosztásának elvét, mely szerint a büntetőeljárásban a vád, a védelem és az ítélezés egymástól elkülönül. Ehhez kapcsolódóan a Be. 4.§ alapján a vád bizonyítása a vádlót terheli. Ennek megfelelően a Be. 217. § (3) bekezdés i. pontja alapján a vádiratnak tartalmaznia kell a bizonyítási eszközök megjelölését, és azt is, hogy mely tény bizonyítására szolgálnak. Ettől függetlenül továbbra is törekednie kell a bíróságnak a megalapozott tényállás megállapítására, így hivatalból is már a tárgyalás előkészítése során a Be. 268. § (1) bekezdés alapján intézkednie kell, hogy a bizonyítási eszközök a tárgyaláson rendelkezésre álljanak. Ennek érdekében megkeresheti az ügyészt, akár bizonyítási eszköz felkutatása végett is. Később a bíróság a tárgyaláson

18 Bócz Endre: Valóban a vád törvényességének fogalma volt tisztázatlan? Magyar Jog. 2008/5. sz. 257-266.

19 Fázi László: A tények jogi minősítésének gyakorlati jelentősége a vádelv tükrében. Miskolci Jogi Szemle. 2012. 2. sz. 71-78.

20 Fázi László: A bizonyítási teher értelmezésének gyakorlati kérdései bírói aspektusból. Magyar Jog. 2009. 1. sz. 23.

21 Bencze Mátyás – Márki Zoltán – Zsoldics Zsófia: A vádért viselt felelősség – egy összehasonlító vizsgálat tanulságai. In: Igazság, Ideál és Valóság. Tanulmányok Kardos Sándor 65. születésnapja tiszteletére (szerk. Elek Balázs – Hágér Tamás – Tóth Andrea Noémi). Debrecen, DEÁJK Büntető Eljárásjogi Tanszék, 2014 24-34.

22 Bencze – Márki – Zsoldics: i.m.

23 lásd például: 47/2003.(X.27) AB-határozat

24 Kardos Sándor: Gondolatok a tisztességes eljárásról. In: Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak (szerk. Holé – Kabódi – Mohácsi). Budapest, Bibliotheca Iuridica, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2009. 200-224.

is elrendelheti a bizonyítás kiegészítését. (Be. 305. §)

A *Kúria 1/2007. Bkv. III. pontjában* akként értelmezte az eljárási törvényt, hogy annak 75. § (1) bekezdése változatlanul fenntartja azt az elvet, hogy valamennyi hatóság feladata és kötelessége a hiánytalan és helyes tényállás megállapítása. A kollégiumi vélemény szerint a másodfokú felülbírálat során nem értékelhető eljárási szabálysértésként vagy megalapozatlansági okként, hogy az elsőfokú bíróság nem szerzett be a vádat alátámasztó olyan bizonyítási eszközt, amelynek a beszerzésére az ügyész nem tett indítványt. Ez természetesen nem zárja ki, hogy például a sértett indítványára vagy hivatalból a bíróság elrendelje az eljárási cselekmények elvégzését, a bizonyítás kiegészítését terhelő bizonyítékok vonatkozásában is. Következésképpen a hivatkozott szabály nem azt jelenti, hogy a bíróság a vádló indítványa hiányában terhelő bizonyítékot nem szerezhethet be, illetve bizonyítékot nem vizsgálhat meg, hanem csupán azt, hogy erre nem köteles. Ebből pedig az fakad, hogy erre nem is kötelezhető, tőle nem számon kérhető.²⁵ A számon kérhetőség hiánya azonban korántsem jelenti az ítélet hatályon kívül helyezésének tilalmát.

Jelenleg tehát *nem érvényesül az Alaptörvényben és a Be. 1.§-ában foglalt funkciómegosztás*, az eljárási feladatok megosztásának elve, mert a bíró is felelős a vádat alátámasztó bizonyítási eszközök hivatalból beszerzéséért. Kadlót a jelenlegi szabályozásról azt a megállapítást teszi, hogy a funkciómegosztás áldozatul esett a célszerűségnek.²⁶ Alaptörvényben is rögzített alkotmányos rendelkezések azonban garanciái lennének az ítélezés, a vád és védelem között egyensúlyteremtésnek, feladataik elkülönítésének amelyek a fair eljárás alapvető biztosítékai.

Az *Alkotmánybíróság* a 14/2002. (III.20.) számú határozatában egyértelműen fogalmaz: „a büntetőeljárási törvényben szabályozott funkciómegosztásnak (...) közvetlenül alkotmányjogi alapja van.” A büntető igazságszolgáltatáshoz kapcsolódó szerepköröket az Alaptörvény pontosan meghatározza. Az ügyésznek a vádhoz kötődő feladatai vannak, a független és pártatlan bíróság és garantált a védelemhez való jog is. A tisztességes eljárás követelményének alapfeltétele a vádlói és az igazságszolgáltatási funkciók szétválasztása. Az ügyészség és a bíróság feladatainak elkülönítése, az egyes tevékenységi körökre vonatkozó részletes szabályok, az eljárás alanyai számára előírt kötelezettségek és a részükre biztosított jogosultságok konstrukciója eljárási garanciákat is jelent a védelem számára. A tisztességes eljárásnak számos nem nevesített, de elismert és több kifejezetten nevesített összetevője van. Ez utóbbiak közül az egyik a bíróság pártatlansá-

gának kívánalma, amelynek a védelemhez való joggal összefüggésben is kiemelt a szerepe. Az Alkotmánybíróság a bíróság pártatlanságának alkotmányi követelményrendszerét első ízben vizsgáló 67/1995. (XII. 7.) AB-határozatában rámutatott, hogy: „A pártatlan bírósághoz való alkotmányos alapjog az eljárás alá vont személy iránti előítélet-mentesség és elfogultlanság követelményét támasztja a bírósággal szemben. Ez egyrészt magával a bíróval, a bíró magatartásával, hozzáállásával szembeni elvárás, másrészt az eljárás szabályozásával kapcsolatos objektív követelmény: el kell kerülni minden olyan helyzetet, amely jogos kétséget kelt a bíró pártatlansága tekintetében.” [67/1995. (XII. 7.) AB-határozat, ABH 1995, 346., 347.]

Ugyanezen határozatában az Alkotmánybíróság elemezte az *Emberi Jogok Európai Bírósága* által az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett Egyezmény 6. cikk 1. pontjában foglalt fair eljárás érvényesülésének vizsgálata során alkalmazott ún. *kettős tesztet*. Az Európai Bíróság a szubjektív teszt keretében az eljáró bíró személyes magatartását, vagyis azt vizsgálja, hogy volt-e az eljárás során „olyan megnyilvánulása, amelyből a pártatlanságának hiányára lehet következtetni”. [67/1995. (XII. 7.) AB-határozat, ABH 1995, 346., 347.] Az objektív megközelítés pedig: „annak vizsgálata, hogy függetlenül a bíró személyes magatartásától, a folyamodónak volt-e jogos, indokolt, objektíve igazolható oka a pártatlanság hiányának feltételezésére. Ehhez a Bíróság részletesen vizsgálja, hogy az adott jogrendszer szabályai szerint a bíró korábban milyen jellegű eljárásban, milyen feladatokat látott el, és milyen annak a szervezetnek a belső felépítése, amelynek keretében a pártatlanságát kétségessé tevő döntések születtek”. [67/1995. (XII. 7.) AB-határozat, ABH 1995, 346., 348.]

Az *Emberi Jogok Európai Bíróságának* az objektív tesztrel kapcsolatos gyakorlatából egyértelműen kitűnik, hogy az eljárás során a *bíró által ellátott funkciók* vizsgálata alapvető kérdés. A funkcióhalmazódás, vagyis azon eset, amikor a bíró ítélezésen kívüli, a vizsgálattal vagy a váddal kapcsolatos feladatokat is ellát, a Bíróság szerint jogos kételyeket ébreszt a pártatlanságával kapcsolatban. Alapvető tétel, hogy a bíró, aki a felek felett áll, a felektől különüljön el. A büntetőeljárás feltétele a vád, amelyet a védelem támad, ezért a bíró elkülönültsége úgy biztosítható, ha a vádat nem ő fogalmazza meg, a váddal kapcsolatos feladatokat egy tőle elkülönült személy látja el. A vád és az ítélezés feladatainak egy eljáráson belül azonos személy által történő ellátása önmagában alkalmas a bíró pártatlanságának megkérdőjelezésére, függetlenül attól, hogy

25 1/2007. BK vélemény az 1998. évi XIX. törvény egyes rendelkezései értelmezéséről, II. d) pont

26 *Kadlót Erzsébet*: Elvek – illúziók – joghézagok – délibábok. In: *Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak* (szerk. Holé – Kabódi – Mohácsi). Budapest, Bibliotheca Iuridica, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2009. 186-199.

milyen személyes magatartást tanúsított. (*Eur. Court H. R., Case of De Cubber v. Belgium, Ser. A-86.; Eur. Court H. R., Case of Piersack v. Belgium, Ser. A-53.*)

A bírói és ügyészi tevékenységre vonatkozó részletes eljárási szabályok, az eljárás alanyai számára előírt kötelezettségek és a részükre biztosított jogosultságok konstrukciója a tisztességes eljárás követelménye szempontjából alapvető jelentőségű. Az eljárási funkciók közötti „átjárhatóság” lehetőségének megteremtése, sőt kötelezettséggé történő előírása, amely az eljárás teljes bírósági szakaszában töretlenül érvényesül, a vád tartalmi törvényességét kérdőjelezi meg és ekként sérti a tisztességes eljárás követelményét.

Az Alkotmánybíróság már a 9/1992. (I. 30.) AB-határozatában kifejtette, hogy a jogállamiság alapvető ismérve a jogbiztonság, amely nemcsak „az egyes normák egyértelműségét követeli meg, de az egyes jogintézmények működésének kiszámíthatóságát is”. (ABH 1992, 59., 65.) A kövvádó és a bíróság viszonyában alapvető kíváncsi, hogy az egyes konkrét eljárások során ne váljon megkérdőjelezhetővé a bírák függetlensége és pártatlansága, de a kövvádó monopólium belső lényege sem. Ez csak akkor valósulhat meg, ha a büntetőeljárásban részt vevő hatóságok működése tartalmi értelemben kiszámítható, ha a bíróság és az ügyészség által az eljárási törvény rendelkezései következtében ténylegesen ellátott feladatok megfelelnek az Alkotmány által rájuk ruházott közhatalmi funkcióknak.

Az alkotmányos rendelkezések éppen az ügyek tisztességes eljárás keretében történő, előítélet-mentes, pártatlan eldöntését hivatottak szolgálni. A pártatlanság viszont az egyik alapfeltétele annak, hogy az ügyekben helyes és megalapozott ítélet szülessen.²⁷

A bíróság számára az *officialitást előtérbe helyező jelenlegi rendszer ellentmond így a világos, kiszámítható normatartalom követelményének, a funkciómegosztásnak, az európai standardoknak, és a bírói pártatlansággal szembeni elvárásnak.*

A bíróságnak függetlennek, pártatlannak kell lennie. A bírói függetlenséget biztosító szervezeti, státusbeli garanciákon túl az eljárási törvénynek kell tartalmaznia azokat a rendelkezéseket, amelyek a külső és a szervezeten belüli befolyástól mentes ítélezést biztosítják. Ennek az eljárási garanciarendszernek fontos eleme a funkciómegosztás, amely egyben biztosíték arra, hogy mind a bíróság, mind a vádló hatásköre, tevékenysége, mozgásteré átlátható, kiszámítható

legyen, ez alapozza meg a tisztességes eljárás követelményének tényleges érvényesülését.²⁸

Bárd Károly azt hangsúlyozza, hogy a törvény által felállított, független és pártatlan bírósághoz való jog sajátos helyet foglal el a tisztességes eljárás részjogosítványai között, hiszen a bírósággal szemben felállított követelmények elsődlegesen azt garantálják, hogy a döntéshozó a való tényállást fogja megállapítani és csak ezen alapvető funkció teljesítése révén csökkentik egyúttal az ártatlanok elítélésének veszélyét. A pártatlan bírósághoz való jog mellett érvként hozható fel, hogy aki érdektelen az ügy kimenetelében, annak jobb az esélyei arra, hogy a való tényállást fogja megállapítani.²⁹ Jelenleg azonban a bíró egyáltalán nem érdektelen az ügy kimenetelében, mert törekednie kell a vádlottra terhes való tényállás megállapítására is. Nem érdektelen a bíró a szakmai előmenetele szempontjából sem, hiszen el akarja kerülni a számára szakmai kudarcot jelentő hatályon kívül helyezést.³⁰ Ha ügyészi indítvány hiányában a terhes bizonyítékokat nem szerzi be, és a vádlottat felmenti, akkor a másodfokú bíróság nem állapíthat meg a vádlott terhére ellentétes tényállást, hanem kizárólag az elsőfokú bíróság ítéletének hatályon kívül helyezésére van eljárásjogi lehetőség.³¹ A megismételt eljárásban lesz lehetőség a való tényállás megállapítására törekedve a vádlott terhére szóló tények rögzítésére. Ha a bíró el akarja kerülni az ítéletének hatályon kívül helyezését, a legbiztosabb, ha még az ügyész helyett is alaposan felkutatja a terhelő bizonyítékokat, és a vádlott bűnösségéről határoz. Bűnösség kimondása esetén a másodfokú bíróság vagy egyetért a döntés indokaival, és annak helybenhagyásáról határoz, vagy felmenti a vádlottat. A favor defensionis jegyében ugyanis nincs akadálya az ellentétes tényállás megállapításának, ha az a vádlott felmentését eredményezi.³²

A bíróság és az ügyész büntetőeljárási feladatainak elkülönítése nem csupán elvont elméleti tétel, hanem ellenkezőleg, a tisztességes eljárás számos elemének az Alkotmányon (Alaptörvényen) alapuló, törvényben szabályozott biztosítéka. Ebből számomra az következik, hogy a bíróság és a vádló feladata nem lehet azonos a vádlott terhére beszerezhető és felkutatható bizonyítékokkal összefüggésben. Szerencsére már eljutottunk addig, hogy a vádlónak, az ügyésznek a tárgyaláson jelen kell lennie. A hazai jogfejlődésben ugyanis a funkciómegosztás arra a szintre is marginalizálódott, hogy alig pár éve kötelező ismételt az ügyész tárgya-

27 14/2002 (III.20) AB-határozat

28 Kadlót: i.m. (27. jegyzet) 186 – 199. (A Kadlót által hivatkozott alkotmánybírói döntések: 53/1991. (X. 31.) AB-határozat, 38/1993. (VI. 11.) AB-határozat, 17/1994. (III. 29.) AB-határozat, 14/2002. (III. 20.) AB-határozat, 4/2004. (II.17.) AB-határozat)

29 Bárd Károly: Emberi Jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. A tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberijog-dogmatikai értekezés. Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2007. 55.

30 A bíróságon belüli karrier alakulására erőteljes befolyással van az adott bíró ítéleteinek megváltoztatási és hatályon kívül helyezési aránya. Lásd Jogszociológiai előadások. (szerk. Bencze Máttyás – Vinnai Edina) Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012. 34.

31 Be. 352. § (1) bekezdés b) pont

32 Be. 352. §

lason való jelenléte. Az ügyész nélküli vádképviselő is nyilván abból a feltevésből eredt, hogy a bíró ügyis elvégez minden bizonyítást hivatalból is a vád aláátmasztására, ahhoz nem kell az ügyésznek a tárgyalási bizonyítás folyamatát személyesen is figyelemmel kísérni. A funkciómegosztás terén azonban a hatályos szabályozás egyelőre félúton megállt.

V.

A készülő büntetőeljárás törvény szabályozási lehetőségei

A bizonyítás szabályai végigvonulnak a törvényen, így utólagos novellákkal, módosításokkal a jelenlegi disszonancia nem oldható meg. Érinti ugyanis az alapelveket, a nyomozási szakasz bizonyításának terjedelmét, minőségét, a tárgyalás előkészítés szerepét, jelentőségét, a tárgyalás helyét a büntetőeljárásban, a jogorvoslatok terjedelmét, a másod és harmadfokú revízió terjedelmét, a reformatórius illetve kasszációs jogkört, és végső soron a ténybeli alapú rendkívüli jogorvoslati eljárást.

Talán érdemes a *főbb szabályozási lehetőségeket* áttekinteni, bár az ördög itt is a részletekben, a részletszabályokban bújhat el igazán.

1. A *legelső* kodifikációs lehetőség, ha az új törvény a jelenlegi szisztémát veszi át változatlanul, egyben konzerválja a jelenleg is működő rendszert, és továbbra is a bírói gyakorlatra bízva a helyes arányok kialakítását a bíró való tényállás kutatására irányuló kötelezettsége és a funkciómegosztás között.

2. Lehetőség az is, ha a jogalkotó elhagyja azon szabályt, amely szerint ügyészi indítvány hiányában a bíróság nem köteles a terhelő bizonyítékok beszerzésére és megvizsgálására, így marad a megalapozott tényállás megállapítási kötelezettsége a perbírónak az anyagi igazság eszménye mentén.

3. A *következő lehetőség* az eljárási funkciók szétválasztásának a legkövetkezetesebb szabályozása, melyben a bíró hivatalból egyáltalán nem folytat le bizonyítást, kizárólag indítványra. Ebben az esetben az lehet a dogmatikailag következetes bizonyítási rendszer, ha a bizonyítási indítványok előterjesztésére az elsőfokú bizonyítási eljárás befejezetté nyilvánításáig van lehetősége az ügyésznek. Az ügyésznek, mint a vád monopóliumával rendelkező hatóságnak a felada-

ta tehát a vád bizonyítása, s annak sikertelensége is őt terheli, amelynek megállapítására a bíróság ítéletében kerül sor. A perbíró semleges szerepben van, ami azt is jelenti, hogy a védő, vádlott figyelmét nem hívhatja fel esetleges mentő bizonyítási indítvány megtételére sem, így a bizonyítási indítványok előterjesztésének a szükségességéről önállóan dönt az ügyész és a védelem. Mindezekből következően a vád bizonyítottsága mértékének a kockázata az ügyészt terheli. Ez a rendszer hasonlítana legjobban az angol jogra, ahol a bíró szerepe általában a semleges „játékvezetővel” egyezik meg.³³

Következésképpen végigviszi a jogalkotó az ügyészi bizonyítási terhet oly módon, hogy bizonyítási indítványt az elsőfokú bíróság határozathozatal céljából tartott tanácsülésre történő visszavonulásáig terjeszthet elő. A felettes ügyész nem terjeszthet elő új bizonyítást a vádlott terhére, mert nyilvánvalóan nem lehet számonkérni az elsőfokú bíróságon azt a bizonyítást, amit az ügyész nem indítványozott. A bírónak pedig nem lehet feladata kitalálni az ügyész helyett, hogy milyen további bizonyítás felvétele lehet indokolt.

Ha újabb terhelő bizonyítási eszköz beszerzésének igénye felmerül a nem jogerős ítélet meghozatala után, akkor perújítási nyomozást követően igényesen beszerzett bizonyítékokon alapuló perújítási indítvánnyal lehet meggyőzni a bíróságot a jogerő feloldásának szükségességéről.³⁴

Az elsőfokú ítélet kihirdetését követően kizárólag a vádlott érdekében lehet a bizonyítási indítványt megengedni, vagy azon esetben, amikor igazolhatóan ezt követően szerzett a vádló tudomást a bizonyítási eszközről.³⁵

Természetesen ilyenkor egyből adódik azon ellenérv, hogy költség és idő takarékoságból célszerűbb egy eljárásban a végére járni az ügynek, mindez azonban a korábban kifejtettek szerint a funkciómegosztást, a bírói pártatlanságot áldozza fel.

Ellenpéldaként a jelenleg hatályos büntetőeljárásból éppen a perújítások gyakorlatát lehet felhozni, hiszen abban az esetben, ha a perújítás megengedhetősége körében a bíróság a perújítási indítványt elutasította, majd a perújító a fellebbezésében újabb tényre és bizonyítékra hivatkozik, akkor az nem akadály a korábbi elutasító végzés helybenhagyásának azzal, hogy a fellebbezésben megjelölt újabb bizonyítékot újabb perújítási indítványként kell elbírálni. Jelenleg a perújítási eljárásban érvényesül következetesen azon elv, hogy a perújítási indítvány elutasítása miatt előterjesztett fellebbezés folytán a másodfokú eljárásban nem bírálhatók el a fellebbezésben megjelölt újabb

³³ Bencze – Márki – Zsoldics: i.m. 24-34.

³⁴ Elek Balázs: A jogerő a büntetőeljárásban. Debrecen, DEÁJK Büntető Eljárásjogi Tanszék, 2012. 237.

³⁵ Nem tartozhat így ide az az eset, amikor a vádló látva a felmentő ítéletet, észbe kap a szakszerűtlen eljárása miatt, és például iratok lefoglalását indítványozza, műszaki szakértői véleményt, könyvszakértői véleményt kér beszerezni, és további nagyszámú tanút kihallgatni, akiket bár nem indítványozott korábban, de a bíróság is 'elmulasztott' hivatalból beszerezni, megvizsgálni és kihallgatni.

perújítási okok, mert azok kizárólag egy újabb perújítási eljárás keretében vizsgálhatók. Ellenkező esetben a másodfokú bíróság elvonná az elsőfokú bíróság hatáskörét.³⁶ A Be. 75. § (1) bekezdésének általános szabálya ellenére a perújítási eljárásban tisztán érvényesül az az elv is, hogy a bíróság hivatalból nem vizsgálhatja, hogy fennáll-e valamely perújítási ok, ha az arra jogosult indítványát nem találja megalapozottnak. A bíróság így a perújítási indítványban meg nem jelölt perújítási okok tekintetében nem hozhat döntést.³⁷

4. A *negyedik* modellben a bíróság kizárólag a vádlott javára vehet fel hivatalból bizonyítást, a terhére nem. Nem jelenthet megalapozatlanságot, így felderítetlenséget az elsőfokú bíróság által el nem végzett bizonyítás, így főszabály szerint hatályon kívül helyezéshez sem vezethet. Az eljárási feladatok megosztásának elve akkor érvényesülhet következetesen, ha a bíró passzívabbá válhatna a bizonyításban. Mindezt kizárólag úgy lehet elérni, ha a bíró nem szerezhethet be hivatalból terhelő bizonyítékot. Nem lehet a bíró szerepét úgy meghatározni, hogy nem folytathat le bizonyítást hivatalból a vád alátámasztására, csak egy kicsit. Az előre láthatóan mentő bizonyítékok beszerzésétől azonban nem zárja el a bírót. Ha a bíró a tárgyalás közvetlensége alapján indokoltnak tartja például a vádlott elmeorvos-szakértői vizsgálatát, tőle nem várhatja, hogy erre indítványt fog tenni.

Nem lenne indokolt azonban a bírói bizonyítás eredményeként beszerzett terhelő adatok felhasználását kizárni a bizonyításból. A túl aktív bírói magatartás a bizonyítékok beszerzése körében azonban kizárásra okot adó elfogultsági ok lehetne.

5. Végül az *ötödik modell* még következetesebb kibontása, ha hivatalból nem szerez be bizonyítékot a bíróság, de ha indokoltnak tartja a vádlott érdekében bizonyítás felvételét, felhívhatja a vádlott és védője figyelmét erre irányuló indítvány megtételének lehetőségére és megfontolására.³⁸ Ha a vádlottnak nincs védője, akkor ennek érdekében védőt is kirendelhet. Így elkerülhető az, hogy hivatalból szerez be olyan bizonyítékot, amely végül az előzetes várákozással ellentétben

a vád alátámasztását szolgálja. Valójában sok olyan bizonyítási eszközből származó bizonyíték van, amelynek eredményét a vád és a védelem eltérően értelmezi.

A 4. és az 5. pontban rögzített modellekre egyaránt érvényes, hogy a bírónak nem kell nyomozói szerepkörbe bújnia, megelőzendő azt, hogy valakit fel kelljen menteni. A felettes bíróság mellett működő ügyész azonban indítványozhatná korábban nem indítványozott bizonyítás felvételét is. Az ügyészi munka szakmai szűrése, hibáinak kijavítása így megtörténhet a felettes ügyész által. A bíróság ugyanis az ügyészi hozzá nem értésből, „hanyagásból”, vagy egyéb okból elkövetett szakmai hibák pótlására nem lehet alkalmas. Jelenleg az ügyészi mulasztásért a bíró a felelős, a bíró határozata lesz jó eséllyel hatályon kívül helyezve, ami a bíró szakmai minősítése, előmenetele szempontjából óvatosan is fogalmazva, nem előnyös.

A másodfokú bíróság döntése lehetne, hogy saját hatáskörben elvégzi-e az ügyész által a másodfokú eljárásban indítványozott további bizonyítást, ami esetenként ellentétes tényállás megállapítására is alkalmas lehet. Ilyenkor mindez lényegében új első körben meghozott ítéleti tényállás, így a másodfellebbezés lehetősége biztosítja, hogy ne váljon egyfokúvá a bünyesség alapjául szolgáló döntés.

A vádat képviselő *ügyész* azonban nyilván fokozottan rá lenne kényszerítve arra, hogy már az elsőfokú eljárásban előterjessze a szükséges bizonyítási indítványait, mert főszabály szerint az elsőfokon eljáró bíró maradna a ténybíróság, és a másodfokú bíróság már nem biztos, hogy meggyőzhető további bizonyítás indokoltsága felől. Ilyenkor a másodfokú bíróság által elutasított bizonyítás már perújítási eljárásban sem szerezhethető be, mert az elutasított bizonyítási indítvány újbóli előterjesztése már értékelt bizonyíték.

A gyakorlatban természetesen akkor is jelentkezhet probléma, amikor az ügyész és a bíró (szubjektuma) a bizonyítékokat másképp értékeli. Az ügyész szerint a tárgyaláson felvett bizonyítás már elég a bünyesség megállapításához, a bíró szerint azonban nem. Mindketten ismerik a nyomozási anyagot és tudják, hogy van még terhelő bizonyíték, de az ügyész – a túlbizonyítást elkerülendő – ezek felvételét nem indítványozza (pl. további terhelő tanúk kihallgatását.) A bíró

36 BH 2004. 228.

37 Ha a bíróság a hivatali hatáskörében olyan körülményről szerez tudomást, amelynek alapján perújítást lehet indítványozni, akkor köteles erről a perújítás megengedhetőségének kérdésében döntésre jogosult bíróság területén működő ügyészt értesíteni a Be. 410. § (3) bekezdése alapján, és az ügyész dönthet arról saját jogkörében eljárva, hogy kezdeményezi-e a perújítást. (BH2012.117) A Be. ezen bekezdésével kapcsolatosan azonban felmerülhetnek alkotmányossági aggályok, mert a bíróság szignalizációs kötelezettségét nem szűkíti le az elítelt javára, így elvileg akkor is köteles jelzessel élni az ügyész irányába, ha terhelő körülmények fennállását észleli. A szabály azonban nagyon hasonlít ahhoz az Alkotmánybíróság által alkotmányosértő voltuk miatt megsemmisített rendelkezésekhez, amelyek a bíró feladatává tették az ügyész figyelmét felhívni a vádkiterjesztés lehetőségére. (14/2002. (III.20.)AB-határozat)

38 Emberi Jogok Európai Bírósága Hermi Kontra Olaszország ügy (18114/02. 2006. október 18.) Az Egyezmény 6. cikkének 3. pontjának c) alpontja a hatáskörrel rendelkező nemzeti hatóságokat a hivatalból kirendelt védő által elkövetett mulasztások esetén csak akkor kötelezi beavatkozásra, ha a védő hanyagsága nyilvánvaló, vagy a hatóságokat a védő hanyagságáról megfelelően tájékoztatták. Nem lehet az állam terhére értékelni a hivatalból kirendelt vagy meghatalmazott védő bármilyen mulasztását. Az államot nem terheli az a kötelezettség, hogy minden egyes eljárási határozatában felsorolja a terhelhet megillető jogokat illetve a terhelte kötelezettségeit. [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-77543#{%22itemid%22:\[%22001-77543%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-77543#{%22itemid%22:[%22001-77543%22]}) (2015. május 15.)

jelenleg hatályos törvényi szabályozásunk alapján eldöntheti, hogy hivatalból megidézi őket, mert érdekli az anyagi igazság vagy mellőzi a további tanúkihallgatásokat.³⁹ Mindez azonban könnyen kikerülhető bizonyítási nehézség, ha az ügyész indítványozza a további bizonyítás felvételét. Ilyenkor a bíró élhet azzal a joggal, hogy a további bizonyítást már mellőzi, mert a már felvett bizonyítást megnyugtatóan elegendőnek tartja a vádlott bűnösségének alátámasztására.

Ezen szabályok kialakításakor érdemes a büntető eljárási törvény azon szabályát is *újragondolni*, amely szerint a bíróság és az ügyész a bizonyítékokat egyenként és összességükben szabadon értékeli, és a bizonyítás eredményét az így kialakult meggyőződése szerint állapítja meg.⁴⁰ *Finszter Géza* például úgy véli, hogy az ügyészégi szervezet hierarchiája ellentmond az ügyész belső meggyőződés törvényben kívánatosnak tartott funkciójának. Az összhang megteremtéséhez vagy a törvénynek, vagy az ügyészégi szervezetnek kellene módosulnia.⁴¹ A bizonyítási teherrel összefüggésben valóban előfordulhat, hogy a felettes ügyész meggyőződése más a további bizonyítás indokoltságát illetően. A felettes ügyésztől nem biztos, hogy elvárható az, hogy az első fokon eljáró ügyész meggyőződését, egyben szakmai felkészületlenségét, tértelenségét a magáévá tegye.

Ha az ügyészi indítvány hiányában be nem szerzett bizonyíték deklaráltan *nem róható* az elsőfokú bíróság terhére, akkor a megállapított tényállás felderítetlenségét, így *megalapozatlanságát sem lehet megállapítani*, ami kizárhatja az elsőfokú ítélet hatályon kívül helyezését. Mindez nem zárja ki hogy a másodfokú bíróság a felettes ügyész által indítványozott bizonyításnak megfelelően pótolja a hiányzó ténymegállapításokat. Ebben az esetben a másodfokú bíróság nyilván óvatosan fog bánni a saját munkaterhét megnövelő bizonyítás felvételével, így az igényes elsőfokú ügyészi munka mégis csak az ügyészi szervezet kockázata lesz. Egységes szemlélettel kellene a kapcsolódó részletszabályokat megalkotni, hogy elkerülhető legyen az elsőfokon hozott ítélet hatályon kívül helyezése. A másodfokú eljárásban ezért szűk körben, de lehetővé kell tenni a bizonyítás felvétele mellett ellentétes tényállásra alapítottan a bűnösség kimondásának a lehetőségét.

Nem érdemes változtatni a tényálláshoz kötöttség szabályain, és a bizonyítékok felülmérlegelésének tilalmán, annak szabályai mélyen gyökereznek a hazai jogi gondolkodásban. Annak a kérdésnek az eldöntése, hogy a közvetlenség elve alapján megvizsgált bizonyítékokból az elsőfokú bíróság által a meggyőződése

szerint megállapított tényállás tényei, megállapításai mennyire vitathatóak fellebbezésben, régi keletű vita, és szorosan összefügg a bíróság igazság-megállapítási tevékenységével. Erre példa *Eördögh András* tanulmánya 1894-ből, aki a tényekkel kapcsolatos fellebbezés megengedését a büntető igazságszolgáltatásra nézve egyenesen károsnak véli. Ezen álláspontjának az oka az, „hogy az alsóbíróság tagjai a tényállás felismerésére ugyanazon szellemi képességgel bírnak, mint a másodbíróságé, másodszor: hogy a fellebbviteli tanács erősebb száma a biztosabb tényfelismerés garanciáját nem nyújtja, harmadszor: hogy reprodukciós eljárás mellett a fellebbviteli bíró a tény felismerésére vezető anyagot silányabb, már többé-kevésbé megromlott vagy megrontott minőségben kapja, végül negyedszer: hogy reproductio nélkül pusztán írásbeliség mellett, teljesen a homályban evez”.⁴²

Baumgarten Izidor ugyancsak a tényekkel kapcsolatos fellebbezés megengedése *ellen* érvel. Azzal érvel, hogy „ugyanazon bíró másképp ítél, ha az utolsó, és másképp, ha az utolsó előtti szó az övé. A nagyhatalomnak mindig legjobb correctivuma volt az egyéni felelősség – nem a törvényes, hanem az erkölcsi. A fellebbvitel megengedésével a fél és a bíró közötti viszonyt megzavarja az első bíró viszonya a felsőbíróhoz. Mindannyian, kik alsóbb fórumnál szolgáltunk – ha egyébként nem tudnók – önkéntelenül éreztük, hogy a felsőbíró nem annyira az ügy, mint az ítélet felett ítél, és az ítélet bírálata nem választható el a bíró minősítésétől. A bíró óhajtja, hogy ítélete megálljon, és ezen kívánság hatása alatt mindazon kétes esetben, hol a közvetlen érintkezés a törvénykezési dráma összes szereplőivel a tényállást más színben tünteti fel, mint a jegyzőkönyvek tanulmányozása, inkább öntudatlanul, mint akarva feláldozza egyéni, de a tárgyalásban részt nem vett felsőbíró előtt teljes mértékben nem is indokolható meggyőződését a felsőbíró döntése alá bocsátott ítélete kedvező sorsának, és ilyképp jogerőre emelkedik egy döntés, melynek ellenkezőjét talán a közvetlen benyomás előnyeit respektáló felsőbíró érvényre juttatott volna. A ténykérdésben való fellebbvitel mellett a bíró nem önmagának és saját lelkiismeretének megnyugtatóra dolgozik, hanem emellett és azon kívül egy felsőbíró helyeslését akarja kivívni, és a kölcsönös félreértések játékából gyakran oly sententia születik, mely mindegyikük meggyőződésével ellenkezik.”⁴³

Finkey Ferenc is utal arra, hogy az a kérdés, miszerint lehet-e ténykérdésben helyet adni felülvizsgálatnak vagy fellebbezésnek, régi idő óta az egyik legvi-

39 *Fantoly Zsanett*: A büntetőeljárás célja, avagy anyagi igazság kontra elégedett ügyfelek. In: *Úton a bírói meggyőződés felé* (szerk. Elek Balázs – Miskolczi Barna). Debrecen, Printart-Press Kiadó, 2015. 102–116.

40 Be. 78. § (3) bekezdés

41 *Finszter*: im. 73.

42 *Eördögh András*: A fellebbezésről a ténykérdésben. *Jogtudományi Közlöny*. 1894. április 27. 129–132.

43 *Baumgarten Izidor*: Fellebbvitel ténykérdésben. *Jogtudományi Közlöny*. 1898/46. sz. 327–328.

tatottabb kérdése a perjogi irodalomnak. Ő úgy véli, hogy az anyagi igazság megközelítése szempontjából nem helyesíthető a ténykérdés fellebbezése, mert ha a fellebbviteli főtárgyalást csakugyan a szóbeliség és a közvetlenség elvei szerint rendeznénk be, ami azonban óriási teher lenne úgy az államra, mint a felekre, nem nyújt több biztosítékot a per alaposabb eldöntésére, mint az első bíró tárgyalása. A bizonyítékok sokszor nem ismételtetők, és a második tárgyaláson a felek rendszerint csak egymás gyengéit – amit az első tárgyaláson felismertek – fogják feszegetni.⁴⁴

Bárd Károly is arra figyelmeztet, hogy a nemzeti jogorvoslati rendszerek többsége által elfogadott tétel, hogy a felsőbb bíróságok rendszerint kötelesek tiszteltben tartani azt a tényállást, amelyet a közvetlenség elvének előnyeit élvező alsóbb bíróságok állapítottak meg. Ezt kívánja a szabad bizonyítás elve is, mert a tényállást a bizonyítékok mérlegelésével állapítja meg a bizonyítást lefolytató bíróság. Az alsóbb bíróságok mérlegelési szabadsága nem ér semmit, ha a bizonyítékok hiteltérdeklőségét illetően hozott ítéletét a fellebbviteli bíróság félreteheti. Erre csak abban az esetben kerülhet sor, ha maga a fellebbviteli bíróság folytat bizonyítást, ennek terjedelmét viszont az eljárási törvények szűk korlátok közé szorítják. Ennek indoka az, hogy maga a jogorvoslati jog fogalmánál fogva azt kívánja, hogy az „alsó” és a „felsőbíróságok” eljárás-módja és az általuk vizsgált kérdések terjedelme eltérő legyen. Ha ugyanis a két fórum jogköre egyezik, úgy a fellebbviteli bíróság döntése ellen, legalábbis akkor, ha az első fokon hozott ítélettel eltér, mindenképp újabb orvoslási lehetőséget kell biztosítani – feltéve, hogy a jogorvoslati joghoz való jogot komolyan vesszük. A fellebbviteli eredményeképpen hozott ítélet ugyanis tartalmilag első fokú döntést jelent. Mindez pedig azt eredményezheti, hogy jogerős döntés sohasem születik. Ezért az olyan törekvések, amelyek a fellebbviteli bíróságok jogkörét az első fokú bíróságokéhoz kívánják közelíteni, a gyakorlatban csak magának a jogorvoslati jognak a sérelmével valósíthatók meg.⁴⁵

A másodfokú bíróság által felvett bizonyítás eredményeként a bíróságot nem célszerű elzárni az *ellentétes tényállás megállapításának lehetőségétől*, amely döntés ellen értelem szerűen az érintettek élhetnek a másodfellebbezés lehetőségével. Úgy vélem, hogy a másodfokú bíróság által ügyészi indítványra szűk körben felvehető bizonyítás mellett megállapítható ellentétes tényállás szabályozása összhangban van a készülő büntetőeljárási törvény elfogadott szabályozási elveivel is. A koncepció szerint az új büntetőeljárási törvény egyik kiemelkedő célkitűzése a jogorvoslati rendszer reformja. A kasszációs és a reformatórius jogkör

megalapozó jelenlegi szabályokat felül kell vizsgálni, a hatályon kívül helyezés lehetőségeit szűkíteni, a reformatórius jogkört bővíteni kell. Ez maga után vonja a harmadfokú eljárás feltételeinek felülvizsgálatát is.

Azt *kiindulópontként* lehet elfogadni, hogy a *jogorvoslati rendszer reformjánál* a jelenlegi négyfokú bírósági szint meglétét kell alapul venni. A jelenlegi bírósági szervezeti rendszer a tapasztalatok alapján képes biztosítani azt, hogy kellő rugalmassággal, megfelelő garanciák mentén alakuljanak ki a jogorvoslati fórumok.

Általánosságban az új büntetőeljárásról szóló törvény fellebbviteli rendszerének szabályozása során a pertartamok drasztikus csökkentését, a költségkímélést, a célszerűséget kell szem előtt tartani, ezért az olyan megoldások elfogadhatatlanok, amelyek a jogorvoslati rendszert végeláthatatlanná, átláthatatlanná és ezáltal a gyakorlatban alkalmazhatatlanná teszik.

A jogorvoslati rendszer reformja során kiemelt szerepet kell, hogy kapjon a *másodfokú bíróság kasszációs és reformatórius jogköreinek az átalakítása*. Azon az alapon az új büntetőeljárási kódexben sem szükséges változtatni, hogy a ténybíróság alapvetően az első fokon eljáró bíróság. Ugyanakkor az új büntetőeljárási kódexben a hatályon kívül helyezés lehetőségeinek a szűkítése érdekében át kell tekinteni a másodfokú eljárásban a bizonyítás felvételére vonatkozó és a tényállás eltérő módon történő megállapítására vonatkozó jogkör szélesítésének a lehetőségeit. Megfontolásra érdemes, hogy a másodfokú eljárásban – bizonyítás felvétele esetén – eltérő tényállás mellett lehetőség legyen az első fokon felmentett vádlott bűnösségének megállapítására helyes ténykövetkeztetés vagy a részbizonyítás eredményeként. Ez azt jelentené, hogy csökkenhet azoknak az eseteknek a száma, amikor a másodfokú bíróság megalapozatlanság okából helyezi hatályon kívül az első fokú bíróság ítéletét. Ezzel a bonyolult megítélésű, vitás ténybeli és jogi ügyek mainál gyorsabb elintézésére nyílna mód, mivel a másodfokú bíróság maga orvosolhatná az első fokú eljárásban a bizonyítási eljárás során elkövetett hibákat. Ily módon el lehetne érni például azt is, hogy a több vádlottas ügyekben, amikor az egyes terheltek esetében szorosan összefügg a tényállás, egymástól nem elválaszthatóak a cselekvősegek, az egyik vádlott esetében szükséges hatályon kívül helyezés esetén a többi vádlott esetében ne kelljen hatályon kívül helyezésről dönteni.⁴⁶

A *harmadfokon* eljáró bíróság továbbra *sem* vehetne fel bizonyítást, hanem a jelenlegi megoldással egyezően kizárólag szűk körben a meglévő tényállásába illeszthető pontosításokat, kiegészítéseket tehetne. Természetesen a harmadfokú eljárás rendelkezéseit is a módosuló szabályokhoz kell igazítani, amely meg-

44 Finkey Ferencz: A magyar büntetőeljárás tankönyve. Budapest, Politzer Zsigmond és fia kiadása, 1903. 180.

45 Bárd: i.m. 68.

46 Új Be. elfogadott koncepciója <http://www.kormany.hu/download/d/12/40000/pdf> (2015. május 15.)

felelő garanciát nyújtana arra az esetre, ha először a másodfokú eljárásban kerül sor a bűnösség megállapítására. Ez a rendelkezés az eljárást hatékonyabbá, gyorsabbá tehetné, és elkerülhetővé tenné a hatályon kívül helyezések egy jelentős részét. Olyan esetben azonban, amikor a megalapozatlanság teljeskörű, illetve a bizonyítás teljes megismétlése szükséges, úgy a hatályon kívül helyezéstől nem lehetne eltekinteni.

VI. Záró gondolatok

A bizonyítási teher kérdése természetesen számos erkölcsi, szemléletbeli kérdést is felvet. Számomra az erkölcsi aggályok elsősorban akkor fogalmazódnak meg, ha a tárgyalóteremben *a pártatlanság látszatát is nélkülöző nyomozói szerepkört kíván meg a jogalkotó a bíraktól*. Természetesen ezzel ellentétesen kialakulhatnak olyan szabályok, amelyek a társadalom védel-

me érdekében az anyagi igazság kiderítését és a való tényállás kiderítését is feladatául szabják.

Úgy vélem azonban, hogy *az Alaptörvény szellemiségének, és az Európai Emberi Jogi Bíróság ítéleteinek szellemiségének a perbeli funkciók szétválasztásának következetes végigvitele felel meg a leginkább*. Mindezzel kapcsolatban Bárd Károly arra mutatott rá, hogy a Bíróságnak a 6. cikk megsértését megállapító ítéletei hatására számos tagállam kénytelen volt eljárási törvényén és törvénykezési rendszerén jelentősen változtatni, amely módosításokat a jogalkalmazói kar tagjai számos esetben fájdalommal élték meg. A változtatások esetenként „csak” azzal jártak, hogy korábbi rutinszerűen követett eljárásaik, munkamódszereik érvényüket veszítették, máskor viszont a módosítások korábban kivívott és megingathatatlanak tűnt hatalmi pozícióikat rendítették meg, és súlyos sebet ejtettek azon a képen, amelyet önmagukról alakítottak ki.⁴⁷ Ha a jogalkotó *érdemi változást* akar a büntetőeljárás rendszerében, akkor mindezt kénytelen lesz felvállalni.

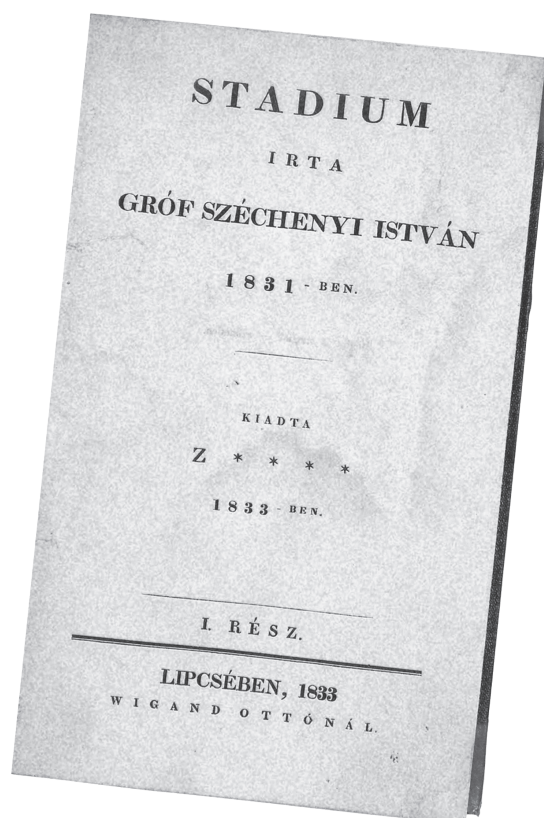
47 Bárd: i.m. 71.

Gróf Széchenyi István a Reform-korban a Stádium (Lipcse 1833. Wigand Ottó) című művében 12 szükséges törvényre tett konkrét javaslatot. Döblingben összeállította a „Magyarország sarkalatos törvényei, s államjogi fejlődése 1848-ig” című tanulmányt.

2016. szeptember 21-én lesz 225 éve annak,
hogy Széchenyi István megszületett.

SA
SZÉCHENYI-EMLEKÉV
2016

TANULMÁNY

A belterületi vadkárrok megítélésének jogi és biológiai ellentmondásai¹

 Heltai Miklós habilitált egyetemi docens, Szent István Egyetem (Gödöllő) Antal Csanád egyetemi tanársegéd, Pécsi Tudomány Egyetem (Pécs)

Hatályos jogszabályaink a vadállománnyal, mint állami tulajdonban lévő természeti erőforrással való gazdálkodást a vadászatra jogosult feladatává teszik. A vadászegyesület, mint a vadászati jog gyakorlásának jellemző formája is azt ténytet támassza alá, hogy a vadgazdálkodás elsődleges célja nem lehet az anyagi hasznoszerzés, így a vadak létjogosultságát sem a pillanatnyi gazdasági viszonyok határozzák meg. A vadászathoz és vadgazdálkodáshoz kapcsolódó kártérítési szabályok azonban ezt általában nem veszik figyelembe, ahogy nem építik be megfelelően a vadbiológia tudományának eredményeit sem. Ennek egyik következménye, hogy az egyes jogszabályok önmagukban, valamint az Alaptörvényhez képest is súlyos ellentmondásokkal terheltek. Ezen ellentmondásokat a joggyakorlat nem képes föloldani, mi több, elmélyíti, mely jelenség a belterületi vadkárrok esetében a legszembetűnőbb.

Bevezetés

1. Magyarország természeti értékekben, és hasznosítható természeti erőforrásokban Európa egyik leggazdagabb területe. Természeti értékeinket 10 nemzeti park gondozza,² a törvényi védelmet élvező állatfajok száma meghaladja az ezret. Az ország területének több mint fele (5,338 millió hektár) mezőgazdasági hasznosítás alatt áll, míg 22%-a erdőműveléssel érintett.³ A vadgazdálkodás árbevétele a 2012/13-as vadászati évben meghaladta a 20 milliárd Ft-t.⁴ Az ország területének jelentős része valamilyen formában emberi hatás alatt áll. Vagy valamelyik fent említett gazdálkodási forma, vagy egyéb emberi tevékenységek és építmények határozzák meg kinézetét és így közvetve, vagy közvetlenül az ott előforduló állat és növényfajokat, azaz társulásokat is. Ennek egyik *negatív következménye*, hogy egyre több faj állománya és elterjedési területe csökken, vagy szélsőséges esetben akár el is tűnik. Az esetek többségében, ha természeti értékeinkről beszélünk ez a csökkenés, ez a

veszteség jut eszünkben. Az általános közvélekedés szerint a modern ember mellett csak a legkülönbözőbb védelmi programoknak köszönhető egy-egy faj fennmaradása. Elszoktunk felejtkezni arról, hogy az átgondolt, biológiai ismérveken alapuló gazdálkodás, így a megfelelő vadbiológiai ismeretekkel megalapozott vadgazdálkodás, alkalmas eszköz konzerváció biológiai célok elérésére.⁵ A vadgazdálkodásról az emberek többségének szinte kizárólag a vadászat jut eszébe. Nehezen értik meg, hogy az egyébként általánosságban pusztuló természeti értékek mellett, miért van egyáltalán szükség arra, hogy egyes egyedeket valakik lelőjenek. Ez különösen azért jelent problémát, mert a korábban említett négy fő természeti erőforrást kezelő ágazat (mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, természetvédelem, vadgazdálkodás) között számos ellentmondás, konfliktus feszül, a vadgazdálkodásnak pedig gyakorlatilag mindegyik területtel konfliktusa van. A természetvédelem elsősorban egyes területek vadászati zavarását és védett fajok lelövését rója fel, az erdőgazdálkodás a „túlszaporodottnak” tekintett

¹ A tanulmány a Pilisi Parkerdő Zrt. és a Kutató Kari Kiválósági Támogatás - Research Centre of Excellence-9878/2015/FEKUT segítségével készíthetett el.

² http://www.termeszetvedelem.hu/_user/downloads/orszvedterkep/NPI_2008-04.jpg (2015.04.08.)

³ http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_omf001a.html (2015.04.08.)

⁴ <http://www.vmi.szie.hu/adattar/pdf/VA-2012-13.pdf>

⁵ Csányi S.: Vadbiológia. Budapest, Mezőgazda Kiadó, 2007. 135.

gímszarvas állomány erdőfelújításokra gyakorolt hatását, míg a mezőgazdálkodás a vaddisznó állományok kukoricában történő kártételét tartják elviselhetetlennek. Azaz a mindenkor vadgazdálkodónak egyszerre kell megfelelnie egy általános társadalmi elvárásnak – vigyázzon minél jobban a természeti értékekre, vadászson minél kevesebbet – és egyes gazdálkodási ágazatok vélt, vagy jogos igényeinek – vadászson minél többet – hogy a károk minimalizálhatók legyenek.

2. Valójában e *kettőség* mellett készült el az 1996. évi LV. törvény a vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadásatról⁶ (továbbiakban: *Vadászati törvény*, illetve: *Vtv.*) is. A törvény egyszerre próbálja megteremteni a természeti erőforrások, azaz az őshonos vadfajok hosszú távú fennmaradásának feltételrendszerét (nagy vadászterületek, hosszú távú tervezés, ellenőrzött hasznosítás, közigazgatási ellenőrzés, szakmai munka feltételrendszerének biztosítása), és a vadfajok által okozott károk kártérítési lehetőségét is (Vtv. 75§).

A Vadászati törvény a fajok fenntartható hasznosításának szigorú szabályaival teljes összhangban van Magyarország Alaptörvényével:⁷ „A természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdők és a vízkészlet, a biológiai sokféleség, különösen a honos növény- és állatfajok, valamint a kulturális értékek a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége”.⁸

A Vtv. *vadkártérítési* rendszerének legfontosabb szakmai alapjai az alábbiakban foglalhatók össze:

- a vadászható fajok értékes természeti erőforrások, állományaikkal gazdálkodni kell;
- a gazdálkodási feladatokat az állam, mint a vad tulajdonosa szigorú feltételek mellett adja át a vadászatra jogosultnak;
- sikeres gazdálkodás esetén a gazdálkodás bevételét jelent a vadászatra jogosultnak;
- a vadászatra jogosulthoz kerülő bevétel az alapja a vad által okozott károk megtérítésének;
- a vad közös természeti erőforrásunk, amely fennmaradásához mindenkinek hozzá kell járulnia, ezért a mezőgazdasági és erdőgazdasági károk esetében is önrészt (5%) határoz meg a károsult

számára, még ha a törvény által meghatározott önrész nagysága vitatható is.⁹

Ugyanakkor a jogalkotói szándék egyértelmű volt: „A javaslat a vadkár mértékének meghatározásánál abból indul ki, hogy a vad a biológiai életközösség része, így a földhasználó és a jogosult között egyfajta kármegosztásra kerül sor...”¹⁰

3. A fenti rendszer az érintett felek rendszeres vitái, és peres ügyei mellett is logikusnak és működőképesnek tekinthető. A viták elsősorban a kárbecslés és a kármegosztás esetében jelentősek, nem az előírások alkalmazhatóságát kérdőjelezi meg.

Mind jogszabályi háttérében és alkalmazásában, mind a biológiai, vadbiológiai megítélésében lényegesen nagyobb problémát jelent, amikor *nem hagyományos* vadkárról van szó. Azaz vajon, a fenti jogi és közgazdaságtani logikába, hogyan illeszkedik, ha:

- a kárt vadászterületen egy közönséges ragadozó faj okozza: róka, sakál háziállatban, vagy borz terményben okozott kártétele; nyest által megrágott és működésképtelenné tett autó;
- ha közúti baleset történik: autó-vad baleset közúton, különösen, ha a baleset a kerítéssel védett autópályán, gyorsforgalmi úton történik;¹¹
- ha belterületen történik a kártétel.

E helyzetek megítélése mind jogilag, mind szakmailag erősen vitatható és a jelenlegi hazai gyakorlat (beleértve ebbe a bírói, szakértői, és vadgazdálkodói gyakorlatot is) rövidtávon is súlyos biológiai és gazdasági károkozásokhoz és szakmailag – vadbiológiai, vadgazdálkodási szempontból mindenképpen, de egyes helyzetekben jogi szemmel nézve is megkérdőjelezhető –, semmilyen módon nem indokolható döntésekhez vezetnek.

Mindezek miatt célunk, hogy a fenti esetek közül az egyik legellentmondásosabb, a *lakott területeken* bekövetkezett vad általi kártételek megítélése esetében bemutassuk a jogi szabályozás ellentmondásait és hibáit. Célunk az is, hogy rámutassunk az általános jogi értelmezések, valamint a valóban létező jogszabályi hibák szakmai (vadbiológiai) tarthatatlanságára, valamint az ezekből következő rövid és hosszú távú káros hatásokra.

6 http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=26880.255762 (2015.04.08.)

7 Lásd bővebben: az Alkotmánybíróság 996/G/1990 sz. határozata az élet természeti alapjainak védelméről.

8 Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.). Alapvetés P) cikk. http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=140968.248458 (2015.04.08.)

9 Az alapvető jogok biztosának Jelentése az AJB-3387/2012. számú ügyben Előadó: dr. Friedrich Ábel.

10 <http://www.parlament.hu/iromany/fulltext/01662txt.htm>

11 A BH 2000.402 döntés szerint a bekerített gyorsforgalmi útra kerülő vad károkozásáért a vadászatra jogosult felel; az általános megfogalmazás hibáit javítja ki a Dabasi Városi Bíróság 7.G.20.196/2009. Sz. határozatában, melyben a kerítés építési hibája okán mentesül a vadásztársaság.

I. A Vadászati törvény vadkár- ra vonatkozó szabályozása

A Vtv. 75. § (1) bekezdése szerint: „A jogosult az e törvényben foglaltak alapján köteles megtéríteni a károsultnak¹² a gímszarvas, a dámszarvas, az őz, a vad-disznó, valamint a muflon által a mezőgazdaságban és az erdőgazdálkodásban, továbbá az őz, a mezei nyúl és a fácán által a szőlőben, a gyümölcsösben, a szántóföldön, az erdősítésben, valamint a csemetekertben okozott kár öt százalékot¹³ meghaladó részét (a továbbiakban együtt: vadkár).”

A törvény a vadkár- vonatkozó paragrafusának első szakaszában meghatározza a vadkár fogalmát. Innentől kezdve vadkarról csak akkor beszélhetünk, ha az az első szakaszban tételesen felsorolt helyszíneken keletkeznek és az ott szintén felsorolt vadfajok okozzák azt. Ez a definíció teljesen összhangban van a törvénynek a bevezetésben bemutatott logikájával. Azaz azon fajok után van kártérítés, ami után vélhetően bevétel van, és ott van kártérítés, ahol a kezelés, vadgazdálkodás folyik, azaz a bevétel keletkezik.

A (2) bekezdés szerint „A vadkár megtérítésére az köteles, aki a kárt okozó vad vadászataira jogosult, és akinek vadászterületén a károkozás bekövetkezett, illetőleg akinek vadászterületéről a vad kiváltott.”¹⁴ A törvény folytatása továbbra is logikus, napi-gyakorlati alkalmazása azonban már egyáltalán nem az. A második bekezdés egyértelműen azokra a vadkárokatra vonatkozik, amit az első szakasz definiál, azaz csak és kizárólag a vadászterületen bekövetkező, erdei és mezőgazdasági vadkárokat. A törvény ugyanis az első szakaszban csak ezt tekinti vadkárnak. Ebben az esetben valóban értelmezhető az oly sok problémát okozó félmondat: akinek vadászterületéről a vad „kiváltott”. Megkülönböztetünk ugyanis tisztán apróvadás, nagyvadás és vegyes-vadás vadászterületeket, ahogy hasonló besorolású vadgazdálkodási körzeteket is. Bekövetkezhet és akár statisztikai adatokkal is bizonyítható, hogy egy vadászterületen, ahol sem a becslésnél, sem a vadászati hasznosításnál nem kerül elő egy vadfaj, az ott kárt okoz. A másik

esetőség, amikor zavarás (például építkezés, háború) hatására települ át egy adott vadfaj, vagy vadaskertből szökik át a vad. A szomszédos vadászterületeken vadászataikra nincs lehetőség, csupán eredeti élőhelyükön. A kiváltó vad kifejezés egyértelműen erre a helyzetre és a törvény által definiált vadkár- ra vonatkozik. Minden más értelmezése (jellemző módon: lakott területre való ki, illetve beváltás) egyértelműen hibás, ellentétes a törvény szellemiségével és tartalmával is.

A (3) bekezdés szerint „A jogosult a Polgári Törvénykönyvnek a fokozott veszéllyel járó tevékenységre vonatkozó szabályai szerint köteles megtéríteni a károsultnak a vad által a mezőgazdálkodáson és erdőgazdálkodáson kívül másnak okozott kárt.”

A hivatkozott paragrafus harmadik szakasza 2014. március 15-ig volt hatályban,¹⁵ jelenleg még számos eljárás folyik e szakasz alapján. Ez a szakasz a vadászatra jogosultnak a vadkáron kívüli további kártérítési felelősségét határozta meg. Ebben kiterjeszti a kártérítési felelősséget minden vadászható fajra,¹⁶ de egyben területileg korlátozza is a felelősséget. A vadászatra jogosult-kifejezés ugyanis csak vadászterületen értelmezhető. Csak vadászterületnek van jogosultja, csak vadászterületen létezik aktív vadgazdálkodás és ennek szakmai és közigazgatási ellenőrzése is csak ott értelmezhető. A törvény tehát ebben az esetben is a szakmai alapfilozófiához igazodott. A kártelepítést a vadászatra jogosulti lehetőségekkel köti össze (hiszen abból származik a kötelezettség a vadfajok iránt és a bevétel lehetősége is) és a vadászterülettel, ahol bárki is vadászatra jogosultsággal rendelkezhet. Ezért hibás volt minden olyan értelmezés és következtetés, ami ezen szakasz alapján a vadászatra jogosult belterületi felelősségét fogalmazza meg.

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: új Polgári Törvénykönyv, új Ptk.) hatályba lépésével (2014. március 15.), azonban a Vtv. hivatkozott szakasza is megváltozott. Az új előírás szerint: „A jogosult a vadászható állat által okozott kárért való felelősség Polgári Törvénykönyvben foglalt szabályai alapján köteles a mezőgazdálkodáson és erdőgazdálkodáson kívül másnak okozott kárt megtéríteni.”

12 A felelősség igen szigorú: A Csongrád Megyei Bíróság 1.Gf.40.038/2001. sz. ítéletében „semmilyen kimentést nem tűrő helytállási kötelezettségről” szól, a Győri Ítéltábla pedig Pf.I.20.009/2011. sz. határozatában a károsultnak is fölroható módon késedelmes és kétséges szakértői bizonyítás dacára ítélt meg kártérítést.

13 Felróhatósági alapon más arányú kármegosztás is lehetséges. A Pécsi Ítéltábla Gf.IV.30.106/2011. sz. döntésében a gyümölcsös rossz állapotú kerítése miatt 20% volt károsultni önrész. A Kúria Pfv.VI.22.025/2009. döntésében természetes erdőfelújítás esetén nem értékelte a rendes gazdálkodás körébe tartozónak a bekerítés költségét, mivel a csemete telepítéssel ellentétben ilyenkor nem vehető igénybe állami támogatás, a kármegosztást nem befolyásolja.

14 A BH 1978. 336. szerint vadászterületek határát képező úton a jogosultak kártérítési felelőssége egyetemlegesen áll fent. A Szekszárdi Városi Bíróság 27.P.20.457/2008. Sz ügyben viszont az egyik vadászmester ugyan a másik vadászmester kérésére szállította el a tetemet, a bíróság szerint azonban ezzel elismerte társasága felelősségét.

15 Az 1997-es törvényben a bíróságok által kialakított joggyakorlat jelenik meg.

16 Vtv. 1.§ (2) bekezdés: törvény felhatalmazása alapján kiadott rendeletben állapítja meg a „A vadgazdálkodásért felelős miniszter (a továbbiakban: miniszter) – a természetvédelemért felelős miniszterrel egyetértésben – Magyarországon honos, az előforduló, engedéllyel telepített, vagy átvonuló, természetvédelmi oltalom alatt nem álló nagyvadnak, illetve apróvadnak minősülő vadászható állatfajokat (a továbbiakban: vad).”

II.

A vad által okozott kár megtérítésének szabályai az új Polgár Törvénykönyvben

4. Az új Ptk. 6:519. §-a szerint: „[A felelősség általános szabálya]: Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentésül a felelősség alól a károkozó, ha bizonyítja, hogy magatartása nem volt felróható.” A Ptk. meghatározása természetesen nem vonatkozik a vadkárakra, hiszen egy őshonos faj létezése miatt (táplálkozás, mozgás) bekövetkezett kártétel még akkor sem tekinthető jogellenesnek, ha a vadászatra jogosultnak bevétele származhat az adott faj/egyed jelenlétéből. Ezért él a Vtv. és a Ptk. is a kártérítési lehetőségével. A Ptk. azonban ezen túl részletesebb előírásokat is tartalmaz a vad által okozott kártételre. A Vtv. korábbi 75 § (3) bekezdés alapján alkalmazni kellett a Ptk. veszélyes üzemi felelősségre vonatkozó előírását, amely szerint (6:535. §) „[A veszélyes üzemi felelősség]: (1) Aki fokozott veszéllyel járó tevékenységet folytat, köteles az ebből eredő kárt megtéríteni. Mentésül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a kárt olyan elháríthatatlan ok idézte elő, amely a fokozott veszéllyel járó tevékenység körén kívül esik.”

Az előírást a korábbi Vtv. megfogalmazása szerint elsősorban a *vadbalesetek* megítélésénél (veszélyes üzemek találkozása) alkalmazták. Az új normaszöveg szerint a veszélyes üzemi felelősség előírásai már nem vonatkoznak a vadászatra jogosultra bár egyes értelmezések szerint adott esetekben továbbra is alkalmazható a következő fordulat: a 6:562. § szerint „[Az állattartás körében okozott kár]: (1) Aki állatot tart, az állat által másnak okozott kárért felel, kivéve, ha bizonyítja, hogy az állat tartásával kapcsolatban felróhatóság nem terheli. (2) Veszélyes állat tartója a veszélyes üzemi felelősség szabályai szerint felel.”

Akár a vadászható fajok *vadfarmi*, *vadsparki*, vagy *vadaskerti* tartása is minősülhetne veszélyes állattartásnak – amint a római jogban is létezett külön kereset (*actio de feris*) a fogságban tartott vadállatok károkozása esetére (ekkor még a kutya és a disznó egyszerre minősült házi és vadállatnak)¹⁷ is.

Az érvényben lévő és vonatkozó rendelet¹⁸ azonban nem sorol fel vadászható fajokat a mellékletében. A szabadon élő vadfajok kezelése semmiképpen nem minősülhet állattartásnak. Ez esetben ugyanis az állat

közvetlen emberi uralom alá kerülne és szabad mozgási lehetősége sem lenne.^{19,20} Másrészt az Állatvédelmi törvény (1998. évi XXVIII. törvény) 24.§-a szerint a halálos kimenetelű emberi sérülést okozó eb élete csak akkor oltható ki, ha szakértő bizonyítani tudja, hogy a kutya viselkedése egyértelműen a sérülés okozására irányult. Ennek analógiájára akár az is elvárható lenne, hogy a vadfajok esetében is egyértelműen bizonyítani kelljen a károkozási szándékot, bármilyen kártérítési forma felmerülése esetén.²¹

5. Azokban az esetekben, amikor a Vtv. vadkárakra vonatkozó kártérítési előírásai nem alkalmazhatók, akkor a Polgári Törvénykönyvet kell alkalmazni. Ennek 6:563. §-a szerint „[A vadászható állat által okozott kárért való felelősség]: (1) A vadászható állat által okozott kár megtérítéséért az a vadászatra jogosult tartozik felelősséggel, akinek a vadászterületén a károkozás történt. Ha a károkozás nem vadászterületen történt, a kárért az a vadászatra jogosult tartozik felelősséggel, akinek a vadászterületéről a vad kiváltott. (2) A vadászatra jogosult mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a kárt ellenőrzési körén kívül eső elháríthatatlan ok idézte elő.”

Az új szabályozás valószínűleg *több problémát vet fel, mint amennyit megoldani gondol*. A következő fejezetben ezt részletesen is indokoljuk. A belterületi károk megítélése esetében a vadászatra jogosult szempontjából szinte mindegy, hogy objektív felelősségi alakzattal, vagy veszélyes üzemi felelősséggel kell megküzdni. Ennek oka, hogy a kártérítési felelősség eldöntéséhez olyan ismeretekkel kellene rendelkeznie a bíróságnak és a szakértőknek, amelyek valószínűleg nem állnak rendelkezésre. Nézzük a *három* legjelentősebb problémát:

- Ki és milyen vizsgálatok, adatok, információk alapján dönti el, hogy egy adott vadfaj, adott egyede honnan, hová váltott?
- Mit jelent a vadgazdálkodásban az, hogy ellenőrzési kör? Ki, milyen ismeretek alapján, hogyan fog erről dönteni?
- Mit jelent a vadgazdálkodásban az, hogy elháríthatatlan ok? Ki, milyen ismeretek alapján, hogyan fog erről dönteni?²²

17 Milena Polojac: *Actio de Pauperie*. Belgrade. 2003. 22.

18 8/1999. (VIII. 13.) KöM-FVM-NKÖM-BM együttes rendelet a veszélyes állatokról és tartásuk engedélyezésének részletes szabályairól. www.njt.hu

19 Zoltán Ödön: *Felelősség a vadkárért és a vadászattal kapcsolatos egyéb károkért*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1973.

20 Juhász Ágnes: *Az állat által okozott károk és azok megítélése a hatályos magyar polgári jogban*. Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XXX/2. 2012, pp. 481–500.

21 A 49/2010. Alkotmánybírósági határozat megsemmisítette a veszélyes eb fajtákra vonatkozó rendeletet, mivel genetikailag nem meghatározhatóak, csupán viselkedésük alapján. Véleményünk szerint a károkozás a vadak esetében sem genetikailag determinált, hiszen akkor alkalmazkodóképességről sem beszélhetnénk.

22 2004-es Complex CD jogtárban a Ptk. kommentárban ezt találjuk: „Az elháríthatatlanság a joggyakorlat szerint akkor állapítható meg, ha a technika adott fejlettségi szintjére és a gazdaság teherbíró képességére is figyelemmel objektíve nem áll fenn a védekezés

Úgy gondoljuk, hogy önmagában ez a három kérdéses elem megkérdőjelezheti az érintett felek esetében a jogbiztonság megvalósulását. Az Alkotmánybíróság korábbi döntései alapján a jogbiztonság az állam kötelességévé teszi annak biztosítását, hogy a jog egésze, egyes részterületei és az egyes jogszabályok is világosak, egyértelműek, működésüket tekintve kiszámíthatóak és előreláthatóak legyenek.²³ A fenti kérdések megválaszolása jelen pillanatban sem világosan, sem egyértelműen, sem kiszámíthatóan, sem előreláthatóan nem képzelhető el.²⁴

Külön ki kell még emelni azt is, hogy a Ptk. valójában *nem tesz különbséget* a teljes emberi uralom/irányítás alatt álló háziállat, és a vadászható állat által okozott károk és azok kártérítési felelőssége között.²⁵ A kezelésben, hatásban lévő jelentős és egyértelmű különbségek miatt, ez a gyakorlatban igen erős egyenlőtlenséget, diszkriminációt jelent.

III.

A Vadászati törvény és a Polgári Törvénykönyv előírásainak következményei és problémái

6. A Vtv. és Ptk. együttes értelmezése jelentősen *kibővíti a vadkár törvényi meghatározását* [Vtv. 75 § (1) bekezdés], a kártérítési felelősséget, és *eltekint attól* a Vtv.-ből következő elvtől is, hogy *a természeti értékek fenntartása közös, társadalmi felelősségünk*, ennek kártelepítés formájában való megfizettetése csak a bevétel és az ellenőrzés lehetősége miatt és mellett terhelhető a vadászatra jogosult. A vadkárt ugyanis a lehető legtagabban értelmezi. Ennek a megközelítésnek legjobban *Kőhalmi Tamás* vadkár definíciója felel meg: *céltudatos emberi tevékenységgel létrehozott emberi javakban a vad által okozott mennyiségi hiány, vagy minőségi értékromlás*.²⁶

7. A mezőgazdasági és erdei vadkárokon túl, bárhol (vadászterületen kívül is) bekövetkező, vadászható vadfaj által okozott, a fenti meghatározásba beleillő kárért a vadászatra jogosult a Ptk. 6:563. § alapján teljes körű felelősséggel tartozik. A legfontosabb ellentmondások a következők:

- A szabályokból adódóan nemcsak azon fajok után kell helyt állni a károkért, amik bevételeket jelentenek, hanem minden vadászható faj esetében. Ráadásul ezekben az esetekben a károsultnak „önrésze” sincs. *Azaz nem érvényesül sem a természeti értékek fenntartásának közös elve, sem az, hogy az fizessen, akinek esetleg bevétele van.*
- A kárfelelősség ilyen kiterjesztése azért is érthetetlen mert „*A vadkárokkal kapcsolatos jogszabályi rendelkezések alapja, hogy a vadon élő állatok által okozott károkat a legközelebbi megelőzés mellett sem lehet teljes egészében kizárni. A jogalkotó emiatt a szóban forgó károkért való felelősség szabályozásában az általános polgári jogi felelősségi szabályoktól eltérő, speciális szabályokat állapított meg.*”²⁷
- A kártérítési felelősséget kiterjeszti olyan helyekre, területekre, ahol a vadászatra jogosult semmilyen tevékenységet nem végezhet (például autópályák kerítés mögötti területei), vagy nem is része a vadászterületének (lakott területek).
- Olyan meghatározást használ (*riváltó vad*), aminek ellenőrzése a legtöbb esetben lehetetlen.
- Nem határozza meg, hogy mit tekint elháríthatatlan oknak és azt sem, hogy mit tekint ellenőrzési körön belüli, vagy kívüli tevékenységnek.
- Akár a veszélyes üzemi, akár az objektív felelősség elvéből indulunk ki a megközelítés az, hogy a „*veszélyes tevékenység folytatása az átlagosat meghaladó védekezés megteremtését követeli, ha pedig a*

lehetősége (...) Elháríthatatlan külső ok lehet: vis maior, állat közrehatása, harmadik személy közrehatása, károsult közrehatása.”

A balesetekben, a vad által okozott károkból mindenképpen közrehat a vad, mert szabadon él. A technika fejlettségi szintjét pedig értelmetlen vizsgálni, mert amint megszünteti a vad szabadságát, a vad háziállattá lesz, vagy kipusztul. A tiszta és logikus polgári jogi elmélettel szemben kialakult joggyakorlat tehát fikció, mely állattartónak tekint a vadászatra jogosultat.

23 Az alapvető jogok biztosának Jelentése az AJB-3387/2012. számú ügyben. Előadó: dr. Friedrich Ábel

24 A jogbiztonság követelményének szemszögéből aggályosnak tekinthető a vad-gépjármű ütközésével kapcsolatos joggyakorlat is. A vadak károkozására vonatkozó 6:563. § (3) bekezdése megegyezik az általános veszélyes üzemi kimentési okokkal (6:535. §), tehát tekinthető a veszélyes üzemi kárfelelősség egyik nevesített fajtájának. A törvény megalkotásában vezető szerepet vállaló szerkesztő (a Wolters Kluwer Complex Kft. által kiadott) Ptk. kommentárjában a már kialakult bírói gyakorlatot hívja segítségül a lakonikus rövidségű törvényszöveg értelmezéséhez: vétőképtelen gyermek gázolása esetén (Ptk. 6:537. § [A károsult közrehatás szabályai] (1) Az üzembentartónak nem kell megtérítenie a kárt annyiban, amennyiben az a károsult felróható magatartásából származott.) a gondozó felelőssége csupán vétkességi, míg vaddal való ütközés esetén a gyakorlat a törvény szöveggel is ellentétesen a kimentést nem tűző felelősség irányába halad. Hivatkozik a BDT 1999. 28. sz. határozatra, mely alapján a vadveszélyt („kísérő nélküli állat”) jelző tábla esetén is felel a vadászatra jogosult, ha ennek ellenére is bekövetkeznek balesetek. Ilyenkor a gépjármű vezetőnél csupán „közlekedés rendszert szabályok” meg nem szegése, tehát egy általános gondosság a követelmény, mely nem más, mint mentesítése a veszélyes üzemi kárfelelősség alól. A joggyakorlat megszünteti a vadászatra jogosult kimentési lehetőségét, tehát a törvény szövege ellenére ekkor már nem beszélhetünk veszélyes üzemek találkozásáról.

25 *Juhász Ágnes*: Az állat által okozott károk és azok megítélése a hatályos magyar polgári jogban. Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXX(2). 2012. 481–500.

26 *Kőhalmi Tamás*: Vadgazdálkodás. Mezőgazdasági Könyvkiadó Vállalat, Budapest. 1990. 279 s. köv.

27 Az alapvető jogok biztosának Jelentése az AJB-3387/2012. számú ügyben.

kár bekövetkezett, az azt jelenti, hogy a védekezés nem volt megfelelő.”²⁸ A jogilag nagyon egyértelmű megfogalmazás, problémája az, hogy nem a vadászatot, vagy egyéb aktív vadgazdálkodási tevékenységet tekint veszélyes²⁹ üzemnek, hanem a vad létezését, mozgását, megjelenését, táplálkozását.³⁰ Ez a megközelítés jogtörténetileg nem támasztható alá – a harmincas években még magát a vadászatot sem tekintették veszélyes üzemnek³¹ –, biológiailag gyakorlatilag értelmetlen, ráadásul diszkriminatív, hiszen egy állatfaj által okozott kártétel jogi megítélését attól teszi függővé, hogy vadászható-e, vagy sem.

- g) Alaphelyzetben úgy tekinti, hogy a vadászatra jogosult teljes uralommal rendelkezik a rábízott vadfajok teljes viselkedése felett. Azaz a vadászatra jogosult meg tudja határozni, hogy az egyes fajok egyedei mikor, hol, mit csinálnak. Ennek nemcsak az az egyszerű biológiai tény mond el, hogy ez úgy általában igaz lenne, akkor nem lennének sem veszélyeztetett, sem konfliktust/kárt okozó fajok, hanem ezentúl a következők is:

- a vadon élő állatok saját szokásaiknak megfelelően szabadon élnek, azok nem, vagy csak közvetetten és kismértékben befolyásolhatók;³²
- a szabadon élő vad, csak a jogszerű elejtéssel/elfogással kerül ki e kategóriából és kerül a vadászatra jogosult/a jogszerű elejtő uralma alá. Vtv. 9. § (7) bekezdés: „A vad elfogásának minősül annak mozgásképtelenné tétele útján élve történő birtokbavétele.” Nem véletlen, hogy a német vadászati jogrendben a vaddal való ütközés esetében, hacsak az közvetlen vadászati tevékenységhez nem kapcsolódik, a vadászatra jogosult nem tartozik felelősséggel. A vadász ugyanis „csak az elejtéssel válik a vad birtokosává, nem tartozik felelősséggel a vadászte-

rületén csatangoló gazdátlan szarvasok, vaddisznók és őzek viselt dolgaiért.”³³

- h) Végeredményben a vadászható fajok jelenlétét úgy tekinti, mintha azok csak azért élnek az ország egyes területein, mert vannak vadászatra jogosultak, akik ráadásul e fajok egyes egyedeinek mozgását, élettevékenységét teljes körűen felügyelni tudják és ezért ugyanolyan teljes körben felelősséggel is tartoznak értük.
- j) Annak elfogadása, hogy a vadon élő állatfaj, ha hazánkban jogilag nem is, de a napi gyakorlatban valójában uratlan jószág (*res nullius*), nemcsak a szakmai – biológiai, vadbiológiai – tények elfogadását jelenti, hanem az egyetlen jogszerű kimenetési lehetőséget is. Hegyes (2014) szerint ugyanis ellenőrzési körön kívüli az a körülmény, amelyre a kárért felelős személy nem képes hatást gyakorolni, amelyet nem tud befolyásolni.³⁴
- k) A vadak által okozott károk megtérítéséről szóló ítéletek gyakran alkalmazzák a „kártérítés” kifejezést, mely egyértelműen a kár jogellenességét jelenti; végeredményben ez is a vadak kiirthatósága irányába mutató megfogalmazás.³⁵

8. Összességében a jelenlegi szabályozás és joggyakorlat olyan helyzetet teremt, ami egyes helyeken *arra kényszerítheti a vadászatra jogosultat, hogy a konfliktusos vadászható fajok állományait kiirtsa*. Azaz teljes mértékben szegje meg a Vtv. preambulumban megfogalmazottakat: „Az Országgyűlés felismerve azt, hogy valamennyi vadon élő állatfaj a Föld megújuló természeti erőforrásainak, valamint a biológiai életközösségnek pótolhatatlan része, tudatában annak, hogy a vadon élő állat esztétikai, tudományos, kulturális, gazdasági és genetikai értékek hordozója, s ezért – mint az egész emberiség és nemzetünk kincsét – természetes állapotban a jövő nemzedékek számára is meg kell őrizni...”

28 Havasi Péter 2013. cit Hegyes Péter István: A vadászatra jogosult felelőssége a vadászható vad károkozásáért, különös tekintettel a vadkártért való felelősségre. . Doktori Értekezés. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola. Szeged, 2014. 184.

29 A Zala Megyei Bíróságon folyó 2.Pf.21.766/2007. Sz ügyben például a balesettel érintett útszakaszon a vadak előfordulási gyakorisága, mint veszélyforrás volt a kérdés: az egyébként is sokszor kérdőjeles szakértői vélemények mellett itt emlékeztet kieséses tanú kihallgatása is szerepelt az eljárásban – tehát nagyon szubjektív lehet a veszélyesség megítélése.

30 A Legfelsőbb Bíróság Pfv. VI.20.941/2008. sz. ítéletében például a vad normálistól eltérő viselkedését próbálja a vadászatra jogosult tevékenységi rendellenességeként értékelni: a közúti baleset belterületen történt, és a vaddisznó „különleges módon való megjelenését” valamint „élettelre hagyását” említi – bár egy külterületi több száz hektáros tájidegen repce vagy napraforgó tábla nem biztos, hogy természetes élőhelynek minősíthető.

31 Vidiczky János: A vadászati jog lexikona. Szerzői kiadás, Budapest, 1930. 724.

32 Hegyes Péter: A vadászati jog jogosultjának felelőssége a vadon élő állatok által okozott károkért. Miskolci Jogi Szemle. 2011. 6(2) 55-66.

33 Bálint Elemér: Vadkárok és vadkárvallottak Németországban. Magyar Vadászlap 2014. 7. szám: 434-435.

34 Hegyes Péter: A vadászatra jogosult felelőssége a vadászható vad károkozásáért, különös tekintettel a vadkártért való felelősségre. Doktori Értekezés. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola. Szeged, 2014. 184.

35 A vadak káros voltának viszonylagosságát már Herman Ottó is megfogalmazta: „... ott, ahol az anyatermészet szűzen tiszta és érintetlen, ott nincsen sem káros, sem hasznos madár, mert csak szükséges van. (...) A természetmennyek tömege szaporítja és károsítja azt a madárfajt, amely vele él” Herman Ottó: Halászélet, Pásztorokodás – válogatott néprajzi tanulmányok szerk.: Kósa László. Budapest, Gondolat. 1980. 102.

IV.

A belterületi vadkár megítélése, biológiai háttere – a városi vadgazdálkodás

9. Az emberiség közvetlen és közvetett káros hatása a természetes élőhelyekre és életközösségekre régóta ismert. A természetes élőhelyek megszüntetése, átalakítása, a művelt területek és általában a természeti erőforrások túlhasznosítása folyamatos. Mindezek következtében egyre több faj tűnik el, vagy sodródik a kihalás felé. Az általános közvélekedés szerint a modern ember mellett csak a legkülönbözőbb védelmi programoknak köszönhető egy-egy faj fennmaradása. Ez a felfogás azonban nem veszi figyelembe a természetes alkalmazkodó képesség fontosságát, és azt, hogy az alkalmazkodásra képes fajok az ember által uralt (kezelt), de állandósuló környezetben akár a tömeges elszaporodásra is képesek.³⁶ Az alkalmazkodás egyik formája, hogy egyes fajok az ember közvetlen közelében, a lakott területeken is megtalálják életfeltételeiket. A lakott, városi területeknek több olyan vonzó, előnyös hatása ismert, ami megkönnyíti az alkalmazkodni képes fajok betelepődését:

- a) kedvezőbb mikroklima, különösen télen: a városok magasabb átlaghőmérséklete számos énekesmadár fajt segít a túlélésben;
- b) megfelelő búvóhelyek: a padlások, templomtornyok, elhagyott épületek számos faj számára jelentenek megfelelő élőhelyet, mint például a galambfélék, vagy a denevérek;
- c) nagy mennyiségű táplálék: a sok szerves anyagot tartalmazó szemét mellett, a közvetlen (szándékos) vagy közvetett (eredetileg a házi állatoknak kitett) etetés, és a városi élet csapdáiban (lámpák vonzásában, pocsolyákban) összegyűlt alsóbbrendű állatok is táplálékforrást jelentenek;
- d) a ragadozó fajok hiánya: ez különösen a kisebb testű fajok megtelepedését segítette elő. Napjainkban azonban már az is látható, hogy egyre több, az emberhez alkalmazkodni képes ragadozó (róka, nyest, vörös vércse), vagy rablómadár (szarka, dalmányos varjú) költözik zsákmányállatai után.

10. A városokban az emberekkel együtt élő fajok megítélése nagyon változó. Ebben szerepet játszik

az, hogy egy-egy faj milyen régóta lakótársa az embernek, vagy mennyire tekintik az emberek veszélyesnek, továbbá az is, hogy milyen károkat okoznak. Az ismeretlenség, a vélt vagy valós veszélyesség, és az embernek okozott közvetlen károk egyre jelentősebb ellentétekhez, konfliktusokhoz vezetnek az ember és a városi vadvilág között. Erre először Észak-Amerikában figyeltek fel még 1967-ben. Itt rendezték meg az első, vadgazdálkodási szakembereknek szánt olyan konferenciát, amely kifejezetten a városban előforduló fajok kezelésével foglalkozott. Ez tekinthető az első mérőföldkőnek városi vadgazdálkodás kialakulásában. Európában – elsősorban az Egyesült Királyságban, Hollandiában, Németországban és Lengyelországban a 90-es évek elejétől kezdődtek az első városi vadgazdálkodáshoz kapcsolódó projektek.³⁷

A városi vadgazdálkodás különösen *fontossá* válik, ha³⁸ a betelepülő fajok tömegessé válnak; egzotikus fajok jelennek meg; a megjelenő állat az emberre is közvetlen, vagy közvetett veszélyt jelent; a kártétel nagysága, helye, vagy módja az ember számára nem elviselhető.

A fentiekből jól érezhető, hogy mára *Magyarországon* is minden feltétel teljesült ahhoz, hogy a városi vadgazdálkodással foglalkozni kelljen. Egyre több faj (csóka, dalmányos varjú, szarka, elvadult háziga-lamb, nyest) válik *tömegessé* városainkban. Megjelennek olyan egzotikus fajok, mint a madárpók vagy az alligátor teknős. Ez utóbbi már közvetlenül is veszélyes lehet az emberre, ahogy az egyre többször városi területeken is felbukkanó vaddisznó sem tekinthető veszélytelennek. Ráadásul a városi vadgazdálkodás, mint tevékenység elméletileg jól kifizetődő üzlet. A világban számtalan *vállalkozás* működik ezen a területen, a leírtak pedig az ilyen vállalkozások hazai alapításának létjogosultságát mutatják.

Az agráriumban és különösen a vadgazdálkodásban minden új munka, vállalkozási lehetőség fontos, amivel élni kell. A városi vadgazdálkodás elsősorban a jól képzett vadgazdálkodási szakembereknek nyújt ilyen lehetőséget. Ennek ellenére viszonylag kevesen és többnyire még csak nem is a helyi vadgazdálkodók, vagy vadgazdálkodási képzettséggel is rendelkező szakemberek élnek ezzel a lehetőséggel. Ennek több oka is van. A legfontosabb talán a jogi háttér rendszertlensége, a fajok törvényi besorolásától (vadászható, védett, kártevő) és nem a helyzettől függő megítélés, valamint a vadászható fajok esetében a vadgazdálkodók felé fennálló kártérítési kötelezettség.

36 Crooks K. R. and Soulé M. E.: Mesopredator release and avifaunal extinctions in a fragmented system. *Nature*. 1999. 500(5): 563-566.

37 Adams L. W.: Urban wildlife ecology and conservation: A brief history of the discipline. *Urban Ecosystems*. 2005. 8: 139-156.

38 Van Druff, L. W., Bolen, E. G. - San Julian, G. J.: Management of Urban Wildlife. in Bookhout, T. A. (ed): Research and management techniques for wildlife and habitats. The Wildlife Society, Bethesda, Md. 1994. 507-530.

V. A vadfajok városi kezelésének jogi ellentmondásai

11. Magyarországon a lakott területeken konfliktusokat okozó fajok három jogi kategóriába tartoznak: *kártevők* (pl.: patkány, egér); *védett fajok* (pl.: fakopáncs, denevérek; 1996. évi LIII. törvény); *vadászható fajok* (pl.: vaddisznó, nyest; 1996. évi LV. törvény). A jogi besorolás egyben a gazdálkodás (kezelés) és a kártérítési kötelezettség lehetőségeit is meghatározza. A *kártevő* fajok ellen gyakorlatilag bárki, bármilyen módon felléphet, az okozott károkért nem lehet kártérítést kérni. A *védett fajok* okozta kártétel esetén a tulajdonos szinte tehetetlen. Csak a területileg illetékes természetvédelmi hatóság engedélye esetén lehet a védett faj kárt okozó egyedét megzavarni, befogni, esetleg elpusztítani. A védekezés tehát erősen korlátozott, ráadásul az okozott károkért, csak akkor van *elvi kártérítési kötelezettsége* a természetvédelmi hatóságnak, ha már az érintett megkereste a hivatalt beavatkozást kérve, de a hivatal ezt nem teljesítette [1996. évi LIII. törvény 74. § (4) bekezdés], és ezt nem tudta megfelelően indokolni.

A *vadászható fajok* esetében a jelenlegi általánosnak tekinthető jogértelmezés szerint a lakott területen kívüli vadászatra jogosultnak van kártérítési kötelezettsége. Pedig a lakott területen a vadászatra jogosult semmi tevékenységet nem végezhet, onnan bevétele nem származhat, az ottani körülményeket – például a vadat vonzó élőhelyi feltételeket – nem befolyásolhatja.

12. Mindezek a tiltások *jogi háttérrel* is meg vannak erősítve.

12.1. A lakott terület *nem része a vadászterületnek*: a vadászati törvény 8. § (2) bekezdése határozza meg a vadászterület fogalmát: „Nem minősül vadászterületnek, és a vadászterület kiterjedésének megállapításánál figyelmen kívül kell hagyni az azon található település közigazgatási belterületét...”. Mivel a belterület nem része a vadászterületnek, ebből adódóan azon semmilyen vadgazdálkodási tevékenység nem folytatható.³⁹

12.2. A lakott területen vadászat és vadbefogás nem folytatható: a Vtv. 56. § (1) bekezdése szerint „Vadászat a vadnak az en törvényben engedélyezett eszközzel, vagy ragadozó madárral és engedélyezett módon vadász által, vadászterületen történő elejtésére, vagy elfogására irányuló tevékenység.” Következésképpen nemcsak a bármilyen eszközzel történő vadászat, hanem a vad élve befogása is tiltott tevékenység a lakott

területeken, mert a befogás a törvény meghatározása szerint vadászati tevékenység, amely lakott területen nem végezhető.

2.3. A vadászfegyvert tűzkész állapotba hozni lakott területen tilos: a 253/2004. (VIII. 31.) Korm. rendelet a fegyverekről és lőszerekről 38. § (1) bekezdés a) pontja szerint „lakott területen, közterületen, nyilvános helyen, közforgalmú közlekedési eszközön – az (1a)-(1b) bekezdésben meghatározott kivétellel, illetve jogszabály eltérő rendelkezésének hiányában – vadászlőfegyverét vagy sportlőfegyverét csak ürítve, tokban, sportcélú rövid lőfegyverét üres tárral, a fegyver és a lőszer elkülönített csomagolásával, zárt dobozban vagy egyéb zárt tárolóeszközben szállíthatja, amelynek során köteles megtenni minden szükséges intézkedést annak érdekében, hogy a lőfegyverhez, lőszerhez illetéktelen személy ne férhessen hozzá;”

2.4. A kivétel lehetőségét ugyanezen rendelet 36. §-a határozza meg. A hivatkozott paragrafus első pontja szerint „Lakott területen a kárt okozó vad elejtéséhez – közegészségügyi, illetve közbiztonsági okból, illetve a köz- és magántulajdon súlyos károsodástól való megóvása érdekében – az elejtés helye szerint illetékes rendőrkapitányság engedélye szükséges.” A jogszabályból az is következik, hogy a lakott területi vad elejtését bárki kezdeményezheti, és a kapitányság engedélyével bárki el is ejtheti. Függetlenül attól, hogy a lakott területeken kívüli részekben vadászatra jogosult, vagy sem, annak alkalmazottja, vagy sem. Ki kell emelni azt is, hogy a hivatkozott jogszabályi hely (2) bekezdésének b) pontja egyben lehetetlen feltételt szab annak, aki az engedélyt megkéri. Az engedély kiadása iránti kérelemnek ugyanis tartalmaznia kell „az elejtés pontos helyét, idejét”. A vadon élő állatok esetében azonban ez a feltétel valójában nem betartható, így a jogszabályoknak megfelelő engedélykérelem sem adható be és következképpen ilyen engedély sem adható ki.

12.5. A fentiekben túl ki kell emelnünk azt a nagyon fontos tény, hogy sem az állami vadászvizsga tananyaga, sem a közép- vagy felsőfokú vadgazdálkodási képzések tananyagai nem tartalmaznak ismereteket arról, hogy hogyan, milyen biztonsági szabályok betartása mellett használhatja valaki vadászfegyverét lakott területen. Tudomásunk szerint Magyarországon olyan kiképzést, amely ehhez kapcsolódó ismereteket tartalmaz csak a rendvédelmi szervezetek dolgozói kapnak. Így viszont mindazok, akik vélt vagy valós jogalapjuk alapján fegyverhasználatra akarnak kényszeríteni lakott területen olyan személyeket, akiknek ehhez

39 Vadászat közben egy tanyára (külterületi lakott hely) sörétszemek potyogtak. A tulajdonos ezt kifogásolta, mire a vadász a levegőbe lőtt bizonyítandó az eset véletlen voltát. A Békés Megyei Bíróság 1.K.23.118/2010.sz. Ítéletében magatartását nem gondatlan veszélyeztetés miatt, hanem azért találta vétkesnek, mert másodjára nem vadászati célból használta fegyverét.

képzettségük nincsen, potenciálisan veszélyeztetik a terület lakosságának testi épségét.

12.6. A jogszabályi háttér miatt nemcsak elejteni, befogni, hanem *zavarni sem szabad* a vadat a lakott területeken: *az állatok, vadfajok hajtása, vadászon kívül* ugyanis egyértelműen *tilos*. Azaz: a hajtás, mint tevékenység vagy a vadászat (azaz az elejtés, elfogás) része és így tilos a belterületen, vagy jogellenes zavarása a vadászható állatfajoknak. Ez utóbbi állítás oka a Vadászati törvény 28. §-a: „(2) A vadászon kívül a vad nyugalmát mindenki köteles megővni. Tilos vadászon kívül a vad fennmaradását bármilyen módon veszélyeztetni. (3) A vad védelme érdekében tilos a vad bűvő-, lakó-, és táplálkozási-, valamint szaporodási vagy költési helyét zavarni.”

13. A fentieket *összegezve* a következőket állapíthatjuk meg.

13.1. A vadászatra jogosult *nem kezeli*, és a törvény szerint *nem is kezelheti* a belterületet.

13.2. A vadászatra jogosult semmilyen vadászati, vadgazdálkodási beavatkozást nem tesz, és a jogszabályi háttér miatt *nem is tehet* a lakott területen.

13.3. Mindezek miatt a vadászatra jogosult *üzemi körén kívül esve semmit nem tehet*, ha a lakott területen belül, *belterületen vadászható vadfaj fordul elő alkalmilag, vagy folyamatosan*.

VI.

Vadkár elleni védekezés a lakott területeken a vadászatra jogosult szempontjából

14. A vadászatra jogosult számára minden szakmai tevékenység, így a vadkárelhárítás is *csak a vadászterületen (azaz a lakott területen nem!) értelmezhető*. Az általa tanult lehetséges beavatkozási lehetőségek (közvetlen és közvetett vadkárelhárítási tevékenységek, egyedi és területi védelem, relatív vagy abszolút sűrűség szabályozás) csak a vadászterületre vonatkoznak és csak ott hajthatók végre. Ennek a tevékenységnek legfontosabb *szakmai alapjai* a következők.

14.1. Mind a vadászatra jogosult, mind a lehetséges károsult *folyamatosan a területen tartózkodik*, így az esetleges kártételt mindketten azonnal észlelhetik, arról egymást értesítik.

14.2. A vadkár-elhárítási tevékenységben *kölcsönös egymásra utaltság és együttműködési kötelezettség* van.

14.3. *A vadkárt nemcsak a vadászatra jogosultnak kell viselni*, mert őshonos fajaink egészséges állományainak fenntartása mindenkinek érdeke és kötelessége.

14.4. A vadászatra jogosult azért felel az egyébként állami tulajdonban lévő vad által okozott kárért, mert annak *jogszerű elejtése* esetén *neki abból haszna van*.

Lakott területen azonban a fenti állítások *egyik pontja sem igaz*. A vadászatra jogosult nincs jelen a lakott területen, nincs kapcsolata a lakókkal, ahogy azoknak sincs kapcsolata a vadászatra jogosulttal. Így a gyors észlelés és közös fellépés lehetetlen. A lakott területen vadászati, vadgazdálkodási tevékenység nem végezhető, ott vadászat nem folytatható, így az ott előforduló vadfaj hasznát a vadászatra jogosultnak sem hoz. A vadászatra jogosultnak tehát lakott területen időjárási és egyéb viszonyoktól függetlenül nincs semmilyen vadkárelhárítási kötelezettsége.

15. Gyakran felmerülő kérdés, hogy az aktív vadgazdálkodás eszközeivel (dagonyák, etetés, itatás, fokozott vadászat) hogyan lehetne befolyásolni, csökkenteni a belterületi vadkárokat. Az etetést, itatást, vad-földgazdálkodást általában az élőhely természetes, vagy emberi gazdálkodás következtében történő táplálék ingadozásához, a vad természetes táplálékválasztásához és területhasználatához kell igazítani. Ezzel kapcsolatban azonban a következőket kell tudni.

15.1. A vadászterületek élőhelyének minőségét az ott folyó, legkülönbözőbb természeti erőforrásokat használó gazdálkodási/kezelési tevékenységek (elsősorban a mezőgazdálkodás és az erdőgazdálkodás, biomassza erőművek tüzelőanyag ellátása) határozza meg. Az e tevékenységek által meghatározott élőhely határozza meg az ott előforduló fajok (védett és vadászható egyaránt) változatosságát és egyedsűrűségét. Ezt az élőhelyi minőséget a vadgazdálkodás számára rendelkezésre álló lehetőségekkel nem, vagy csak minimális mértékben lehet befolyásolni. Ezért hívják például a szabadterületi vadtakarmányozást kiegészítő takarmányozásnak.⁴⁰ Ez azt jelenti, hogy egy adott terület, mint a vad számára alkalmas élőhely az ilyen beavatkozásokkal egy kicsit jobbá tehető, a nem megfelelőek pedig csak igen korlátozott mértékben javíthatók. Az Országos Vadgazdálkodási Adattár⁴¹ adatai alapján leválogathatók azok a vadászterületek, ahol nem, vagy csak alig végeznek kiegészítő takarmányozást, és olyanok is, amelyek nagy figyelmet fordítanak erre a tevékenységre.⁴² A vaddisznóállomány pedig

40 Heltai M.: Vadtakarmányozás. 119-133. In: Vetési, M. (szerk.): Takarmányozástan. Vadgazda mérnöki alapképzési (Bsc) szak számára. Egyetemi jegyzet. Szent István Egyetem, Mez gazdaság- és Környezettudományi Kar, Gödöllő, 2007. 136.

41 www.oiva.info.hu (2015.04.08.)

42 Heltai, M. és Sonkoly, K. : A takarmányozás szerepe és lehetőségei a vadgazdálkodásban. Animal welfare, etológia és tartástechnológia

mindenhonl növekszik e beavatkozásoktól, vagy éppen vadgazdálkodási, vadászati rendszerektől függetlenül. Ráadásul a növekedés már régen elkezdődött,⁴³ és elsősorban a vaddisznó populáció dinamikai jellemzőivel magyarázható.⁴⁴

15.2. Azt, hogy az élőhelyek minőségét és így az előforduló vadállomány nagyságát a vadgazdálkodáson kívül eső gazdálkodási tevékenységek határozzák meg az Alapvető jogok biztosa is elismeri: „A jelenlegi mezőgazdasági gyakorlat, a nagytáblás gazdálkodási mód lehetőséget teremt a populációk túlszaporodására.”⁴⁵

15.3. Ezért az etetés, itatás az állomány egésze szempontjából jelentéktelen plusz forrásokat biztosít. Ugyanakkor képes egyes területek vadállományának relatív gyakoriságát megváltoztatni⁴⁶ (azaz egyes területekre gyakrabban, vagy hosszabb ideig fog használni a vad, például gyakoribb lesz a kéreg hántása a téli időszakban kukoricával etetett szőrök közelében), de a vad mozgáskörzetének kiterjedését (amelyen belül a számára szükséges forrásokat megtalálja), valójában nem tudja befolyásolni.

Mindebből az következik, hogy ha a vadászatra jogosult a lakott területen belül végez etetési/itatási tevékenységet, akkor azzal hozzájárul a lakott területi vonzó források növekedéséhez. Ha a lakott terület közelében végez ilyen tevékenységet, akkor azzal elősegítheti, hogy az így koncentrált vadállomány könnyebben megtalálja a lakott területi értékes búvóhelyeket és forrásokat.

Szintén meggondolandó a lakott területen kívüli, de a lakott terület határához közeli vadászati tevékenység intenzitásának növelése. Ennek ugyanis lehet olyan hatása, hogy a vaddisznók a nem vadászott belterületi részek felé indulnak majd el (a lakott területi megjelenés egyik általános oka a ragadozók elkerülése).⁴⁷

Mindezek miatt a vadászatra jogosultnak valójában a belterületen nincs kötelezettsége és lehetősége az ilyen jellegű beavatkozásokra, sőt, azok akár kifejezetten károsak lehetnek a vadállomány által okozott károk tekintetében. Igaz ez annak ellenére is, hogy számos

vadfaj számára valóban az elmúlt évtizedekben váltak a városok élőhelyekké.

16. A fenti két állításból következik, hogy a városi területek megfelelő, vagy vonzó élőhelyek tudnak lenni a vaddisznó (és még nagyon sok, védett, vagy vadászható állatfaj) számára. Mivel az egyes fajok élőhelyeken való eloszlása nem egyenletes, hanem az a számukra rendelkezésre álló forrásoktól függ, és ugyanez igaz az egyes állatok mozgáskörzetén belüli aktivitás mintázatra (azaz arra, hogy az általában bejárt terület mely részein fordulnak elő gyakrabban), ez a következőket jelenti:

16.1. a vaddisznó és más vadászható fajok városi megjelenése és ott tartózkodása a városon belüli forrásoktól meghatározott;

16.2. amíg ezek (a városon belüli források) rendelkezésre állnak, a vaddisznók (és több más, alkalmazkodó képes, generalista faj) minden egyéb dologtól függetlenül (például létszám) meg fognak jelenni és meg is fognak telepedni a lakott területeken;

16.3. a lakott területek élőhely-minőségére a vadászatra jogosultnak nincsen, és nem is lehet ráhatása.⁴⁸

Mindezek miatt a lakott területre való bejutás egyetlen megakadályozási módja, hogy ha a lakott terület határok védőközvetében vaddisznómentes övezeteket hoznak létre. Ez vagy az ottani természetes élőhelyek teljes körű felszámolásával jár, vagy egy mérgezésen alapuló állatirtó kampány elrendelésével. Ez utóbbit a vadgazdálkodó, vadászatra jogosult a következők miatt nem teheti meg:

- etikai normák betartása; állatvédelmi, állattjóléti szempontok betartása; a Vadászati törvény preambuluma szerint: „Az Országgyűlés felismerve azt, hogy valamennyi vadon élő állatfaj a Föld megújuló természeti erőforrásainak, valamint a biológiai életközösségnek pótolhatatlan része, tu-

2009. 5(1). 2-21. <http://www.animalwelfare.szie.hu/cikkek/200901/AWETH20090221.pdf> (2015.04.08.)

43 C. Sáez-Royuela and J.L. Tellería: The increased population of the Wild Boar (*Sus scrofa* L.) in Europe. *Mammal Review*. 1986. 16(2): 97-101.

44 Claudia Bieber and Thomas Ruf: Population dynamics in wild boar *Sus scrofa*: ecology, elasticity of growth rate and implications for the management of pulsed resource consumers. *Journal of Applied Ecology*. 2005. 42(6): 1203-1213.

45 Az alapvető jogok biztosa Jelentése az AJB-3387/2012. számú ügyben Előadó: dr. Friedrich Ábel.

46 Bleier Norbert, Katona Krisztián, Biró Zsolt, Szemethy László és Székely János: A vadfölddek, a kiegészítő takarmányozás, a szók és a dagnyák jelentősége a nagyvadgazdálkodásban. *Vadbiológia*. 2006. 12: 29-39.

47 Heltai M.: Urban wildlife: conflict or coexistence? *Review on Agriculture and Rural Development*. 2013. 2(1): 17-23.

48 A különböző megelőző intézkedések éppen fordítva is elsülhetnek: Mánfa községtől délre állami tulajdonban nagyobb erdőtömb található, melyben a közelmúltban nagyarányú fakitermelés folyt. Északra található földjeit a gazdálkodó bekerítette megakadályozva az északra történő bevándorlást. Ám az élőhelyükön megzavart, természetes mozgásukban akadályozott vaddisznók délről beköltöztek a faluba. http://hvg.hu/itthon/20090313_manfa_vaddisznok_a_faluban (2014.05.02.)

datában annak, hogy a vadon élő állat esztétikai, tudományos, kulturális, gazdasági és genetikai értékek hordozója, s ezért – mint az egész emberiség és nemzetünk kincsét – természetes állapotban a jövő nemzedékek számára is meg kell őrizni”;

- a Vadászati törvény 28. §-a szerint: „(1) A vadászatra jogosult nem veszélyeztetheti a nem vadászható állatfajok, az élő szervezetek, valamint a vadászterületre meghatározott legkisebb vadlétszám fennmaradását.⁴⁹ (3) A vad védelme érdekében tilos a vad bűvő-, lakó, és táplálkozási-, valamint szaporodási vagy költési helyét zavarni.” Nem minősül zavarásnak az okszerű mező- és erdőgazdálkodással összefüggő tevékenység, ideértve a halastavak lehalaszását is;
- a Vadászati törvény 30. §-a szerint: „A vadat el ejteni, elfogni kizárólag a törvényben meghatározott módon szabad. Tilos a vadat a vonatkozó közösségi rendeletben foglalt csapdázási módszerrel, valamint mérge alkalmazásával elfogni, illetve elpusztítani;
- a Természetvédelmi törvény (1996. évi LIII. törvény) 11. §-a szerint: „(1) A vadgazdálkodás, vadászat, halgazdálkodás, halászat és horgászat során biztosítani kell a természet védelméhez fűződő érdekek érvényesülését, a fenntartható használatot, ami a vadon élő vadászható, halászható (horgászható) vad- és halfajok biológiai sokféleségre alapozott fenntartását jelenti. (2) A vadászható és halászható vad- és halfajok vadászata, halászata és horgászata csak olyan mértékű lehet, amely a faj természetes állományának sokféleségét, fennmaradását nem veszélyezteti;⁵⁰
- Az említett szélsőséges beavatkozás (azaz az állatok egyes területekről való kiirtása) valójában a különböző tulajdonformák közötti különbségtétel tilalmát is megszegi. Az állatok kilövésére,

irtására ugyanis egy tulajdonforma (magán tulajdon) védelme érdekében, kifejezetten hátrányosan különböztet meg egy másik (állami) tulajdonformát.⁵¹ Az Alkotmánybíróság korábban pont ezzel az indokkal törölte a Vadászati törvényből a kóbor állatok kilövésére vonatkozó előírásokat. Az állami tulajdon (vadállomány) védelme érdekében sem lehet a magántulajdont (kutya, macska, mert még, ha kóbor is, akkor is van gazdája)⁵² korlátozni, mert az „a tulajdon egyes nevei közötti” tiltott megkülönböztetést jelent.⁵³

Sokan tudjuk, hogy akár a vaddisznó, a nyest, a patkány, vagy éppen a harkály is okozhat jelentős károkat lakott területeken. A fenti jogszabály rendszer miatt az érintett károsult lehetőségei azonban nagyon különbözőek. Mindannyian tudjuk azt is, hogy ha bennünket érintő személyes kárunk van és ennek megoldására nem kapunk egyértelmű és törvényes lehetőséget, akkor minden leleményességünket felhasználva, sokszor nem véletlenül, titokban állunk munkába.

*A városi vadgazdálkodás egy-egy vaddal kapcsolatos kérdés költséghatékony és minden érintett szempontját figyelembe vevő gazdálkodás lehetőségét, illetve szükségességét jelenti.*⁵⁴ Esetünkben ez azt jelenti, hogy a fent vázolt problémákat úgy csökkentjük, hogy közben a konfliktust okozó fajok a városi élőhelyeken is fennmaradhassanak, de kártételük kezelhető szinten maradjon. E problémakör egyre több, a városba költöző, vagy ott tömegesen elszaporodó faj esetében merül fel.

A példák alapján egyértelmű, hogy idehaza mindekelőtt a vadgazdálkodási szempontból is megalapozott jogi háttér tisztázásra és kialakítására van szükség. A problémakörrel kapcsolatos egyes minisztériumi állásfoglalásokban/válaszokban a területért felelős szaktárca is elismeri, hogy a „... a Vtv. megalkotásakor a vadászható fajok egyedeinek belterületen való megjelenése és ennek következtében a napjainkban tapasztalható problémák nem képezték a részletesen

49 Kérdés viszont, ha az éves kilövési tervet teljesítő, külön engedéllyel zöldhajrást is szervező vadásztársaság felelősségét csupán a szakértő által megállapított vadkárból kiindulva azért állapítja meg a bíróság (Győri Ítéltábla Pf.III.20.480/2010.), mert a terven felül nem kért „tarvad pótkilövésére engedélyt”, nem kerül-e veszélybe a hosszú távú és sok szakmai szempontot figyelembe vevő okszerű vadgazdálkodás.

50 A BH 1981.113. szerint: Kerítés létesítése, mint a vadkár elleni védekezés egyik módja nem jogellenes cselekmény, és ezért nem lehet indoka az emiatt a bérkilövések csökkenése folytán kiesett árbevétele kártérítésként való megfizetésének - 1981 óta ugrásszerűen megnőtt a gyorsforgalmi utak és egyéb kerítések hossza, de a vadállományokra gyakorolt káros hatásait kárfelelősség formájában még nem értékelte a joggyakorlat.

51 Lásd például az egységes elbirtoklási időre vonatkozó igen korai, 29/1992 (V.19.) Alkotmánybírósági határozatot.

52 Ezzel összhangban mondta ki a BH 1990. 424. azt, hogy a vadászatra jogosult nem felel a gazdátlan háziállatok károkozásáért (kóbor kutyák 4 borjút pusztítottak el).

53 <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/86CC3B7134956896C1257ADA0052828B?OpenDocument> „Ügyszám: 581/B/1995 Első irat érkezett: Az ügy tárgya: Előadó alkotmánybíró: Erdei Árpád Dr. Támadott jogi aktus: Határozat száma: 64/2003. (XII. 18.) AB-határozat ABH oldalszáma: 2003/698 Kelte: Budapest, 2003.12.16. (2015.04.08.)

54 A bér vadász vadászati szolgáltatásért fizet, nem csupán a tróféáért, és ezért minden résztevékenység adóköteles. Ezt mondta ki többek között a Békés Megyei Bíróság 2.K.23.247/2005.sz. Ítéletében, valamint az EBH 2005. 1261. Ha következetes a joggyakorlat, akkor a városi (vadászterületen kívüli!) vadgazdálkodás is szolgáltatás, melynek adóköteles díját a megbízó fizeti.

szabályozandó kérdések körét...”. A kialakítandó szabályozásban *le kell venni a felelősséget* a lakott területen *kívüli vadgazdálkodókról, és meg kell adni a jogilag megbízható lehetőséget akár a védett, akár a vadászható fajok kezeléséhez, befogásához*. A károsultak számára is biztosítani kell a védekezés lehetőségét. Ugyanakkor az érintett lakosoknak meg kell értenie (ha kell ezt

jogszabályi változtatásokkal is alátámasztva), hogy a magántulajdon védelme ebben az esetben is az ő feladatuk (és költségük). Nem várhatnak, és nem követelhetnek kártérítést olyan szervezetektől, amelyek nem felelősek a kialakult helyzetért. E feltételeknek kell teljesülnie ahhoz, hogy a városi vadgazdálkodással foglalkozó vállalkozások megalakuljanak.

A Jogtudományi Közlöny 2015/12-es számában a 615. oldalon lévő jogirodalom-jogélet rovatban, tisztelt szerzőnk Zsugyó Virág neve tévesen jelent meg. A hibáért ezúton kérünk elnézést.

TANULMÁNY

„Érték - határ” – Kodifikáció a fizetési meghagyásos eljárás szempontjából

 Molnár Judit egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem (Debrecen)

A polgári perrendtartás kodifikációja célul tűzte ki a közjegyzői fizetési meghagyásos eljárás igénybevételére vonatkozó 1 millió forintos kötelező értékhatár megemelését. Ezáltal az érvényesíthető igények szélesebb köre válik elintézhetővé az eljárásban, amely azonban a polgári pertől eltérő feltételekkel biztosítja a jogosultak számára a költségkedvezményeket. Ezért a magasabb értékhatár-javaslatok esetén is elégséges lesz-e, ha a fizetési meghagyásos eljárás ugyanazon költség és költségkedvezmény-lehetőségeket biztosítja, mint 1 millió forintos értékhatár mellett? Indokolt lehet-e, hogy a jogalkotó éljen azon jogával, hogy speciális költségkedvezmények alkalmazásával tegye hozzáférhetővé a jogosultak számára a magasabb értékhatárral működő fizetési meghagyásos eljárást?

I. Bevezető gondolatok

Az új polgári Perrendtartás kodifikációja során a perjogi intézmények átgondolása, szabályozási koncepciók kidolgozása mellett a perrel kapcsolatban álló egyes nemperes eljárások is a vizsgálódások keresztmetszetébe kerülhettek és kerültek.¹ Az új Pp. megalkotása nem csupán az eljárási szabályozások újra alkotásában jelentkezik, hanem lehetőség nyílik a bíróságok feladatairól komplexen gondolkodni, az egyes bírósági hatásköröket megvizsgálni, és új hatásköröket teremteni, vagy éppen hatásköröktől szabadulni.

Egyes nézetek szerint a hatáskörök racionalizálhatóak a bírósági közreműködést nem igénylő feladatoknak más szervekhez való telepítésével. A bíróságok jelentős ügyteher csökkenése egyrészt javítaná az ítélezés hatékonyságát, másrészt a jogkeresők ügyeit gyorsabb, specializáltabb hatóságok végezhetnék.² Azonban a bírósági eljárások hatékonyság-növelése

nem kizárólag hatáskörök áttelepítésével érhető el, hanem már korábban más hatóságokhoz kihelyezett eljárások alkalmazási körének kibővítésével is.

Kifejezetten a fizetési meghagyásos eljárás kapcsán vetődött fel az a gondolat, hogy az eddigi 1 millió forintos értékhatár megemelésével a pénzkövetelések nagyobb szeletét tudnák a közjegyzők a már igazoltan hatékony közjegyzői nemperes eljárásban elintézni, mely által a bíróságok ügyterhe tovább csökkenhetne.³ Mivel az 1 millió forint – kevés kivételtől eltekintve – kötelező értékhatár a fizetési meghagyásos eljárás kapcsán, a megemelésével a jogosult kizárólag fizetési meghagyásos eljárásban tudná először az igényét érvényesíteni, peres utat elzáró megoldásként jelentkezne az eljárás. Azaz nem változna a szabályozás elvi szintjén semmi. Ez azonban mégsem igaz, mivel az igények nagyobb köre esne a „kötelező” körbe, ezáltal felerősödhetnek az igényérvényesítési korláttal szembe állítható érvek.

Statisztikai adatok állnak a MOKK rendelkezésére

1 A 1267/2013. (V. 17) Korm. határozat alapján az E. Témabizottság az eljárási rendek vizsgálatát kapta feladatul, melynek egyik tevékenysége a nemperes eljárások áttekintése volt (nemperes munkacsoport keretében).

2 A közjegyzői szervezeten belül elintézhetőnek ítélik egyes jelenleg bírósági hatáskörbe tartozó nemperes feladatok ellátását (egyezségi kísérletre idézés, általános meghatalmazások nyilvántartásának vezetése, holtnak nyilvánítás, halál tényének megállapítására irányuló nemperes eljárások lefolytatása), valamint a bíróságok terheinek csökkentése érdekében a közjegyzői kar átvállalása a bírósági határozatok végrehajtásának elrendelését is. Lásd ehhez: *Reviczky Renáta – Szécsényi-Nagy Kristóf: A közjegyzői eljárások és a közvetítői tevékenység mint alternatív vitarendezési módok, valamint ezek viszonya a polgári perhez.* In: Németh János- Varga István (szerk.): *Egy új Polgári perrendtartás alapjai*, Budapest, Hvgorac Lap-és Könyvkiadó, 2014. 619., 623-629.

3 Az új Polgári perrendtartás koncepciója, 7. számú melléklet: A nemperes eljárások jövőbeni szabályozásának irányai és az új polgári perrendtartás 84.; *Reviczky Renáta – Szécsényi-Nagy Kristóf: i. m. 1. jegyzet 622.*

annak igazolására, hogy a pénzkövetelések értéke, az előterjesztett fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmek és a perré alakult ügyek száma milyen módon alakul az ügyérték függvényében.⁴ A MOKK 2012. évi statisztikai adatai szerint a jelenleg kötelező eljárási körben (1 millió forintot meg nem haladó pénzkövetelések esetén) az ügyek 4,52%-a alakul perré. Ez az arány 1-3 millió forint között 6,55%, 3-5 millió forint közötti fizetési meghagyások esetén 28,71%. Az új polgári perrendtartás koncepciója akként nyilatkozik e körben, hogy a statisztikai adatok elemzése alapján megállapítható, hogy az 1 millió és 3 millió Ft. közé eső értékhatáron belül nincs jelentős növekedés a perré alakulási arányokban, ezért indokolható lehet az értékhatár 3 millió forintra emelése. Tovább menve a koncepció utal arra is, hogy amennyiben az érvényesített pénzkövetelés értéke 3-5 millió forint közötti, megnövekszik a perré alakult ügyek aránya (28,71 %), azonban a fizetési meghagyásos eljárás gyorsasága révén az ellentmondással megtámadott és ezért perben folytatódó igényérvényesítések sem okoznak sérelmet a jogosult/felperes számára: A kérelem beadásától ellentmondás esetén az ügy 1-1,5 hónap alatt eljut a bírósághoz, így a fenti a körben sem okoz jelentős sérelmet a „kötelező „ fizetési meghagyásos eljárás bevezetése, ahol jelenleg a jogosult választásán múlik az eljárás igénybevétele. Erre tekintettel a Koncepció felveti a fizetési meghagyásos eljárás értékhatárának 5 millió forintra történő megemelését is.⁵

A MOKK ugyanezen gondolatmenet alkalmazásával arra a következtetésre jutott, hogy a fizetési meghagyásos eljárás kötelező igénybevételenek értékhatára 10 millió forintig is kitolható lenne. Az adatok alapján kimutatták, hogy az összes perré alakulás magasabb értékhatár esetén nem haladná meg az értékhatáron belüli összes ügy 7%-át, azaz a közjegyzői eljárás továbbra is hatékony maradna.⁶

Mindkét forrás és értékhatár-javaslat esetén elmondható, hogy a perré alakult ügyek kevésbé terhelnék meg a bíróságokat, mivel ezek az ügyek keletkeztetnének polgári pert az értékhatáron belüli pénzkövetelések esetében, szemben a jelenleg hatályos állapottal, amikor 1 millió forint feletti pénzkövetelés esetén a jogosult választása határozza meg, hogy pert kezdeményez, vagy közjegyzőhöz fordul fizetési meghagyás kibocsátása iránt.

II.

A tanulmány által vizsgált aspektus

A statisztikai adatok egyértelműek, a szabályozási koncepció igazolható, amennyiben kizárólag abból a szempontból vizsgáljuk a fizetési meghagyásos eljárást és annak értékhatárát, hogy a bíróságok ügyterhén hogyan lehetne – ha egyáltalán a bíróságok ezt szeretnék – könnyíteni.

Udvary Sándor akként nyilatkozik, hogy a bírói útra tartozó ügyek kiszervezése, a bíróságon kívüli igényérvényesítés bátorítható, de a bírói úthoz való alapvető jog nem csorbítható jog.⁷ Az értékhatár megemelése, annak pusztá léte több elméleti és gyakorlati kérdést is felvet a fizetési meghagyásos eljárás és a polgári per kapcsán.

Jelen tanulmány azzal az összefüggéssel kíván foglalkozni, hogy az új, megemelt értékhatár alapján a kérelmezők szélesebb köre válik érintetté a kötelező fizetési meghagyásos eljárással, ők a hatályos állapot szerint megválaszthatják az igényérvényesítésük módját, a fizetési meghagyásos eljárás és a polgári per költségei és kedvezményei azonban eltérőek. Így amellet, hogy a kérelmező nem választhat a meghatározott értékhatárt meg nem haladó pénzkövetelése esetére eljárást, eltérő költség és kedvezmény-szabályozás is jellemzi a számára kötelezővé tett eljárást. Az eltérés lehetőségét az 1208/B/2010. AB-határozatában maga az Alkotmánybíróság is jóváhagyta, amikor kifejtette, hogy ebben a közjegyző által lefolytatott nemperes eljárásban sem az Itv.-ben foglalt illetékmentességre vonatkozó, sem pedig a Pp. szerinti költségkedvezményekre vonatkozó szabályok nem kell, hogy feltétlenül érvényesüljenek. Sőt a jogalkotó élhet azzal a lehetőséggel, hogy ebben az eljárásban speciális költségkedvezményt (személyes költségfeljegyzési jogot) alkalmaz.⁸

A tanulmány ezért azt a kérdést kívánja körüljárni, hogy a *magasabb értékhatár-javaslatok* esetén is elégséges lesz-e, ha a fizetési meghagyásos eljárás ugyanazon költség és költségkedvezmény-lehetőségeket biztosítja, mint 1 millió forintos értékhatár mellett. A vizsgálat következményeként felvethető lehet-e, hogy a jogalkotó éljen azon fenti jogával, hogy *speciális költségkedvezmények* alkalmazásával tegye hozzáférhetővé a jogosultak számára a tervezett magasabb értékhatárral működő fizetési meghagyásos eljárást.

4 Lásd ehhez: *Reviczky Renáta - Szécsényi-Nagy Kristóf*: i. m. 1. jegyzet 621.

5 Az új polgári perrendtartás koncepciója, 7. számú melléklet: A nemperes eljárások jövőbeni szabályozásának irányai és az új polgári perrendtartás 84-85. o.

6 *Reviczky Renáta - Szécsényi-Nagy Kristóf*: i. m. 1. jegyzet 622.

7 *Udvary Sándor*: A perköltség és kedvezményei. In: Osztovits András (szerk.): *Polgári eljárásjog I.* Budapest, Hvgorac Lap- és Könyvkiadó, 2013. 153.; *Udvary Sándor*: Perköltség. In: Szabó Imre (szerk.): *A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény magyarázata I. kötet.* Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2007. 359-360.

8 1208/B/2010. AB-határozat 4.1.

III.

Fizetési meghagyásos eljárás díja és a kedvezmények kontra polgári peres illeték és költségkedvezmények

A fizetési meghagyásos eljárásban a jogosult a kérelem előterjesztésével egyidejűleg *eljárási díjat* köteles fizetni.⁹ Az eljárási díj az Fmhtv.-ben nyert önálló szabályozást.¹⁰ Az Alkotmánybíróság 1208/B/2010. AB-határozata, az Fmhtv. 42-50. §-ai, valamint az Itv. 67. § (5) bekezdése alapján megállapítható, hogy a fizetési meghagyásos eljárásban fizetendő eljárási díj egy *sui generis* díjtípus, melynek jogosultja a MOKK.¹¹ Az eljárási díj és a fél célszerű és jóhiszemű eljárása keretében az eljárásban felmerült másolati díj az eljárási költség részét képezik. Az eljárási költség viselésére a Pp. perköltség viselésére vonatkozó rendelkezéseit megfelelően kell alkalmazni.¹²

Az eljárás díja a pénzkövetelés eljárás megindításkor fennálló, járulékok nélkül számított értékének 3 %-a. Azonban alsó és felső határt is alkalmaz az eljárási szabályozás. Így minimum 5000 forint, maximálisan 300.000 forint az eljárási díj összege. Ehhez kiegészítő szabályként még figyelembe kell venni azt a rendelkezést is, hogy az eljárási díj a fentiek mellett sem lehet kevesebb, mint annyszor 1000 forint, mint ahány fél az eljárásban szerepel. Tehát alacsony díjalap mellett is legalább 5000 forint az eljárás díja, ha pedig több fél szerepel az eljárásban, minimum annyszor 1000 forint, ahány fél van. A felső határ 300.000 forint, amely a díj alapját képező követelés összegére tekintet nélkül egy maximális összeg az eljárásban.¹³

Tekintsük át polgári per kezdeményezése esetén ugyanezen kiadásainkat: A felperes köteles *illetéket* leróni a keresetlevél előterjesztésével egyidejűleg. Az illeték alapja – ha törvény másként nem rendelkezik – a per tárgyának az eljárás megindításakor fennálló értéke.¹⁴ Az illeték mértéke peres eljárásban 6%, de legalább 15 000 forint, legfeljebb 1 500 000 forint.¹⁵

Megállapíthatjuk az Fmhtv és az Itv. polgári perre vonatkozó főbb szabályainak áttekintését követően, hogy mindkét szabályozásban a fizetési kötelezettség alapja

azonos, az érvényesített követelés értéke. Eltérés azonban, hogy a fizetési meghagyásos eljárásban – nemperes eljárásként – csak a peres eljárásban érvényesülő 6%-os illeték-mérték felét kell megfizetni a kérelmezés során. Ebből adódóan a fizetési meghagyásos eljárás kezdeményezése fel akkora kiadást eredményez a jogosult számára, mint a polgári per. Még ha figyelembe vesszük a minimum-maximum fizetendő összegeket, a fizetési meghagyásos eljárásban ez is kevesebb (minimum 5000 forint, maximálisan 300.000 forint). Tehát az eljárás kezdeményezése körében, ha kizárólag azt vesszük figyelembe, hogy melyik eljárás kedvezőbb az azonnali kiadások tekintetében, akkor a fizetési meghagyásos eljárás mutat előnyösebb jellemzőket.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azonban azt sem, hogy a polgári perekben *költségkedvezményekkel* kívánják biztosítani meghatározott személyek számára, meghatározott eljárások esetén a költségmentes, illetve költségkedvezményes perlés lehetőségét. Ezért a per kontra fizetési meghagyásos eljárás kutatásunkban meg kell vizsgálni, hogy a fizetési meghagyásos eljárás kínál-e eljárási díj kedvezményeket, és azok milyen (formai, tartalmi) viszonyban vannak a perben érvényesülő kedvezményekkel.

Mielőtt azonban konkrétan megvizsgálánk a rendelkezésre álló kedvezményeket, ki kell térnünk egy elvi-elméleti kérdésre a fizetési meghagyásos költségkedvezményekkel kapcsolatban: A fizetési meghagyásos eljárásban fizetendő eljárási díjjal kapcsolatban két elv, érv feszül egymásnak a költségkedvezmények esetében. Mivel a MOKK a fizetési meghagyásos eljárás működtetéséhez szükséges infrastruktúrát a fizetési meghagyásos eljárásokból befolyt eljárási díjakból fedezi, és állami költségvetési támogatásban nem részesül, szüksége van az eljárási díjra teljes összegében.¹⁶ Azonban a szociálisan hátrányos helyzetben lévők jogérvényesítésének biztosítása érdekében szükséges, hogy a fizetési meghagyásos eljárásban is szabályozásra kerüljenek kedvezmények.

A közjegyzői oldal ezen szociális érvel szembeni ellenérve akként jelenik meg, hogy a közjegyzői eljárások, köztük a fizetési meghagyásos eljárás nem kötelező, így amennyiben abban nem kapnak kedvezményt

9 Az eljárási díj fogalmát a fizetési meghagyásos eljárásról szóló 2009. évi L. törvény (Fmhtv.) 42. § (1) bekezdése akként határozza meg, hogy az a MOKK rendszere üzemeltetési költségeinek, valamint a közjegyzők munkadíjának és költségeinek fedezése érdekében e törvényben megállapított díj.

10 Az eljárási díj nem tartozik az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény (Itv.) hatálya alá, és nem alkalmazható rá a 14/1991. (XI. 26.) IM rendelet a közjegyzői díjszabásokról. 26/2010. (V. 11.) IRM rendelet a fizetési meghagyásos eljárásban és a fizetési meghagyásos eljárást követő végrehajtás elrendelése iránti eljárásban az eljárási díj, a végrehajtási díj, a biztosítási intézkedés elrendeléséért fizetendő díj megfizetésének módjáról és visszatérítéséről, valamint a másolati díj mértékéről, megfizetésének módjáról és visszatérítéséről 3. § (1) bek.

11 Szécsényi-Nagy Kristóf: Nagykommentár a fizetési meghagyásos eljárásról szóló törvényhez. Budapest, Complex, 2012. 365.

12 Fmhtv. 42. § (4) bek.

13 Fmhtv. 45. § (1) bek a. pont és (2) bek.

14 Az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény (Itv.) 39. § (1) bek.

15 Itv. 42. § (1) bek. a. pont

16 Fmhtv. 42. § (2) bek. és 25/2010 (V. 7.) IRM rendelet 1. §-a alapján díj megosztására a következőképpen kerül sor: a díj 50 %-a a MOKK rendszerfenntartására fordítandó, 50%-a pedig az eljáró közjegyzőt illeti meg.

a szociálisan rászorult helyzetű jogosultak, rendelkezésükre áll olyan eljárás (pl. per), ahol költségkedvezmények biztosítják az igény érvényesíthetőségét. Itt azonban meg kell jegyezni, hogy a kötelező értékhatárt meg nem haladó pénzkövetelések esetében ugyan kínál az Fmhtv. alternatív igényérvényesítési módokat¹⁷, ezek azonban korlátozott lehetőségek, illetve nem működő alternatívák a jogosult számára.¹⁸ Így amennyiben nem szabályozná az Fmhtv. költségkedvezményeket, sérülne a jogosultak igényérvényesítéshez fűződő alapvető joga.

Az érvek és ellenérvek harcában az Fmhtv. egy *sajátos*

megoldást választ a *költségkedvezmények* körét illetően: eltér a Pp. által alkalmazott kedvezményektől, részben vagy egészben mind megnevezésében, mind tartalmában eltérő intézményeket szabályoz. Így a következő kedvezmények állnak rendelkezésre a fizetési meghagyásos eljárásban: részleges vagy teljes személyes költségfeljegyzési jog, tárgyi díjmentesség és mérsékelt díj.

A perben rendelkezésre álló költségkedvezmények alapjának figyelembe vételével a következő táblázatban foglaltuk össze, hogy egy adott kedvezmény-alap tekintetében mit kínál a fél számára a polgári peres és a fizetési meghagyásos szabályozás:

A kedvezmény alapja	Költségkedvezmény a polgári perben	Költségkedvezmény az FMH eljárásban
Azt a természetes személy felet, aki jövedelmi és vagyoni viszonyai folytán a perköltséget fedezni nem tudja, jogai érvényesítésének megkönnyítése végett - kérelemre.	Pp. 84. § (1) bek.: Személyes költségmentesség (részleges vagy teljes)	Fmhtv. 48. § (1) bek.: Személyes költségfeljegyzési jog
A feleket jövedelmi és vagyoni viszonyaikra tekintet nélkül a külön jogszabályban megállapított bírósági eljárásokban illeti meg.	6/1986. IM rendelet 2. § (1) bek.: Tárgyi költségmentesség	Az Fmh eljárásban nem található erre megfelelő kedvezmény
A feleket jövedelmi és vagyoni viszonyaikra tekintet nélkül költségfeljegyzési jog illeti meg meghatározott perekben	6/1986. IM rendelet 3. § (1) bek.: Tárgyi költségfeljegyzési jog	Az Fmh eljárásban nem található erre megfelelő kedvezmény
Meghatározott személyi kör mentesül az illeték lero-vása alól	Itv. 5. § (1) bek.: Személyes illetékmentesség	Az Fmh eljárásban nem található erre megfelelő kedvezmény
Meghatározott eljárási cselekmények esetén nem kell illetéket fizetni.	Itv. 57. § (1) bek.: Tárgyi illetékmentesség	Fmhtv. 49. § (1)-(2). bek: Tárgyi díjmentesség
Ha az illeték előzetes megfizetése a félnek jövedelmi és vagyoni viszonyaival arányban nem álló megterhelést jelentene, mentesíteni lehet az illeték előzetes megfizetése alól, különösen, ha a lerovandó illeték a fél és a házastársa, valamint vele egy háztartásban élő, általa eltartott gyermekei előző adóévben elért egy főre eső adóköteles jövedelme 25%-át meghaladja.	Itv. 59-60. §: Személyes illeték-feljegyzési jog	Az Fmh eljárásban nem található erre megfelelő kedvezmény
A feleket jövedelmi és vagyoni viszonyaikra tekintet nélkül illeték-feljegyzési jog illeti meg meghatározott eljárásokban.	Itv. 62. §: Tárgyi illeték-feljegyzési jog	Az Fmh eljárásban nem található erre megfelelő kedvezmény.
Meghatározott eljárás-lezárási esetek mellé rendelt kedvezmény.	Itv. 58. §: mérséklet illeték	Fmhtv. 49. § (3)-(4) bek.: Mérsékelt díj

¹⁷ Fmhtv. 3§ (2) és (5) bek.

¹⁸ Molnár Judit: Pp. XIX. fejezet (313-323. §) a fizetési meghagyásos eljárásról. In: Osztovits András (szerk.): A polgári perrendtartás magyarázata. OPTEN on-line kommentár 2013.

A táblázatból az alábbi következtetések vonhatóak le:

1. A polgári perben és a fizetési meghagyásos eljárásban is szabályozásra kerül költségkedvezmény a fél jövedelmi és vagyoni viszonyaira tekintettel (személyes költségmentesség – személyes költségfeljegyzési jog¹⁹).

A kedvezményben részesíthető fél meghatározása körében az Fmhtv. és a Pp. is kifejezetten természetes személy félről szól. A Pp.-t követő szabályozással az Fmhtv. is azt az elvet követi, hogy jogi személyek, egyéb szervezetek a fizetési meghagyásos eljárásban ilyen kérelmet alappal nem terjeszthetnek elő.²⁰

A jövedelmi és vagyoni viszonyok megítélése során a közjegyző a bírósági eljárásban alkalmazott költségmentességről szóló 6/1986. (VI. 26.) IM rendelet szabályai alapján jár el. Erre a 24/2010. (V. 7.) IRM rendelet ad felhatalmazást, és a 6/1986. IM rendelet 6. §-ának feltételeit rendeli alkalmazni.²¹

A Pp. költségkedvezmények kapcsán alkalmazott elvei a fizetési meghagyásos eljárásban is megjelennek, azaz az a fél, akinek eltartásáról szülője köteles gondoskodni, vagy aki házastársával együtt él, csak akkor részesíthető költségmentességben, ha annak előfeltételei mind öreá, mind pedig szülőjére, illetőleg házastársára nézve fennállnak.²²

A közjegyzői költségkedvezmények engedélyezésének legfőbb korlátja a kérelmezést megelőzően keletkezett jogosult díjhátralék. Így amennyiben a jogosult korábban fizetési meghagyásos eljárásban nem teljesítette az eljárási díjat, ezt a MOKK elektronikus rendszer nyilván tartja. A közjegyző megalapozott

költségfeljegyzés iránti kérelem esetén sem engedélyezi a kedvezményt.²³

2. A tárgyi költségmentességet csak a Pp. ismeri, az is azonban egyre szűkülő körben.²⁴ Azon eljárások köre, melyek ilyen kedvezménnyel kerülnek támogatásra, speciális tárgyúak, és a fizetési meghagyásos eljárásban érvényesíthető igényekhez nem köthetőek.²⁵

3. A tárgyi költségfeljegyzési jog ugyancsak a polgári peres eljárás sajátja, a fizetési meghagyásos eljárásban nem találkozunk ilyen tartalmú kedvezménnyel. A 6/1986. IM rendelet 3. §-a által tartalmazott perlista alapján megállapíthatjuk, hogy az itt meghatározott perek egy része – tárgyából adódóan – kiesik a fizetési meghagyásos eljárás alkalmazási köréből. Vannak azonban olyan perek, melyek tárgyak alapján már megfelelhetnek az eljárás feltételeinek.²⁶ Így:

- a törvényen alapuló tartással kapcsolatos per, ideértve a tartásdíjnak a kötelezett járandóságait folyósító szervtől vagy más személytől való behajtása²⁷;
- a bányakár megtérítése iránti per;
- bűncselekménnyel a személy életében, testi épségében vagy egészségében okozott kár megtérítése iránti igény érvényesítése.^{28,29}

Ezért az igény fizetési meghagyásos eljárásbeli érvényesítése – különösen az érvényesítés kötelezővé tétele – hátrányosan érintheti a kérelmezőket. Míg a

19 Fmhtv. 48. § (1) bek.: Azt a természetes személy felet, aki jövedelmi és vagyoni viszonyai folytán az eljárási költséget fedezni nem tudja, jogai érvényesítésének megkönnyítése végett – kérelmére – részleges vagy teljes költségfeljegyzési jog illeti meg (személyes költségfeljegyzési jog)

20 Szécsényi-Nagy Kristóf: i. m. 11. jegyzet 387.

21 24/2010. (V. 7.) IRM rendelet a fizetési meghagyásos eljárás során érvényesülő költségkedvezmény előfeltételeiről, engedélyezéséről, megvonásáról és a költségek előlegezéséről, továbbá az előlegezett, valamint a nem előlegezett költségek megfizetéséről és behajtásáról, a költségkedvezmény engedélyezésének alapjául szolgáló körülmények igazolásáról.

22 Pp. 85. § (1) bek.

23 Nem részesíthető sem a 48. §-ban meghatározott személyes, sem a 49. § (3) és (4) bekezdésében meghatározott tárgyi költségkedvezményben az a fél, aki az eljárást megelőzően a MOKK-kal szemben díjfizetési kötelezettségének nem tett eleget. Fmhtv. 47. § (2) bek.

24 A költségmentesség helyett tárgyi költségfeljegyzési jogot biztosít a 6/1986. IM rendelet. Udvarý Sándor: A perköltség és kedvezményei 7. jegyzet 162.

25 Pl. gondnoksági perek, pszichiátriai betegek gyógykezelésével kapcsolatos bírósági eljárások. Lásd bővebben: Udvarý Sándor: A perköltség és kedvezményei 7. jegyzet 161-162.

26 A fizetési meghagyásos eljárásban az igény érvényesítésének négy feltétele van: lejárt követelés, összességében meghatározott pénzkövetelés, a kötelezett rendelkezik belföldi idézési címmel, és a követelés nem haladja meg a 400 millió Ft-ot. Fmhtv. 3. §

27 Az eljárásban kizárólag lejárt pénzkövetelés érvényesítésére van lehetőség, ezért általában a törvényen alapuló tartásdíj - annak jövőre vonatkozó követeléseket is magába foglaló jellege miatt - fizetési meghagyásos eljárásbeli érvényesítése kizárt. Abban az esetben azonban, ha a jogosult kizárólag lejárt és hat hónapnál nem régebbi tartás díj iránti igényt kíván érvényesíteni, a fizetési meghagyásos eljárás számára nyitva áll. Lásd ehhez: Szécsényi-Nagy Kristóf: i. m. 11. jegyzet 64.

28 Ezen igények a büntetőeljárásban polgári jogi igényként érvényesíthetőek értékhatára tekintet nélkül. Önálló, polgári úton történő érvényesítésük esetén azonban már a vizsgált kérdéskörhöz tartoznak, és a költségkedvezmény alkalmazás alátámasztására szolgálnak.

29 6/1986. IM rendelet 3. § (1) e.-h.) pontjai; A munkaviszonnyal, a közszolgálati és a közalkalmazotti jogviszonnyal, más szolgálati viszonnal, valamint a szövetségi tagsági viszony alapján létrejött munkaviszony jellegű jogviszonnyal kapcsolatos perek (a továbbiakban: munkaügyi per), kivéve azokat a munkaügyi pereket, amelyekben a feleket tárgyi illeték-feljegyzési jog illeti meg, ugyancsak tárgyi költségfeljegyzési jogot élveznek a perben. A fizetési meghagyásos eljárás szempontjából most mégsem tekinthetők megfelelő példának, mivel a kötelező értékhatár szabályozás nem terjed ki ezen ügyekre Szécsényi-Nagy Kristóf: i. m. 11. jegyzet 74.

keresetlevélen nem kell előzetesen illetéket leróniuk, addig a fizetési meghagyásos eljárás díja alól időlegesen sem biztosítanak számukra mentesülést.

4. Az illetékekre vonatkozó peres eljárásbeli kedvezmények kapcsán meg kell jegyezni, hogy már abból adódóan is kizárhatnánk őket a vizsgálódás köréből, hogy a fizetési meghagyásos eljárásban nem illetéket, hanem eljárási díjat kell a kérelmezőnek fizetni. Az illetékekre vonatkozó kedvezmény alapjául szolgáló személyi vagy tárgyi körülmények azonban mégis vizsgálatot igényelnek, mivel a fizetési meghagyásos eljárásokban is szereplő személyek vagy ügyek szerepelhetnek az Itv. vizsgált rendelkezéseiben.

A személyes illetékmentességet, fizetési meghagyásos eljárásban személyes díjmentességet nem ismer az Fmhtv. Azonban személye alapján illetékmentes lehet a polgári perben több olyan személy, aki fizetési meghagyásos eljárásokban is jogosultként léphet fel lejárt pénzkövetelés érvényesítése végett. Így a legjellemzőbbek: Magyar Állam, helyi önkormányzatok és azok társulásai, költségvetési szervek, egyesületek, köztestületek, alapítványok, közalapítványok, vízgazdálkodási társulatok.³⁰ Ezen kör személyére tekintettel nem részesül kedvezményben az eljárási díj megfizetése körében, és mivel a személyes költségfeljegyzési jog is kizárólag a természetes személyek költség-kedvezménye, így ezen fenti személyek fizetési meghagyásos eljárás jogosultjaként nem mentesülhetnek az eljárási díj megfizetése alól.

5. A polgári perben ismert tárgyi illetékmentesség meghatározott eljárási cselekmények esetében biztosít kedvezményt az eljáró fél számára. Ezen az alapon az Fmhtv. is tartalmaz kedvezményt tárgyi díjmentesség elnevezéssel. Az Itv. 57. §-ában nagy számú eljárási cselekmény kerül felsorolásra, mely a mentesség alapjául szolgálhat. Az Fmhtv. 49. § (1)-(2) bekezdése másolati díj alól mentességet biztosít a gondnok és ügygondnok számára, valamint a határozatok kijavítását és kiegészítését eljárási díj mentesnek nyilvánítja.³¹ Ezen túl további tárgyi díjmentességet nem szabályoz.³² A szűkebb eljárási cselekményi kör oka a fizetési meghagyásos eljárás viszonylag rövid időtartamában, a kérelem – meghagyás – kézbesítés vázán nyugvó eljárási jellemzőből fakad. Ezzel szemben a polgári per számtalan lehetőséget kínál a fél számára eljárási

cselekmények megtételére, melyek közül így számos illetékmentesség is válik az Itv. rendelkezése alapján.³³

6. A személyes illeték-feljegyzési jog alapjául olyan feltételeket támaszt az Itv., melyek a fél jövedelmi és vagyonai viszonyára vannak tekintettel: hasonló alapon az Fmhtv. a jogosult számára személyes költség-feljegyzési jogot biztosít. Mint hogyan az 1. pont esetében kifejtésre került a fizetési meghagyásos eljárásbeli kedvezmény mind feltételeiben, mind terjedelmében a perben ismert személyes költségmentességgel rokon intézmény. A költségfeljegyzés nyomán időlegesen mentesül a kérelmező a díj megfizetése alól, azonban az eljárás lezáruláskor (fizetési meghagyásos eljárás, illetve perré alakuláskor a per végén) mindenképpen dönteni kell, ki viseli az előzetesen meg nem fizetett költséget.

7. A tárgyi illeték-feljegyzési jog kedvezményét két eljárás közül csak a polgári per ismeri, miközben az Itv. 62. § (1) bekezdésében több olyan eljárás is megtalálható, amely tárgyát illetően fizetési meghagyásos eljárásban is érvényesíthető.

Gondolunk itt pl. a közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése iránti igényekre, a munkaviszonyból származó munkabér- és egyéb követelésre tekintettel indított felszámolási eljárásokban, valamint a csőd-, a felszámolási és a helyi önkormányzatok adóssághrendezési eljárása alatt a vagyonfelügyelő, a felszámoló, illetve a pénzügyi gondnok által indított eljárásokra, a lakásszövetkezetnek a tagjával és a nem tag tulajdonosával, valamint a társasház közösségnek a tulajdonossal szemben üzemeltetési és felújítási, illetve közös költség megtérítése iránt indított eljárásaira.

Ezekben az esetekben kifejezetten a vagyonfelügyelő, felszámoló, pénzügyi gondnok, lakásszövetkezet és társasház közösség a perben automatikusan – az Itv. rendelkezése nyomán tárgyi illeték-feljegyzési jog birtokában, – időlegesen mentesül az illeték lerovása alól. Ezzel szemben, ha ugyanezen személyek a fenti követelésekre a fizetési meghagyásos eljárást veszik igénybe – kötelező módon –, nem kapnak sem személyes, sem tárgyi alapon költségkedvezményt, a teljes eljárási díjat meg kell fizetniük a kérelmezéssel egyidejűleg.

8. Mind a perben, mind a fizetési meghagyásos eljárásban mérsékelt illeték/díj fizetési kötelezettséget

30 Itv. 5. § (1) bek.

31 Utóbbiakról az Itv. 57. (1) bek. g.) pont ugyanígy rendelkezik.

32 A rendelkezés azért sajátos, mert a fizetési meghagyásos eljárásban igénybe vehető jogorvoslatok egyike sem eljárási díj köteles. Azonban csak a kijavítás és kiegészítés iránti kérelem esetén rendelkezik erről a törvény. A fizetési meghagyással szemben rendelkezésre álló kötelezett jogorvoslat (ellentmondás) kapcsán nem tartalmaz erre vonatkozó rendelkezést. Ettől függetlenül az ellentmondás is mentes az eljárási díj fizetési kötelezettség alól. Lásd ehhez: *Osztovits András* (szerk.): *Kommentár a fizetési meghagyásos eljárásról szóló 2009. évi L. törvényhez*. Budapest, Opten, 2015. a 49. §-hoz fűzött kommentár

33 Ezen tárgyi illetékmentességi esetek azonban a fizetési meghagyásos eljárás kapcsán is jelen vannak, ugyanis a fellebbezési eljárás egyébként már az Itv. hatálya alá tartozik. Lásd ehhez: Itv. 57. § (1)

keletkeztethetnek meghatározott fél/felek általi magatartások. Az Fmhtv. két esetre tartalmaz a 49. §-ában eljárási díj mérséklési szabályozást, és mindkettő megfeleltethető a polgári perekben alkalmazott mérsékelt illetékre vonatkozó esetkörrel. Elállás esetén³⁴, valamint a fizetési meghagyásos eljárást követő újabb fizetési meghagyásos eljárás kezdeményezéséhez kapcsolódik kedvezmény.³⁵

IV. Zárógondolatok

A tanulmányban a fizetési meghagyásos eljárás kötelező értékhatárának megemelésével kapcsolatosan egy *gyakorlati szempontú vizsgálatot* végeztünk el, a változás következményei közül a kérelmezés költségeit és a kérelmezés során igénybe vehető kedvezmények körét vetettük össze.

A peres illeték és a fizetési meghagyásos eljárási díj viszonyában a per és nemperes eljárás között fennálló kapcsolat tekinthető meghatározónak. Így a perben alkalmazott 6%-os illeték fele a fizetési meghagyásos eljárás díja (3 %). Mindkét eljárás ugyanazon illeték/díjalappal dolgozik. Ezért ezen a ponton a fizetési meghagyásos eljárás kedvezőbbnek is tekinthető a magasabb értékhatár esetén. A jogosultként fellépő fél a perhez képest fele akkora díjat köteles a kérelmével egyidejűleg megfizetni, és az eljárás folyamatából adódóan összesen ennyivel zárulhat is az eljárásban felmerült kiadása, ha a kibocsátott fizetési meghagyás jogerőre emelkedik a kötelezett ellentmondásának hiányában. A kötelezett teljes vitatása esetén sem éri hátrány a jogosultat, mivel a közjegyző a Pp. 318. §-a szerint a perelőkészítés körében a peres illetékre való kiegészítésre hívja fel. A kérelmezés összköltsége tekintetében a kérelmezőt a magasabb értékhatárral kötelező fizetési meghagyásos eljárásban sem éri hátrány.

A költségkedvezmények ennél változatosabb képet mutatnak. A polgári peres eljárásban nyolc, a fizetési meghagyásos eljárásban 3 kedvezmény alkotja a költségkedvezmények körét.

Már a számszerűség alapján érzékelhető, hogy a per valószínűleg többet nyújt e körben, a kérelmezők szélesebb rétegét képes az eljárás kezdeményezése során kedvezményben részesíteni.

A kedvezmények elnevezése és tartalma alapján

elvégzett vizsgálat eredményeképpen megállapíthatjuk, hogy a természetes személyek jövedelmi és vagyoni viszonyaikra tekintettel mind a perben, mind a nemperes eljárásban azonos feltételekkel részesülnek kedvezményben. A kedvezmény tartalma azonban eltérő, mivel a perben azonos feltételek mellett a fél teljes vagy részleges személyes költségmentességet élvez, addig a fizetési meghagyásos eljárásban személyes költségfeljegyzési jog illeti meg. Előbbi mentességet biztosít a fél számára, utóbbi az eljárási díj lerovása alól időlegesen mentesít. Ekkor a díj-fizetés tényleges címzettje még bizonytalan: ha a kérelmet elutasítja a közjegyző, illetve az eljárást megszünteti, a díj fizetésére a jogosultat kötelezi; amennyiben a fizetési meghagyást kibocsátja, abban a kötelezettre terheli az eljárás meg nem fizetett díját is; ellentmondás esetében mindez a polgári peres eljárás tárgyává, a perköltség viseléséről szóló döntés keretében nyer rendezést.³⁶

A tárgyi költség-feljegyzési jog, a személyes illetékmentesség, valamint a tárgyi illeték-feljegyzési jog kizárólag a polgári per kedvezménye, és még tartalmuk alapján sem fedezhetőek fel a fizetési meghagyásos eljárás kedvezményei körében.

Személye alapján illetékmentes lehet a polgári perben több olyan személy, aki fizetési meghagyásos eljárásokban is jogosultként léphet fel lejárt pénzkövetelés érvényesítése végett. Az Itv. 5. § (1) bekezdésében felsorolt személyek egyike sem minősül természetes személynek, így a fizetési meghagyásos eljárásban sem személye alapján, sem jövedelmi és vagyoni viszonyai alapján nem részesülhet díjkedvezményben. A perben személyes illetékmentességet élvező személyek köre azonban két nagyobb csoportra osztható. Az első csoportba a Magyar Állam és szervei sorolhatóak (pl. a helyi önkormányzatok és azok társulásai, a költségvetési szerv, a Magyar Nemzeti Vagyonkezelő Zrt, Magyar Nemzeti Bank). Esetükben elfogadható az az álláspont, hogy külön elbánást nem igényelnek egy olyan fizetési meghagyásos eljárásban, melyet a MOKK állami költségvetési támogatás nélkül üzemeltet. A második körbe tartozó civil szervezetek (egyesület, köztestület, egyházi jogi személy, alapítvány, közalapítvány, vízgazdálkodási társulat, közhasznú, kiemelkedően közhasznú nonprofit gazdasági társaság) esetében azonban kifejezetten aggályos, hogy a perrel szemben a fizetési meghagyásos eljárásban személyük alapján nem kaphatnak költségkedvezményt. Ezáltal számukra a kötelezően igénybe veendő fizetési meg-

34 Fmhtv. 49. § (3) bek.

35 Fmhtv. 49. § (4) bek.; A polgári perre a Pp. 132. §-ában szabályozott jogi hatályok fenntartásának szabályával találkozunk ebben az esetben. *Osztovits András* (szerk.): i. m. 49. §-hoz fűzött kommentár

36 Az új polgári perrendtartás koncepciója is akként fogalmaz a perköltségviselés témakörében, hogy jogos elvárás az is, hogy a perköltség (annak államot illető része) mind nagyobb részben fedezze az államnak az igazságszolgáltatás fenntartásával járó költségeit, továbbá annak túlzott alacsony szinten történő meghatározása, pl. indokolatlan költségkedvezmények biztosítása révén, ne ösztönözzön oktalan pereskedésre, felesleges költséget okozva mind a bírósághoz forduló félnek, ind az államnak. Az új polgári perrendtartás koncepciója Részletes előterjesztés 32. Tehát a Koncepció által is támogatott a személyes költség-feljegyzési jog kiszélesítése, a költségmentesség körének szűkítése.

hagyásos eljárás többletköltséget okoz.

A tárgyi- költségfeljegyzési jog által támogatásra kerül több olyan peres eljárás, melyek tárgyük – a meghatározott összegű, lejárt pénzkövetelés – alapján fizetési meghagyásos eljárás megindítására adnak lehetőséget. A fizetési meghagyásos eljárás kiterjesztett kötelező igénybevétele nyomán nagyobb körben válik problémássá, hogy az Fmhtv. ezen perekre nem biztosít tárgyi alapon eljárási díj-feljegyzési jogot a kérelmezőnek.

A tárgyi illeték-feljegyzési jog perben érvényesülő kedvezménye kapcsán ugyancsak megállapíthatjuk, hogy az Itv. 62. § (1) bekezdésében több olyan eljárás is megtalálható, amely tárgyát illetően fizetési meghagyásos eljárásban is érvényesíthető. Ezekben az ügyekben fizetési meghagyásos eljárás – kötelező – kérelmezése esetén többek között a vagyonfelügyelőt, felszámolót, pénzügyi gondnokot, lakásszövetkezetet és társasház közösséget hátrányosan érinti, hogy a perrel ellentétben nem kapnak sem személyes, sem tárgyi alapon költségkedvezményt, a teljes eljárási díjat meg kell fizetniük a kérelmezéssel egyidejűleg.

Tehát az eljárások illeték/díj vonzata alapján a fizetési meghagyásos eljárás kevesebb költséget okoz a kérelmezés során, mint a polgári per. A *költségkedvezmények* esetében azonban több olyan igény, több olyan igényérvényesítő személy is kimutatható, akik *hátrányt* szenvednek a fizetési meghagyásos eljárásban, mivel nem mentesülhetnek még időlegesen sem – a peres eljárásban biztosított módokhoz hasonlóan – az eljárás díjának megfizetése alól. A fizetési meghagyásos eljárás kötelező értékhatára, és annak megemelése nyomán sérül az *igényérvényesítési joguk*, mind formailag (csak a fizetési meghagyásos eljárás), mind tartalmilag – konkrét kár (eljárási díj) – a hiányzó kedvezmények miatt.

A kérelmezőket érintő aggályos következményekre tekintettel két *javaslat* fogalmazható meg azok elhárítása érdekében.

Rövid távú megoldás lehet, hogy a jogalkotó kiterjesztené az értékhatár megemelésével egyidejűleg a fizetési meghagyásos eljárásban is a *személyes költségfeljegyzési jog* jogosultjainak körét. A természetes személyek mellett teljes költségfeljegyzési joggal megjelenhetnének azon személyek, akik a perben személyes illetékmentességet élveznek. Tekintettel arra, hogy fentebb két csoportra bontottuk a perben személyes illetékmentességet élvezők körét, kérdés, hogy differenciálni kell-e a javaslat megtétele során e két kör fizetési meghagyásos eljárásban biztosított személyes költség-feljegyzési jogosultságát. Védhető-e az első kategóriában szereplő Magyar Állam és szervei és a második kategória civil szervezetei eltérő kezelése? Adható-e kizárólag a civil szervezeti körnek költségkedvezmény a fizetési meghagyásos eljárásban? Eköz-

ben az első kör szereplői számára az eljárás nem biztosítana még időlegesen sem kedvezményt az eljárási díj tekintetében. A kérdéses személyi körbe tartozók eltérő kezelése helyett egy innovatív javaslat lehet, hogy terjedjen ki valamennyi személyes illetékmentességet élvezőre a fizetési meghagyásos eljárásban a személyes költség-feljegyzés jogosultsága. Hogyan védhető ez az álláspont a fenti elkülönítéseket követően? Akként, hogy a költségek megfizetése alól csak időlegesen mentesítő kedvezményben részesülnek a fenti személyek, ezáltal a MOKK számára az eljárási díj bevétel biztosított marad. Azon eljárások körét, amelyek a perben jelenleg tárgyi költségfeljegyzési, valamint tárgyi illeték-feljegyzési jogot kapnak, azok számára egy *tárgyi költségfeljegyzési jogos* kategóriát kellene a fizetési meghagyásos eljárás költség kedvezményeinek sorába felvenni. Visszaélésre adhat lehetőséggé azonban - ezáltal aggályos lehet-, hogy a közjegyző nem tudja a fizetési meghagyásos eljárás során vizsgálni a rendelkezésére álló adatok alapján, hogy a kérelmező a valós jogviszony alapján érvényesíti-e a kötelezettrel szembeni igényét, vagy a tárgyi költség-feljegyzési jog „elnyerése” érdekében olyan - nem valós - követelési címet jelöl meg, mely tárgyi költségkedvezményes a polgári perrel egyezően. A következő esetkörök átgondolása segíthet megnyugtatóan rendezni ezt az aggályos állapotot: amennyiben a közjegyző nem bocsátja ki a kérelem alapján a fizetési meghagyást, illetve az eljárást megszünteti, a kérelmező köteles a meg nem fizetett eljárási díjat teljesíteni; kibocsátott meghagyás esetén a kötelezett terhére esik a kérelmező által megfizetett és a meg nem fizetett eljárási díj is. Ellentmondás hiányában ez a jogerőre emelkedett fizetési meghagyás része lesz; amennyiben a kötelezett ellentmondással él a meghagyással szemben, az eljárás perré alakul, és a bíróság a perköltség részeként kötelezi a pereszeses felet az eljárási díj MOKK részére történő megfizetésére.

A szabályozási javaslat alapján ezen új személyi és tárgyi körök is csak a költségek előzetes megfizetése alól mentesülhetnének, de utólag kötelezni kell „valakit” a meg nem fizetett eljárási díj teljesítésére. Tehát a MOKK nem esik el a számára kiemelkedően fontos eljárási díj bevételétől, annak beérkezése válik késleltetetté. Ellenérvként azonban azonnal hozzá is tehető azon megjegyzés, hogy a MOKK ne „hitelezzen” még időlegesen sem a fél számára. Fennállhat ugyanis annak a veszélye, hogy az eljárási díj utólagos behajtása problémás lesz. Azonban átgondolandó, hogy mennyiben védhető álláspont a MOKK részéről a költség-feljegyzési jog kiterjesztésével szemben a behajthatatlanság aggályát nagyobb erejűnek tekinteni?³⁷ Ezáltal elvetni a fenti, polgári peres költségkedvezményekkel szorosabb kapcsolatot mutató szabályozási javaslatot egy olyan szabályozási környezetben, amikor

37 Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a közjegyzők az állam igazságszolgáltató tevékenysége részeként jogszolgáltató hatósági tevékenységet, mint közhatalmi tevékenységet végeznek, A fizetési meghagyásos eljárás során, a fizetési meghagyás kibocsátása körében

az eljárás igénybevétele kötelező, és kötelező jellegét az értékhatár megemelésével kiterjeszteni kívánják.

Az előbbiekre is tekintettel, hosszú távon gondolkodva arra a következtetésre juthatunk, hogy minden aggály eloszlatására az lenne alkalmas, ha *szakítanánk az értékhatár szabályozás hagyományával*, és eltörlésre kerülne az igénybevétel kötelező előírása. Nem ismeretlen az ilyen irányú változás az Európai Unió tagállamaiban működő fizetési meghagyásos eljárások esetében sem. A spanyol szabályozás a legjobb példa ehhez, ahol egy óvatos szabályozás, egy értékhatárhoz kötött eljárás az évek alatt elérte a közbizalom és a jogalkotói, jogalkalmazói bizalom azon szintjét, hogy fakultatív, választható eszközzé tették a pénzkövetelések érvényesítésére.³⁸

Amennyiben a magyar fizetési meghagyásos eljárás is mutatja azon hatékonysági-bizalmi, gyorsasági elemeket,

amelyek nyomán a „saját lábára” lehetne állítani, megszüntethetők a jogszabályi kötöttségek, az eljárás kötelező igénybevételének előírásai. A jelenlegi megoldás az értékhatárhoz kötött kötelező jelleg által, az értékhatárát növelhetőségével aggályos következményekkel jár, ugyanis valódi igényérvényesítési alternatívát nem kínál mellette a jogalkotó, és az eljárás igénybevétele körében sem képes ugyanazon feltételeket megteremteni, mint a polgári per. Ha az eljárás fakultatívvá válhatna, minden alapelvi, alkotmányos aggály megszűnne az eljárás kapcsán. Tehát nyugodtan elszakadhatnánk a közjegyzői hatékony fizetési meghagyásos eljárás esetében az osztrák megoldás követésétől, és rátérhetnénk az uniós tagállamok többségében alkalmazott kötelező értékhatártól mentes, az egységes uniós fizetési meghagyásos eljárással is összhangban álló, *fakultatív fizetési meghagyásos eljárás* útjára.

közhatalmi tevékenységet végez a közjegyző. 1208/B/2010. AB-határozat 3.2.1. és 3.2.2; Ezért a jogosultaknak biztosított kedvezmények körében alkalmazott szigorú szabályozás és a tevékenység közhatalmi szolgáltató jellege nem férhet össze. Továbbá a díjbevételek fontossága, azok beszedése, és nem utólagos behajtása nem lehet érv egy olyan szabályozási javaslat átgondolása ellen, amely a jogosultak általános érdekeit kívánja megvalósítani.

38 https://e-justice.europa.eu/content_order_for_payment_procedures-296-es-hu.do?clang=es (2015.04.28.)

Rendelje meg a Jogtudományi Közlöny 2016-os évfolyamát!

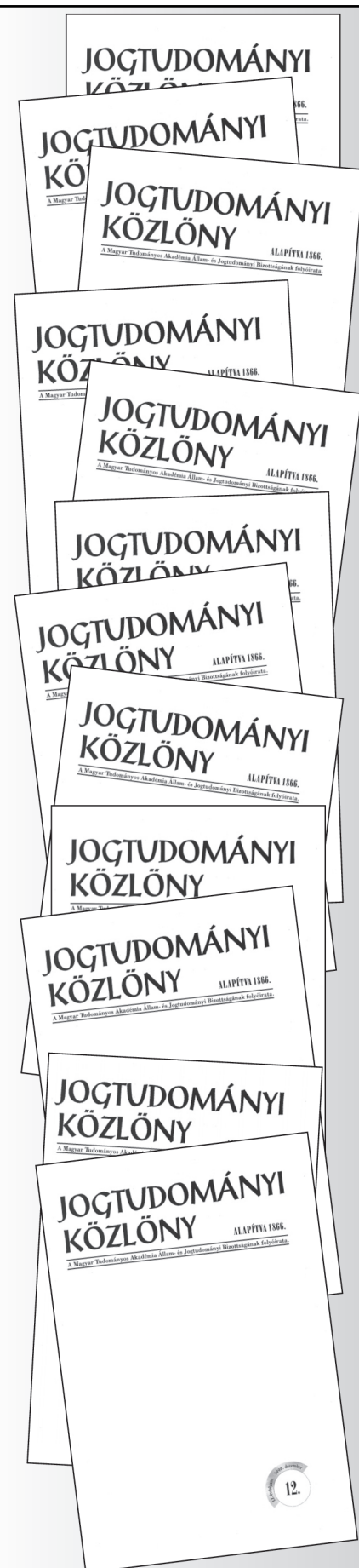
Ára: 20 100 Ft

*Egyetemi hallgatóknak
külön kedvezmények*

Érdeklődjön a Kiadónál!

Kiadja: Logod Bt.,
Telefon: 06/1/214 2453

www.logod.hu

SZEMLE

RUTTNER VERONIKA

bíró

*Pesti Központi Kerületi Bíróság
(Budapest)*

Idegennyelv-használat a polgári eljárásban: a jelenlegi szabályozás problémái és javaslatok a készülő polgári perrendtartáshoz

I.

Bevezető

A bírósági eljárások nélkülözhetetlen eszköze a kommunikáció, amelynek mind írásbeli, mind szóbeli formája alapvető jelentőséggel bír – az eljárás szereplői által használt egyes *szavak és kifejezések* számtalan esetben *perdöntő fontosságúak*. Ilyen szempontból megközelítve, a polgári eljárás magyar nyelvet nem ismerő résztvevői esetében az anyanyelvhasználat jogának biztosítása igényük érvényesítésének egyik alapvető feltétele. E kiemelkedő jelentőséget mi sem szemlélteti jobban, minthogy az anyanyelvhasználat jogát a hatályos polgári perrendtartás az alapvető elvek között deklarálja. Mindazonáltal a jelenlegi szabályozás alkalmazásakor számos probléma adódik, amelyek következtében célszerű a vonatkozó eljárásjogi rendelkezések modernizálása, a nyelvhasználat kapcsolatos költségviselés koncepcionális újragondolását pedig a nemzetközi kapcsolatok intenzitásának nö-

vekedése és a töretlen globalizáció is sürgeti. Jelen tanulmány e célból született, kísérletet téve a hatályos szabályozás alkalmazása során felmerülő problémák minél teljesebb körű megvilágítására és javaslatokkal élni a születendő új polgári perrendtartás vonatkozó szabályait illetően.

II.

A jelenlegi szabályozás kialakulása

A jelenlegi szabályozás kialakulásának rövid szemléltetését a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (Pp.) korábban – 1973. január 1. és 1999. december 31. között – hatályos 8. §-ával kell kezdeni: a bírósági eljárás nyelve a magyar, ennek nemtudása miatt senkit hátrány nem érhet. A bírósági eljárásban mindenki *anyanyelvét* használhatja. Az anyanyelvhasználat felmerülő költségek viselését szabályozó, 2008-ig hatályban lévő 7/1972. (XI. 28.) IM rendelet 19. §-a értelmében a 8. § alkalmazása során felmerülő tolmácsolási és fordítási költségeket az állam volt köteles előlegezni, azzal, hogy e költségek viselésére a perköltségviselésre vonatkozó szabályok irányadók.

E szükségszerű szabályozásban az első *változást* az 1999. évi CX. törvény (VIII. Pp. novella) eszközölte. A 6. § elnyerte jelenlegi számát, szövege pedig 2000. január 1-jétől mindössze annyiban változott, hogy az anyanyelv használatának jogát – nemzetközi egyezményben meghatározott körben – kiegészítette a regionális vagy kisebbségi

nyelv használatának jogával, továbbá előírta a bíróság számára ezen elvek érvényesülése végett tolmács alkalmazásának kötelezettségét.

A kiegészítést hazánkban a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájához történő csatlakozása indokolta. Az 1999. évi XL. törvénnyel kihirdetett Kartában a Magyar Köztársaság a polgári eljárások vonatkozásában annak biztosítását vállalta, hogy az igazságszolgáltatási hatóságok az egyik fél kérésére az eljárást regionális vagy kisebbségi nyelven folytassák, és/vagy ezen hatóságok megengedik, hogy amennyiben egy peres félnek személyesen kell megjelennie a bíróság előtt, úgy ott saját regionális vagy kisebbségi nyelvét használhatja anélkül, hogy az számára külön költséget jelentsen, és/vagy megengedi a regionális vagy kisebbségi nyelven készült dokumentumok és bizonyítékok benyújtását, ha szükséges tolmácsok és fordítások segítségével.¹ Azonban a tolmácsok és fordítások alkalmazása ez utóbbi esetben sem jelenthet az érdekelt számára többletköltséget.²

A nemzetközi kötelezettségvállalásra figyelemmel 2002. január 1-jétől a Pp. perköltség viselésre vonatkozó szabályai közé beiktatásra került a 78. § (4) bekezdése, mely a tolmács költségei vonatkozásában – visszautalva a megváltozott szövegű 6. §-ra – úgy rendelkezett, hogy azokat az állam előlegezi, illetve viseli. Emellett azonban továbbra is hatályban volt a már említett 7/1972. (XI. 28.) IM rendelet 19. §-a, amellyel a Pp. tolmácsdíj viselésére vonatkozó rendelkezése ellentmondásban állt: az előbbi értelmében azokat a perköltség részeként a pereszes

1 Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája 9. cikk 1. pontjának polgári eljárásokra vonatkozó b) alpontja

2 Uo. 9. cikk 1. pontjának d) alpontja. Magyarország a Karta 2. cikk 2. pontja értelmében a 9. cikkben felsoroltak közül mindössze egy bekezdést vagy pontot köteles alkalmazni.

fél viselte, az utóbbi szerint pedig az állam.

Az ellentmondás szülte alkalmazási nehézségeket a 3/2006. PK vélemény igyekezett feloldani. I. pontjában kimondta, hogy a polgári eljárásokban az anyanyelv, regionális vagy kisebbségi nyelv használatának biztosítása érdekében a fél részére kirendelt tolmács költségeit az állam előlegezi, viselésére a költségmentesség szabályait kell megfelelően alkalmazni.

A tolmácsdíj vonatkozásában azonban ez csak félmegoldást jelentett: a tolmácsdíj viselését illetően a „költségmentesség” szabályaira utalásból ugyanis nem következett egyértelműen, hogy ez a nyelvhasználatra jogosult egyfajta részleges személyi költségmentessége, és pernyertessége esetén azt költségmentesség hiányában az ellenérdekű fél köteles az államnak megtéríteni, vagy itt – ahogy a bírói gyakorlat a Pp. 78. § (4) bekezdésének megfelelő értelmezésével álláspontom szerint helyesen kezelte – tárgyi költségmentesség alkalmazandó, és a tolmácsdíjat a pervesztes ellenérdekű fél sem viseli.

Tekintettel arra, hogy a Pp. 78. § (4) bekezdése a fordítási díjak viseléséről nem rendelkezett, e tekintetben továbbra is az IM rendelet rendelkezése volt irányadónak tekinthető. E körben a PK vélemény II. pontjában úgy foglalt állást, hogy a polgári eljárásokban az anyanyelvének, regionális vagy kisebbségi nyelvének használatára jogosult fél helyett a *beadványai* szükséges fordítási költségét és a *bizonyítási indítványai* kapcsán felmerülő fordítások költségét az állam előlegezi; e költségek viselésére a perköltségviselésre vonatkozó szabályok irányadók. Indokolásában kiemelte, hogy „nincsen olyan nemzetközi egyezménybe foglalt kötelezettségvállalás, amely szükségessé tenné a magyar nyelvtől eltérő nyelv használatára jogosult

fél számára annak biztosítását, hogy a fordítás költségét ne kelljen viselnie.” A PK vélemény legjelentősebb, máig kiható újítása a III. pontban található. Ebben a bírósági határozatok, megkeresések fordításával felmerülő költségeket kiemelte a perköltség köréből, kimondva, hogy azok előlegezésére és viselésére a felek nem kötelezhetők, azokra implicite a tárgyi költségmentesség szabályainak alkalmazását javasolta.

A következő fordulat 2008. január 1-jén következett be. A 7/1972. (XI. 28.) IM rendelet hatályon kívül helyezésével a 3/2006. PK vélemény I. és II. pontjai jogszabályi alap nélkül maradtak. E helyzetet revideálandó született meg az 1/2013. (VI. 17.) PK vélemény, a korábbi teljes egészében meghaladtá nyilvánítva. Utalt a tolmács, és fordítási díjak viselését illetően a bírói gyakorlatban kialakult jogbizonytalanságra, kiemelve, hogy – ugyan a 3/2006. PK vélemény III. pontja továbbra is helytálló – a kérdés mégis átfogó jogi szabályozást igényel, melynek a korábbi vélemény nem jelentheti akadályát.

A szükséges jogszabálmódosítás 2014. január 1-jével meg is történt: a 2013. évi CCLII. törvény (4a) és (4b) bekezdéssel egészítette ki a Pp. 78. §-át, tulajdonképpen törvényerőre emelve a 3/2006. PK vélemény II. és III. pontjait. A jelenleg is hatályban lévő szabályozás szerint a 6. §-ban meghatározott esetekben felmerülő fordítások költségét az anyanyelvének, regionális vagy nemzetiségi³ nyelvének használatára jogosult fél helyett az állam előlegezi, míg annak viselésére – a (4b) bekezdésben meghatározott kivétellel – a perköltségviselés általános szabályai az irányadók. A 6. §-ban meghatározott esetekben a bírósági határozatok és megkeresések fordításával felmerülő költségeket az állam viseli.

III.

Nehézségek a polgári perrendtartás alkalmazása során

Az említett jogszabály-módosítás azonban *nem ad minden vonatkozásban megnyugtató választ* a polgári eljárásban a nyelvhasználati jog érvényesítése kapcsán felmerülő kérdésekre.

A gyakorlott jogásznak már első ránézésre feltűnhet a jogszabályhely megfogalmazásában rejlő hiányosság. A jogalkotó ugyanis a 78. § (4), (4a) és (4b) bekezdéseinek szabályozási körét mindegyik esetben a 6. §-ra történő visszautalással határozta meg. „A 6. §-ban meghatározott esetekben...” megszövegezésből pedig a contrario következik, hogy létezik a nyelvhasználatnak a 6. §-on kívüli olyan esete, melyben a 78. § vonatkozó rendelkezései nem alkalmazhatók. Milyen eset, esetek lehetnek ezek?

A kérdésre a VIII. Pp. novella indokolásának vonatkozó részéből nem olvasható ki a válasz. Szűkszavúan csak annyit rögzít, hogy „*más esetekben a tolmács költségeire a perköltség előlegezésére és viselésére irányadó általános szabályok vonatkoznak*”. Arról ugyanakkor hallgat, hogy melyek ezek a „más esetek”. Van olyan megközelítés, mely szerint⁴ ebbe a körbe vonható a jeltolmács alkalmazásával felmerülő költség, véleményem szerint azonban meglehetősen aggályosnak minősülne az a bírósági határozat, amely a jeltolmács költségeit – anyanyelvhasználaton kívül esőnek minősítve – a jeltolmácsra szoruló, adott esetben pervesztes félre terelné.

Elképzelhető az is, hogy a „más eset” az anyanyelvüket használó, külföldi (regionális vagy nemzetiségi nyelvüket használó)⁵ személyek perbeli pozíciója közötti különb-

3 A kisebbségi nyelv terminológia az Alaptörvény szóhasználatát követő, nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX. törvény alapján 2012. január 1-jétől nemzetiségi nyelv kifejezésre módosult.

4 Németh János – Kiss Daisy: A Polgári Perrendtartás Magyarázata. Budapest, Complex Kiadó Kft., 2007. 1. kötet, 533.

5 A tanulmány további részében az egyszerűség kedvéért a regionális vagy nemzetiségi nyelvet használó személyekre is külföldiként történik hivatkozás.

ségen alapul, és például a szóbeli nyelvhasználat ingyenessége csak a felekre vonatkozik, a tanúként meghallgatandó személyre nem. A logikusnak tűnő gondolat azonban a 6. § szövegén bicsaklik meg: „a bírósági eljárásban (...) *mindenki* jogosult anyanyelvét (...) használni”. Ebbe a körbe pedig értelemszerűen a tanúk is beletartoznak, azaz a külföldi tanú meghallgatásával járó tolmácsdíj – jelen szabályozás alapján – az államot terheli.

A fenti kérdés megválaszolásához az anyanyelvvel rendelkező személyek *körének meghatározásával* kerülhetünk közelebb: a jogi személyek ezen kívül esnek. Esetükben az anyanyelv szó nem értelmezhető, azzal természetüknél fogva nem rendelkeznek, a szabadon választható belső munkanyelv pedig semmiképp sem meríti ki az anyanyelv kategóriáját. Kézenfekvő tehát a következtetés, hogy jogi személyekre a 6. §-ban biztosított anyanyelvhasználathoz való jog, és így a 78. §-ban részletezett költségviselési szabályok sem vonatkoznak. Kétségtelen, hogy a jogi személy a bírósági eljárásban is törvényes képviselője útján kerül meghallgatásra, e személynek pedig adott esetben nem magyar az anyanyelve. Ez esetben elkerülhetetlen tolmács kirendelése. A tolmácsdíj előlegezésére és viselésére azonban álláspontom szerint minden további nélkül alkalmazhatóak a perköltség előlegezésének és viselésének általános szabályai, ennek megfelelően a tolmácsdíj előlegezésére a 78. § (1) bekezdésétől eltérően a külföldi törvényes képviselő által képviselt jogi személy felet felhívni.⁶

A polgári eljárásban résztvevő természetes személyekhez viszonyítva megjegyzendő, hogy az eljárás magyar nyelvet nem ismerő résztvevője írásbeli anyanyelv-használatával kapcsolatos fordítási költségeket a 78. § (4a) be-

kezdés értelmében az állam előlegezi. Álláspontom szerint ebbe a körbe – a 3/2006. PK vélemény II. pontja nyomán – mind a beadványok, mind a bizonyítási indítványok beletartoznak, ezek között különbség nem tehető. Az okirati bizonyíték becsatolása is bizonyítási indítványnak minősül, mely sok esetben egy idegen nyelven írt szerződés. Az arra hivatkozó külföldi fél esetén a szerződés fordításával járó költséget tehát az állam előlegezi, és nem rendelhető el, hogy a fordítást a Pp. 191. § (6) bekezdése alapján a külföldi fél csatolja.

További probléma a fordítási díj állam általi előlegezésével, hogy ez esetben a fordítás elkészítéséről a bíróság gondoskodik, a fordítót – a költségmentes ellátmány terhére – a bíróság rendeli ki, annak költségét azonban a perköltség viselésére vonatkozó általános szabályok szerint végső soron a pervesztes fél fizeti meg. Nem mindegy tehát, hogy a bíróság hiteles fordítást, vagy egyszerű szakfordítást szerez be, illetve hogy az utóbbi elkészítésére a piaci szektor milyen árakkal dolgozó szereplőjét rendeli ki. Tekintve, hogy a hiteles fordítás költsége mintegy négyszerese az egyszerű szakfordítás költségének, és a polgári perrendtartásban a hiteles fordítás készítésére vonatkozó jogszabályi előírás nem található⁷, a perköltség jelentős csökkentését eredményezi, ha a bíróság a beadványokról, bizonyítási indítványokról is „csak” egyszerű szakfordítást készített. Célszerűnek mutatkozik tehát a készülő eljárásjogi kódexben a fordítás típusára vonatkozó előírásokat is rendezni.

A szóbeli és írásbeli nyelvhasználat azonban nem valósulhat meg tolmács, illetve fordító közreműködése nélkül. Noha szerepük a polgári eljárásban szaktudásuk folytán a nyelvi közvetítésre korlátozódik, abban mégis részt vesz-

nek, így jogaik, kötelezettségeik pontos meghatározása elengedhetetlen, a jelenlegi szabályozás azonban e téren szintén nagyfokú hiányosságot mutat.

A tolmács kapcsán a Pp. mindössze egy utaló szabályt tartalmaz: a 184. § (3) bekezdésében a jogalkotó, törvényi analógia alkalmazásával a tolmácsra a szakértőre vonatkozó szabályokat rendeli alkalmazni, ami praktikusan a kirendelés, a díjmegállapítás, valamint az összeférhetetlenségre vonatkozó szabályokat jelenti. A fordítóval kapcsolatban azonban még ennyit sem találunk – a kirendelés, díjmegállapítás és az összeférhetetlenség körében a Pp. nem tartalmaz a fordítóként eljáró személyekre vonatkozóan szabályokat, pedig a polgári eljárásban sok esetben – az okirati bizonyítás elsődlegességére⁸ és az írásbeli előkészítés egyre növekvő súlyára is tekintettel – több alkalommal és hangsúlyosabban merül fel az írásbeli nyelvi közvetítés, mint a tolmácsolás szükségessége. A peres felek személyes adatainak, a periratban adott esetben fellelhető üzleti vagy hivatásbeli (orvosi) titok védelmének fontossága sem igényel bővebb kifejtést.

Valószínűsíthető a jogalkalmazók egyetértése abban, hogy a fordítóként eljáró személyekre vonatkozó e jogszabályi hiástust a Pp. 184. § (3) bekezdésének megfelelő alkalmazásával kell kitölteni. Azonban ez a gyakorlatban azt is jelenti, hogy a fordítót kirendeléskor – a szakértőhöz⁹ és ezáltal a tolmáchoz hasonlóan – figyelmeztetni kell a hamis fordítás Btk. 272. § (2) bekezdés b) pontjában foglalt jogkövetkezményére, a nevezett jogszabályhely ugyanis nem csupán a hamis tolmácsolás, hanem a hamis fordítás esetét is kifejezetten bűncselekménynek nyilvánítja. Ugyan a Pp. ezt csak a szakértő, ill. tolmács szóbeli meg-

6 E felfogás szerint jogi személy esetében a tolmácsdíj a Pp. 76. § (3) bekezdése szerinti költség.

7 Ruttner Veronika: A hiteles fordítás szükségességének kérdése a polgári eljárásban. Budapest, Jogtudományi Közlöny, 2015. 1. sz., 61-65.

8 Pp. 193. §

9 Pp. 180. § (1) bekezdés, második fordulat

hallgatása esetére írja elő, azonban a szakértők esetében – igazságügyi szakértői képzettségük alapján – vélelmezendő, hogy az eljárásjogi törvényekben foglalt, rájuk vonatkozó kizáró okokkal és egyéb szabályokkal (így a hamis szakvéleményadás törvényi következményeivel is) tisztában vannak, ezért írásbeli kirendeléskor erre külön nem történik figyelmeztetés. Azonban a szakfordítók ilyen, igazságügyi tárgyú ismereteket is magában foglaló képesítéssel nem rendelkeznek¹⁰, így esetükben e körülményekre vonatkozó figyelmeztetéseket a kirendelő határozatban lenne szükséges szerepeltetni.

A gyakorlatban további problémát okozhat, hogy a polgári perrendtartásban nem kerül egyértelműen meghatározásra, hogy a tolmács kirendelése a bíróság számára *kötelező*, avagy bizonyos esetben lehetőség van-e attól *eltekinteni*. A 184. § (1) bekezdése szerint „*ha a perben meghallgatandó személy magyarul nem beszél, és az általa használt nyelvben az eljáró bíróságnak nincs kellő jártassága, a meghallgatásnál tolmácsot kell alkalmazni.*” A megszövegezésből az következik, hogy egyrészt a bíróság részéről az idegen nyelvben való „kellő jártasság” hiánya, másrészt a perben meghallgatandó személy részéről a magyar nyelv ismeretének hiánya együttesen képezik a tolmácsrendelés konjunktív feltételeit, megvalósulásuk esetén a tolmács alkalmazása kötelező. Ergo amennyiben az adott idegen nyelvben az eljáró bíróság kellő jártassággal bír, tolmács kirendelése csupán lehetőség – alappal következtethetünk tehát arra, hogy a jogalkotó biztosítani kívánta annak lehetőségét, hogy az adott idegen nyelvet kellően alaposan ismerő, és azt használni tudó bíró nyelvtudását

(praktikussági szempontokból) az eljárás során is alkalmazhassa.

Végig gondolva azonban egy külföldi tanú idegen nyelven történő kihallgatását, adódik a kérdés, hogy ily módon a vallomás *milyen nyelven kerül jegyzőkönyvbe*, továbbá, hogy hogyan biztosítja a bíróság az adott nyelvet esetlegesen nem ismerő felek és képviselők számára a kérdésfeltevés jogát. Amennyiben a bíró a kérdést és a rá adott feleletet szinkronban magyarra fordítva egyszersmind tolmácsként is eljár, az egyrészt – a tárgyalásvezetéssel együtt – aránytalanul nagy terhet jelent, másrészt pedig a tolmácsolás megfelelőségével kapcsolatban is kételyek merülhetnek fel, amennyiben a bíró ilyen tárgyú képesítéssel¹¹ nem rendelkezik. A felek tolmácsolásáról való egybehangzó lemondása esetén is szükséges, hogy a jegyzőkönyvben a vallomás magyar nyelven (is) szerepeljen, tekintve, hogy nem tudható, hogy az adott nyelvben a jogorvoslati fórumok is kellő jártassággal rendelkeznek-e.

A Pp. bizonyos rendelkezéseiből szintén az tűnik ki, hogy az eljáró bíróság az írásbeli nyelvhasználat során is bírhat olyan jártassággal, melynek esetén a fordítás elhagyható. A 69. § (4) bekezdése, valamint a 191. § (6) bekezdése is úgy rendelkeznek, hogy az idegen nyelvű irat fordításának csatolását a bíróság a „szükséghez képest” rendeli el.

IV. De lege ferenda

Az új Pp. koncepció a következőket rögzíti. „*Az anyanyelvhasználatból eredő állami feladatok tekintetében*

átfogó vizsgálatra van szükség, szükséges annak világos szabályozása, hogy a magyar nyelvet nem ismerő feleknek, tanúknak a nyelvhasználat kapcsán milyen jogai, illetve kötelezettségei vannak, kit és milyen költségek terhelnek. A Szerkesztőbizottság javaslata rögzíti azt is, hogy ugyancsak szükséges az igazságügyi tolmácsolás rendszerének modernizálása.” Az idegennyelv-használattal kapcsolatos jogok és kötelezettségek, és annak költségei átfogó újragondolása tehát a Szerkesztőbizottság véleménye szerint is elkerülhetetlen.

Az új törvényszöveg kialakítása során álláspontom szerint elsődlegesen a nyelvhasználattal járó *költségek viselésére* vonatkozó szabályok revíziója szükséges. Nincs ésszerű indoka annak, hogy a polgári eljárásban az anyanyelvhasználat költségeinek viselése a használat módjától függjön. Jelenleg, szóbeli használat esetén a költségeket az állam viseli, írásbeli használat esetén azonban – a per költség részeként – a pereszeses fél. Ez csupán azért van így, mert történetileg a két nyelvhasználat szabályozása egy ponton, minden ok nélkül elvált egymástól, amikor – a már kifejtettek szerint – 2002. január 1-jétől beiktatásra került a Pp. 78. § (4) bekezdése, mely kizárólag a tolmácsdíj vonatkozásában biztosított mentességet a költségek előlegezése és viselése alól.¹²

Eldöntendő jogalkotási kérdés, hogy a jövőben az anyanyelvhasználattal járó *költségkedvezmények* szabályozása kiterjesztő, vagy éppen szűkítő irányba tolódjon. A jogalkotói álláspont kialakításakor érdemes lehet figyelemmel lenni más országok vonatkozó szabályozására is: Ausztriában és Németországban mind a fordítási, mind a tolmácsolási költségeket a pereszesesség-pernyertesség ará-

10 A szakfordító és tolmácsképesítés megszerzésének feltételeiről szóló 7/1986. (VI. 26.) MM rendelet 2. §-a határozza meg, hogy ki szerezhet szakfordító, valamint szakfordító-lektor képesítést, és esetükben – a tolmácsokra vonatkozó, 3. § (4) bekezdésbeli feltétellel ellentétben – nincs előírva szakmai, etikai és protokolláris szabályok ismerete.

11 7/1986. (VI. 26.) MM rendelet 1. § (1) bek. c) – e) pontok; 3. §

12 1999. évi CX. törvény (VIII. Pp. novella). A Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájával való összhang megteremtésekor a jogalkotó egyszersmind vállalta volna a 9. cikk 1. pont d) alpontja szerinti kötelezettséget is, melynek értelmében „megengedi a regionális vagy kisebbségi nyelven készült dokumentumok és bizonyítékok benyújtását, ha szükséges tolmácsok és fordítók segítségével. A tolmácsok és fordítók alkalmazása ez utóbbi esetben sem jelenthet az érdekeltek számára többletköltséget.”

nyában a felek viselik¹³, látható tehát, hogy az anyanyelvhasználat joga nem jelenti feltétlenül annak ingyenességét is.¹⁴

A polgári perben alapvető, hogy az eljárás költségeit a felek viselik, melynek az idegen nyelv használatából eredő többletköltségekre is vonatkoznia kell. Az intenzív globalizáció és az egyre gyakrabban előforduló, nemzetközi elemet tartalmazó polgári, gazdasági perek korában az ingyenes nyelvhasználat körének kiterjesztése mind nehezebben lesz állami költségvetésből finanszírozható. Célszerű lenne az idegennyelv-használatával járó költségviselést osztrák és német mintára szabályozni és az állam által elkerülhetetlenül viselendő költségeket a minimálisra szorítva ésszerűsíteni. A bírósági szervezeten belüli szakfordítás lehetőségének¹⁵ megteremtésével, az igazságügyi tolmács jogintézményének újbóli bevezetésével ezek a kiadások jelentősen csökkennének.

Indokoltnak mutatkozik a nyelvhasználatot érintő költségviselési szabályozás módjának oly módon történő átstrukturálása, hogy annak eredményeképpen *eltérő* szabályok vonatkozzanak a felekre, képviselőikre, valamint a tanúkra. Ésszerűbb lenne, ha a magyar nyelvet nem ismerő tanú, mint bizonyítási eszköz meghallgatásával járó költségeket a Pp. 76. § (1) bekezdésében foglaltakkal összhangban a bizonyítást indítványozó fél lenne köteles előlegezni¹⁶, és a perköltség részeként a pereszes fél viselni. Mindezen körülmények pedig a perköltségre és a költségkedvezményekre vonatkozó hatályos szabályozás teljes körű újragondolása

irányában hatnak.

Az új polgári perrendtartásban indokoltnak mutatkozik a tolmács és a szakfordító kirendelésének kötelező és lehetséges eseteit rögzíteni, egyértelműsítve, hogy a mely esetekben és feltételekkel nyílik lehetősége a bíróságnak a kirendelés mellőzésére, és ez esetben az eljáró bíróságot terhelik-e, ha igen, milyen többletkötelezettségek.

Szükséges az eljárás során beszerzendő fordításra vonatkozó előírások precíz meghatározása: milyen esetben képezi a fordítás beszerzése a bíróság, és milyen esetben a felek feladatát; egyértelműen meghatározva a hiteles és az egyszerű szakfordítás készítésének eseteit.

Nélkülözhetetlen azon szabályok megalkotása is, melyek egyértelműen rögzítik a *szakfordítóval* szembeni követelményeket: mely személyek jogosultak a polgári eljárásban szakfordítás készítésére, a rájuk vonatkozó kizáró és összeférhetlenségi okok meghatározásával. A szakfordítások esetében is kívánatos a feladat teljesítésére nyitva álló határidő, illetve ennek elmulasztása esetén alkalmazandó jogkövetkezmények megjelölése, a benyújtott szakfordítással szemben támasztott alaki követelmények körülírása mellett.

A jogi személyek idegennyelv-használatának szabályozásával kapcsolatos, fent kifejtett hiányosságok is jogalkotási úton történő, kellően cizellált, a jogi képviselőre is figyelemmel levő rendezést igényelnének.

Az új Pp. koncepció felveti az *igazságügyi tolmácsolás* rendszerének modernizálásának gondolatát is. Ehhez elengedhetetlen azon

jogszabály hatályon kívül helyezése, mely a budapesti székhelyű igazságügyi szervek számára tolmácsolás igénybevétele céljából előírja az OFFI igénybevételét.¹⁷ Ez ugyanis egyrészt földrajzi alapú diszkriminációt valósít meg: nem indokolja semmi a budapesti és a vidéki székhelyű bíróságok által tolmácsként igénybe vehető személyek/szervek közötti különbségtételt. Másrészt személyi alapú diszkrimináció is tetten érhető: mivel „hiteles” tolmácsolás nem létezik, ezen a piacon az OFFI Zrt. ugyanolyan szereplő, mint bármely más, tolmácsolást jogszabályszerűen végző személy/szervezet. Tekintve, hogy az OFFI által végzett tolmácsolás szabadáras, a formális jogi helyzet szerint az OFFI által végzett tolmácsolást kötelező igénybe venni, az OFFI által meghatározott díjért.¹⁸ Látható, hogy a jogszabályi előírás tehát az OFFI részére ez a fővárosban olyan versenylőnyt biztosít, amely mellett semmilyen szakmai érv sem hozható fel.

Végso soron úgy tűnik, az idő nem csupán az 1952. évi III. törvény nyelvhasználati szabályai, hanem az e tárgyban keletkezett számos más jogszabályi előírás felett is eljárt. A mindennapok gyakorlata során felmerült kérdésekből okulva, a korábbi évtizedek bevált vívmányait megtartva, ám modern, nemzetközi szempontokat is tartalmazó igényeket figyelembe véve dolgozandó ki az új szabályozás. Mindez pedig bevallottan *növeli* a készülőben lévő polgári eljárási kódexszel szembeni jogalkalmazói elvárásokat.

13 Forrás: https://e-justice.europa.eu/content_costs_of_proceedings-37-de-hu.do?member=1 (Németország) https://e-justice.europa.eu/content_costs_of_proceedings-37-at-hu.do?member=1 (Ausztria) 2015. szeptember 2-i lekérdezés

14 Magyarország a Kartában foglalt, vonatkozó nemzetközi kötelezettségvállalásainak minden további nélkül eleget tehetne az idegennyelv-használat költségeit eltérően szabályozva attól függően, hogy regionális és nemzetiségi nyelvről, vagy egyéb idegen nyelvről van szó.

15 Az elképzelés lényege szerint a Pp. 78. § (4b) körébe eső bírósági határozatok és megkeresések fordítását a bíróság személyi állományába tartozó, jogi szakfordítói szakképzettséggel rendelkező jogászok végeznék. Erről bővebben lásd: *Ruttner Veronika*: i. m. 65.

16 Ez a megoldás a hatályos Pp. 76. § (1) bekezdésével is összhangban áll, mely szerint a tolmácsdíj a bizonyítási eljárással járó költség, melyet a bizonyító fél köteles előlegezni. Ennek azonban a Pp. 6. §-ra utaló 78. § (4) bekezdésében foglalt költségviselési szabály – a III.1. pontban kifejtettek szerint – ellentmond.

17 A 7/1986. (VI. 26.) IM rendelet 6. § (1) bekezdése

18 *Kisfaludy Zoltán*: A magyar állami fordításügy aktuális kérdései. *Közjogi Szemle*, 2011. 3. sz. 52-58., valamint BDT 2008. 1753.

JOGIRODALOM-JOGÉLET

NÓTÁRI TAMÁS

*habilitált tudományos főmunkatárs
MTA TK JTI (Budapest),
egyetemi docens
Sapientia EMTE KK
(Kolozsvár)*

In memoriam Zlinszky János (1928–2015)

2015. június 18-án életének 88. évében elhunyt a magyar romanisztika doyenje, Zlinszky János professor emeritus, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának alapító dékánja, a Magyar Köztársaság Alkotmánybíróságának volt alkotmánybírája, az Osztrák Tudományos Akadémia levelező tagja.

Zlinszky János 1928. március 7-én született Budapesten. Gimnáziumi tanulmányait 1938 és 1946 között a budapesti piarista gimnáziumban végezte, majd 1947 és 1951 között a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen folytatta tanulmányait. A római jog iránti érdeklődése már egyetemi hallgató korában megmutatkozott, amelyre a római jog professzora, Marton Géza is felfigyelt, aki mellett 1948 őszétől könyvtárkezelő demonstrátorként dolgozott a Római Jogi Tanszéken.

A diktatúra időszakában, 1951 májusában – néhány hónappal tanulmányai befejezése előtt – egy koncepció eljárás alapján kizárták az ország összes egyeteméről, majd júniusban családjával együtt Zsáka községbe kényszerlakhely-

re kitelepítették. Ezt követően egy évre katonai szolgálat címén munkaszolgálatra rendelték. A kötelezővé tett ács szakmunkási vizsga letétele után több éven át építőmunkásként kényszerült dolgozni. Budapestre csak 1956-ban kerülhetett vissza.

Hat évvel egyetemi stúdiumainak kényszerű megszakítás után, 1957-ben kapott engedélyt tanulmányai befejezésére, ezen év márciusában szerezte meg jogász diplomáját (dr. jur.). 1957 és 1968 között állami vállalatoknál dolgozott alkalmazott jogásként. 1968 és 1983 között ügyvédként tevékenykedett vidéken.

Az egyetemi oktatás lehetősége 55 éves korában nyílt meg előtte: 1983-tól a Miskolci Egyetem Jogelméleti – Jogtörténeti Intézetében adjunktusként római jogot adott elő. 1984-ben megszerezte a jogtudomány kandidátusa (C.Sc.) fokozatot, amelyre már ezt megelőzően is több kísérletet tett, ám az illetékes fórumok azt szakmainak nem minősíthető okokból megakadályozták. 1985-től intézetvezető docensként működött Miskolcon.

A rendszerváltozás – amely már 60 éves kora felett érte – pályájában is fordulatot hozott. 1990-ben megszerezte az állam- és jogtudományok akadémiai doktora (D.Sc.) fokozatot, s még ugyanebben az évben egyetemi tanárrá és a Miskolci Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskolájának vezetőjévé nevezték ki. 1991-ben az ő szervezőmunkájának köszönhetően Miskolcon került megrendezésre a SI-HDA kongresszus.

1989 őszén az Országgyűlés

alkotmánybíróvá választotta, amely tisztséget egészen 70. életévének betöltéséig, 1998 márciusáig látta el.

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának megalapításában 1994 nyaratól a szervezőbizottság vezetőjeként vállalt oroszlánrészt. Itt először a római jog tanáraként és a Jogtörténeti Intézet vezetőjeként, majd 1995 májustól 2000 júniusáig a fakultás dékánjaként működött.

Az Osztrák Tudományos Akadémia 1993-ban levelező tagjává választotta. 1992 és 1998 között az Európa Tanács Jogi Bizottságában (Velence Bizottság) magyar delegátusként működött. Nyugdíjba 2002 decemberében vonult, amivel egyidejűleg a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professor emeritusi címet adományozott neki.

Tudományos munkásságát egyetemi hallgatóként kezdte meg Marton Géza vezetése alatt. Érdeklődése homlokterébe többek között a XII táblás törvény került, amelynek utóbb bilingvis szövegi kiadását és magyarázatokkal ellátott fordítását is elkészítette.¹ E tárgykörben készítette el négy évtizeddel később akadémiai doktori értekezését is, amely monográfiaként is napvilágot látott.² Az archaikus kor jogának számos rész-kérdését önálló tanulmány keretében is feldolgozta, amelyek idegen nyelven is megjelentek.³

Abban az időszakban, amikor építőipari munkásként kényszerült dolgozni, szabadidejét a kutatómunkának szentelte: 1954-ben Ferenczy Endre ókortörténész javaslatára a Magyar Tudományos

1 A tizenkéttáblás törvény töredékei. Budapest, Tankönyvkiadó, 1991.

2 Állam és jog az ősi Rómában. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1996.

3 Staat und Recht im archaischen Rom. Helikon Universitas 28. 1988. 169–182; Familia pecuniaque. Index 16. 1988. 32–42; Gedanken zur legis actio sacramento in rem. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte 106. 1989. 106–151; Punitions à Rome avant les XII Tables. Publicationes Universitatis Miskolciensis Series Juridica et Politica 5. 1990. 97–115; Consors et domina – filiae loco: la famille romaine archaïque. In: Ganghofer, R. (Ed.): Le droit de la famille en Europe. Son évolution depuis l'Antiquité jusqu'à nos jours. Strasbourg, Université Strasbourg, 1992. 233–240.

Akadémia Latin Irodalmi Bizottsága megbízta Baranyai Decsi János *Históriájának* bevezetéssel és kommentárral ellátott kiadásának előkészítésével. E téma is visszatért több későbbi munkájában.⁴

Első nagyobb német nyelvű munkája a holtnak nyilvánítás kérdésével foglalkozott a római jogban, amely kedvező nemzetközi visszhangot váltott ki.⁵ Marton Géza életművének gondozójaként közreadta felelősségtani művét.⁶ A római jog továbbélésének problematikáját, magyarországi recepciójának útjait és annak tudománytörténeti vetületeit tárgyaló munkái hiánypótlóan tárták fel a közép- és újkori magyar jogtörténet e vetületeit.⁷

Egyéni látásmódú monografikus – az egyetemi képzésben tankönyvként is kiválóan használha-

tó – munkákban dolgozta fel a *ius publicum*,⁸ a *ius privatum*⁹ és a római büntetőjog¹⁰ anyagát. Róma jogállamiságának kérdését, valamint a *ius publicum* mint közjogi propedeutikum oktatásának jelentőségét több írásában vizsgálta, illetve hangsúlyozta.¹¹ Számos könyvet, tanulmányt szentelt a jogász etika kérdéskörének,¹² számos, alkotmánybírói működése kapcsán felmerült tárgyat önálló tanulmány formájában is feldolgozott.¹³

Hetvenedik születésnapján kollégái *Iustum, aequum, salutare* című,¹⁴ nyolcvanadik születésnapján pedig *Sapienti iniuria fieri non potest* című¹⁵ ünnepi kötettel tisztelgetek előtte. Szintén 80. születésnapja alkalmából látott napvilágot a *Durch das römische Recht, aber über dasselbe hinaus* című kötet,¹⁶ amely nem kollégái, hanem az ün-

nepelt római jogi, jogtörténeti és alkotmányjogi tárgyú munkáiból adott reprezentatív válogatást.

Életműve, személyisége, tartása és segítőkészsége nemcsak a magyar és a nemzetközi romanisztika, hanem az egész jogásztársadalom megkérdőjelezhetetlen tekintély-évé tették, amelyet jellemezi legtalálósabban saját szavaival lehet, amelyeket az elérni vágyott – és bizony mondanivaló: általa megvalósított – jogász és emberi eszményről a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetében a *Iuris Consulto Excellentissimo* díj átvétele alkalmával 2013. november 28-án mondott:¹⁷ *vir bonus, dicendi peritus, amicus certus, consors fidelis, dator hilaris*.

4 Legal Studies and Works of János Baranyai Decs. Acta Ethnographica Hungarica 2000. 327–336.

5 Zur Frage der Verschollenheit im römischen Recht. Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae 8. 1960. 95–132.

6 Marton Géza: A polgári jogi felelősség. Budapest, Triorg, 1992.

7 Römisches Recht in Ungarn. In: Michael J. R.–Schermaier, M. J.–Winkel, L. C. (Hrsg.): Iurisprudentia universalis. Festschrift für Theo Mayer-Maly zum 70. Geburtstag. Köln–Weimar–Wien, Böhlau, 2002. 945–963; Wissenschaft und Gerichtsbarkeit. Quellen und Literatur der Privatrechtsgeschichte Ungarns im 19. Jahrhundert. (Studien zur europäischen Rechtsgeschichte, Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Europäische Rechtsgeschichte; 91.) Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann, 1997.

8 Ius publicum. Budapest, Osiris, 1996.

9 Ius privatum. Budapest, Osiris, 1998.

10 Római büntetőjog. Miskolc, Tankönyvkiadó, 1992.

11 Rechtsstaat Rom. In: Schermaier, M. J.–Végh, Z. (Hrsg.): Ars boni et aequi. Festschrift für Wolfgang Waldstein zum 65. Geburtstag. Stuttgart, Franz Steiner, 1993. 471–480; Unterricht des ius publicum als Propedeuticum zum öffentlichen Recht. In: Breneselović, L.–Bogišić, B. (Hrsg.): Spomenica Valtazara Bogišića o stogodišnjici njegove smrti 24. apr. 2008. godine. Beograd, Sluzbeni Glasnik, 2011. 157–164.

12 Keresztény erkölcs és jogász etika. Budapest, Szent István Társulat, 2000; Közéleti és jogász etika gyakorlatban. Budapest, Szent István Társulat, 2007.

13 Eigentumsschutz versus Marktschutz. In: Grupp, K.–Hufeld, U. (Hrsg.): Recht – Kultur – Finanzen. Festschrift für Reinhard Mußnug zum 70. Geburtstag. Heidelberg, C. F. Müller Jur. Verlag, 2005. 59–70; Zur Entwicklung der Verfassungsgerichtsbarkeit in Ungarn. Jahrbuch für Ostrecht 43. 2002. 137–144; Legalität und Eigentum. Probleme des werdenden Rechtsstaates. JURA, Zeitschrift für europäisches Privatrecht 1995. 524–533.

14 Bánrévy G.–Jobbágyi G.–Varga Cs. (Hrsg.): Iustum, aequum, salutare. Emlékkönyv Zlinszky János tiszteletére. Budapest, PPKE, 1998.

15 Horváth A.–Koltay A.–Máthé G. (Hrsg.): Sapienti iniuria fieri non potest. Ünnepi tanulmányok Zlinszky János tiszteletére. Budapest, Gondolat, 2009.

16 El Beheiri N. (Hrsg.): Durch das römische Recht, aber über dasselbe hinaus. Budapest, Pan, 2008.

17 Életművem? – díjazva! Iustum, Aequum, Salutare 9. 2015/2. 7.

JOGIRODALOM-JOGÉLET

DEÁK BEÁTA

PhD hallgató,
Széchenyi István Egyetem
(Győr)

Udvarý Sándor: Pro actione collectiva¹

1. A monográfia aktualitása

Az elmúlt években a magyar jogrendszer főbb anyagi jogszabályait új törvénykönyvek váltották fel, más jogterületek átfogó módosítása tekintetében a kodifikációs munka jelenleg is zajlik. A polgári eljárásjogászok körében már tíz évvel ezelőtt megérett a gondolat, hogy a mára már számos jelentős novelláris módosításon átesett polgári eljárásjogi kódex megújítása szükséges.² 2013-ban a Kormány is állást foglalt a kérdésben, ugyanis felhatalmazása alapján, 2013 őszén a Polgári Perjogi Kodifikációs Főbizottság a polgári eljárásjog átfogó

korszerűsítésének érdekében megkezdte munkáját,³ melynek eredményeként 2015. január 14-én a Kormány elfogadta a Kodifikációs Főbizottság (a továbbiakban: Főbizottság) által kidolgozott, az új polgári perrendtartás koncepcióját⁴ (a továbbiakban: Koncepció).⁵ A csoportos perlés hazai bevezethetőségének kérdése megelőzte a Koncepciót: 2009 decemberében egyéni képviselői indítványra⁶ tárgyalta az Országgyűlés egy módosító javaslatot, melyet azonban a köztársasági elnök megfontolásra visszaküldött a Parlamentnek. Ezt követően a csoportos perlés hazai eljárásjogi szabályozásának megteremtése pár évre „feledésbe merült”. A kodifikáció során a Főbizottságnak lehetősége volt megvizsgálni különböző jogrendszerek eljárásjogi szempontból sajátos jogintézményeit is a hazai recepció bevezethetősége céljából. Az ismertetni kívánt kötet e gondolat mentén – többéves kutatási munka eredményeként – született. A monográfia már a címében

is utal a megírásának céljára: a jogintézmény magyarországi átvételének megvalósítására vonatkozó összehasonlító vizsgálat, az angolszász jogrendszerben meghonosodott class action (komplex perlekedés) amerikai eszközének ismertetése, annak előnyeit és hátrányait is elemezve.

A szerző az amerikai típusú csoportos perlés témakörét 2010-től kutatja, melynek eredményeit az elmúlt években számos alkalommal magyar⁷ és angol nyelven⁸ egyaránt publikálta, illetve megosztotta nézeteit, álláspontját szakmai konferenciákon is. Az ő nevéhez fűződik az „osztályos kereset” fogalmának magyarországi bevezetése is, amelyet az európai gyökerű – és hibás⁹ – fogalmával szembeállítva használt. Ennek a kutatómunkának az összefoglalására vállalkozott a bemutatott műben, amely alapvetően két részre tagolódik: az első rész a kollektív igényérvényesítés amerikai eszközeinek bemutatása, melyet a magyarországi „átültetéséhez”

1 Udvarý Sándor: Pro actione collectiva, A komplex perlekedés amerikai eszközei, különösen a class action összehasonlító vizsgálat az intézmény magyarországi recepciója céljából, Patrocínium Kiadó, Budapest, 2015.

2 Lásd: Kengyel Miklós: A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben, Pécs, 2003. Doktori Értekezés tézisei, 42. pont, Osztovis András: Új magyar Polgári perrendtartás szükségességéről, Magyar Jog, 2010. (57. évf.) 3. sz. 158-163. oldal

3 A polgári perjogi kodifikációról szóló 1267/2013. (V. 17.) Korm. határozat.

4 A Koncepció az alábbiakat mondja ki a csoportos perlés vonatkozásában: „A polgári per jog kodifikációjának egyik komoly kihívása az úgynevezett csoportper hazai szabályainak megalkotása. Az ugyanis nem vonható kétségbe, hogy a polgári per jog kodifikációjakor meg kell honosítani a jogintézményt. A hazai szabályozás során ugyanakkor lehet és kell is meríteni a nemzetközi példákból, az előírások megalkotásakor felhasználható az angolszász, illetve a kontinentális modell is.”

5 «<http://www.kormany.hu/download/f/ca/30000/20150128%20Az%20C3%BAj%20polg%C3%A1ri%20perrendtart%C3%A1s%20koncept%C3%B3ja.pdf>»

6 A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény módosításáról szóló T/11332. számú javaslat, «<http://www.parlament.hu/irom38/11332/11332-0006.pdf>»

7 Pl. Udvarý Sándor: A tömeges perléssel kapcsolatos jogalkotási dilemmák, Ügyvédvilág 2015/5. szám, 20-23., Udvarý Sándor: A perbeli fő- és mellékszemélyek státusának egyes kérdései – de lege ferenda, in: Németh János – Varga István (szerk.): Egy új polgári perrendtartás alapjai, HVGorac Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2014, 122-171.; Udvarý Sándor: Az amerikai class action elméleti háttere és jogszabályi konstrukciója, In: Varga István (szerk.), Codificatio processualis civilis. Studai in Honorem Németh János, Budapest, ELTE – Eötvös Kiadó, 2013. 449-488., Udvarý Sándor: A kollektív jogorvoslat európai szabályozásának főbb csomópontjai és folyamata, Európai Jog 2013/6. (Tizenharmadik évf. 6. szám – 2013 november) 1-11.; Udvarý Sándor: Class action – az ördögtől való? In: Barta Judit – Wopera Zsuzsa (szerk.), Kodifikációs tanulmányok a polgári jog és a polgári eljárásjog témakörében: a Magánjogot Oktató Főiskolai Jogászok és a Polgári Jogot Oktatók Országos Találkozásán elhangzott előadások alapján készült tanulmányok gyűjteménye, 2013.

8 Pl. Udvarý Sándor: The Advantages and Disadvantages of Class Action, Iustum Aequum Salutare 2013/9. szám 67-82. oldal, Udvarý Sándor: On the Theoretical Background of the Class Action, In: Antalóczy Péter (szerk.): Hagyomány és érték: állam- és jogtudományi tanulmányok a Károli Gáspár Református Egyetem Fennállásának 20. évfordulójára, Budapest, KRE ÁJK, 2013. 315-326.

9 Udvarý Sándor: A kollektív jogorvoslat európai szabályozásának főbb csomópontjai és folyamata, Európai Jog 2013/6. (Tizenharmadik évf. 6. szám – 2013 november) 1. Vö. Németh János véleményével a cikk címéről

szükségesnek ítélt, a csoportos igényérvényesítés bevezetéséhez szükséges fogalmak és eljárási cselekmények áttekintése követ.

A kötet jelentős amerikai bírósági esetjogot dolgoz fel: annak főbb megállapításai kiegészülnek a hivatkozott amerikai eljárási jogi rendelkezésekkel. Külön kiemelendő, hogy a kötet egyes fejezeteiben megtalálhatóak a jogintézmény bevezetésének alapfeltevései, az esetleges aggályok, illetve iránymutatás annak megoldása felé.

2. Az amerikai típusú class action vizsgálata

A kötet első részében a class action fogalmával és annak hatásaival (társadalmi, közpolitikai, állami hatások, pénzügyi vonatkozások) ismerkedhet meg az olvasó (kiemelendő, hogy a hatások az alperesi, illetve a felperesi oldalra vetítve is ismertetésre kerülnek). A jogintézmény szempontjából vizsgálendő a class action hátrányos következményei az igazságszolgáltatás hatékonyságára, különösen a pervezetés bonyolultsága, az ügyhátalék, az alaptalan keresetektől való félelem, a tisztességtelen eljáráshoz való jog biztosítása, illetve a res iudicata tekintetében. A szerző véleménye szerint, ha megfelelően kiegyensúlyozza a jogalkotó és a bírósági gyakorlat, ez esetben a kollektív igényérvényesítés nem egyoldalú eszköze a felperesi jogérvényesítésnek, és az alperes számára is megfelelő lehetőségeket tartogat. Ekképp a jogintézmény hazai bevezetése során olyan szabályozási környezetet kell kialakítani, amely a felek anyagi jogának érvényesítését nem csorbítja. A képviselő is fontos kérdés, hiszen a class action során a saját és más anyagi jogi igényét is érvényesíti a reprezentatív fél a saját cselekményeivel, így e per a bírósághoz jutás egyik eszköze. A fogalmi áttekintést és az előnyök, illetve hátrányok felvázolását az amerikai jogszabályok ismertetése rész követ, az egyes eljárási cselekmények

sorrendjében. A csoportper vonatkozásában az egyik legfontosabb előfeltétel a csoport megléte. A csoportperre minősítés törvényi előfeltételei az alábbiak: (i) olyan jogi vagy ténybeli kérdések, melyek jellemzően egy adott osztálynyi hasonló helyzetben lévő személyeket érintenek, (ii) akiknek pertársaság formájában való kapcsolása nem praktikus vagy kivitelezhetetlen, (iii) akiknek az érdekei megfelelően képviseltetnek, (iv) olyan személy által, akiknek követelései vagy védekezése az adott osztály tekintetében tipikus. Ezek az előfeltételek: a számosság, a közös jog- és ténykérdés és a tipikusság együttesen vizsgálendő feltételek, a kérelem csoportperként történő befogadhatóságának feltételei. A class action számos altípusa is bemutatásra kerül a kötetben. A szerző felvázolja a class action perek alapjogi vonatkozásait is: a tisztességes eljárással kapcsolatos kérdéseket, illetve az egyes eljárási cselekmények és annak alkotmányos vonatkozásait is (pl. az értesítés alkotmányos követelményei).

Ahogy a szerző több alkalommal utal rá, kétségtelen, hogy a leggyakrabban e perek anyagi vonatkozásait szokták negatív példaként (már-már elrettentésként) említeni. Az ilyen típusú eljárásokban olyan kis pertárgy értékű a követelés, hogy a sérelmet szenvedett fél egyedi eljárásban nem terjesztené elő, azonban csoportba szerveződve már megéri az igényt érvényesíteni. Emellett jelenik meg költségviselés amerikai típusa, mely kedvezett a class action egyik legnagyobb hibájának nevezhető ügyvédi díjazásnak, hiszen az nem gyakran a megítélt kártérítés mértékéhez képest túlzott mértékű.

Eljárási szempontból kiemelt jelentőségű, hogy e perekben hozott ítéletek, illetve adott esetben az egyezség hogyan fejt ki joghatását: a res iudicata az alapul fekvő vitára terjed ki, amelynek érvényesítésére a feleknek a bírósági eljárásban nyílt lehetőség. Alapvetően a class action a csoporthoz tartozás

tekintetében két modellt (opt-in és opt-out) különböztet meg, amely kihat az egyezségkötésre, illetve az ítélet jogerejére is. A csoportból való kilépés (opt-out) esetén a fél a potenciális hátrányokon túl, a lehetséges előnyöktől is elesik. A csoportképzés tekintetében eljárásjogi szempontból hatalmas előnyökkel bír egy class action per: ebben az eljárásban hozott ítélet, illetve megkötött egyezség kötelező a csoport megnevezett, de a meg nem nevezett tagjaira is. A szerző álláspontja szerint az ilyen perben hozott ítélet, illetve megkötött egyezség biztos alapokon áll, az eljárási jogok megfelelően biztosítottak a fél számára.

A kötetben bemutatásra kerül a polgári eljárásjogi vetületek ismertetésén túl – más szabályokkal összefüggésben is – a tömeges perlés lehetősége. A szerző végigveszi a class action eljárás speciális típusait is: a tömeges kártérítést, az antitröszt ügyeket, a fogyasztói jogviszonyokkal kapcsolatos tömeges jogsértéseket. A monográfia teljességére tekintettel utal az amerikai jogrendszer más jelentősebb szabályaira, melyek összefüggésbe hozhatóak a tömeges perléssel.

3. A kollektív igényérvényesítés hazai bevezetésének vetületei

A második fő fejezet, a kollektív igényérvényesítés magyarországi átvételének keretei rész áttekintést ad a csoportper hazai szabályozásának szükségessége mellett a tömeges perlés magyar perjogi szabályok közé illeszthetősége tekintetében is, mely iránymutatóként szolgálhat az új törvény kodifikációja során.

A jogintézmény hazai bevezetéséhez szükséges fogalmi alapvetés keretében a szerző rámutat arra, hogy a csoportos igényérvényesítés nem volt ismert a XIX-XX. században, hiszen a korabeli jogtudósok a perviszony modelljét az egy alperes egy felperes modellben fektették le. Ez a dogmatikai fundamentum mindenképpen gátolta és ma is gátolja az olyan persza-

bályok megalkotását, amelyben azonosítatlan felperesi vagy alperesi alanyi kör, osztály szerepel egy adott perben félként.¹⁰

A kollektív igényérvényesítés témája az utóbbi években a szakirodalomban jelentős érdeklődésre tart számot Harsági Viktória,¹¹ Nagy Csongor István¹² munkásságában is. A csoportper hazai bevezetésének vizsgálatát a Konceptió adja, mely megteremtette a csoportos perek magyarországi bevezetésének koncepcionális alapjait. Ezen felül az Európai Unió (a továbbiakban: EU) jogalkotását is meg kell említeni, hiszen az EU által is bevezetni kívánt jogintézmény, azonban csak meghatározott pertárgyak tekintetében. A kodifikációnak tehát nem csak a magyar jogalkotó elvárásainak kell megfelelnie, de alkalmasnak kell lennie az uniós ajánlás elveinek megvalósítására is.¹³ A szerző álláspontja szerint a hazai jogalkotó számos modell közül választhat, azonban a jogalkotónak a kodifikációs munka során nem modellek közül kell választani, hanem a létező megoldások ismert problémáinak kiküszöbölésével egy sajátos hazai szabályozás teremthető meg. Döntésre kell jutni abban a kérdésben is, hogy a kollektív igényérvényesítés a hazai jogrendben az egyezségkötést részesítse előnyben vagy a perben történő döntéshozatalt. Ennek eldöntése során fontos a célszerűséget is vizsgálni, melynek során az alapjogok védelmét is tiszteletben kell tartani.

További ilyen fontos kérdés, hogy a hazai csoportpereknek általános tárgyi hatálya legyen-e vagy csak meghatározott anyagi igények érvényesítésére szolgáljon e

jogintézmény, mindkét változatra találunk bevezetett példát. A szerző korábbi véleményét megerősítve amellet foglalt állást, hogy az államot felelősség terheli a tömegesen érvényesíthető, csekély értékű ügyekért, tekintet nélkül azok tárgyára, így az általános tárgyi hatály mellett érvel. A kísértékű követelésekre vonatkozó törvényi szabályozás mellőzése (melyet a Konceptió tartalmaz) szintén olyan tényező, mely megerősíti a hazai csoportper létjogosultságát. A per megindítása tekintetében eldöntendő kérdés, hogy a bíróság minősítse-e a kereseteket osztályos keresetté. Ez a megoldás a hazai szabályozás gondolatmenetében adódóan azért bír jelentőséggel, mert a járásbíróságról az ügy áttételre kerülhet a törvényszékre (a szerző álláspontja szerint e perekben a törvényszéknek kell eljárnia). A keresetindításra jogosult személyi kör tekintetében az erre feljogosított szervezet keresetindítása megfelelő megoldás, azonban ekkor a keresetlevélnek már a benyújtásakor tartalmaznia kell a perjogi törvény általános, illetve az osztályos keresetre előírt speciális (különös) feltételeket. Az érvényesített anyagi jogi igény tekintetében az opt-in modellt tekintve az elévülés hazai szabályozása okozhat problémát: a csoportos kereset megindításából nem származik előny, ha a csoport jelentős része azért nem tud részesedni a mások által megindított kereset előnyeiből, mert a hazai polgári anyagi jogszabály alapján a követelés elévült. A csoportképzés tekintetében a szerző az opt-out típus mellett érvel, tekintve, hogy a csoportszervezés költsége alacsony, a csoport szél-

eskorú lehet, az elrettentő hatás is nagyobb. Azonban figyelembe kell venni a rendelkezési joggal kapcsolatos esetleges alkotmányossági akadályokat. A Konceptió alapján a csoportos perlés opt-in modellt kell bevezetni.¹⁴ A kodifikáció során szükséges lesz az osztályos kereset pertársaságtól történő elhatárolása. A csoport képviselő tekintetében kétségtelen, hogy ezekben a perekben a jogi képviselő kötelező legyen, a problémát a megfelelő képviselő kiválasztása jelenti majd, amely képviselő adott esetben a bíróság is kijelölheti, vagy más módon kerül kiválasztásra. Figyelembe kell venni a perek alapjogi vonatkozásait is, a szerző álláspontja szerint a perbeli rendelkezési jogot és a bírósághoz fordulás jogát sem sérti a csoportos perlés szabályozása addig, amíg a szabályozás lehetőséget biztosít a csoportból való kilépésre. Az osztályos kereset tekintetében a bizonyításra vonatkozó szabályozás megalkotása is szükséges, hiszen számos kérdést vet fel. Az eljárásban bátorítani kell a feleket arra, hogy egyezséget kössenek. Az egyezségi ajánlatot a jogi képviselőnek és az alperesnek kell előkészítenie, figyelemmel arra, hogy a képviselő a képviselt érdekeinek megfelelő ajánlatot készítsen, melyért etikai és anyagi felelősséggel is tartozzon. A perorvoslat tekintetében annak kezdeményezési joga opt-out eljárás esetén a reprezentatív felet illetheti meg, ezzel egyidejűleg az egyezségből való kiszereződés lehetőségét is biztosítani szükséges. Biztosítható ugyanakkor az önálló fellebbezési jog a kizárólag valamelyik felet érintő ítéleti rendelkezés ellen.

10 Udvary Sándor: *Pro actione collectiva*, A komplex perlekedés amerikai eszközei, különösen a class action összehasonlító vizsgálat az intézmény magyarországi recepciója céljából, Patrocínium Kiadó, Budapest, 2015. 200.

11 Harsági Viktória az angolszász jogrendszer kollektív igényérvényesítését kutatta.

12 Nagy Csongor István egyik tanulmánya kifejezett javaslatot tartalmaz a csoportper hazai szabályozására, mely elsődlegesen gazdasági elemzést tartalmaz. Vö.: Nagy Csongor István: *Javaslat a csoportper hazai szabályozására az új Polgári Perrendtartás kodifikációjának apropóján*. Magyar Jog, 2014/4. szám, 203-213.

13 1. lj. 211. oldal

14 Konceptió, 42. oldal

Az eljárás során hozott végzések elleni fellebbezés joga az osztály jogi képviselőjét illeti meg.

A jogvita jogerősen rendezése a bírósági igényérvényesítés célja, értelemszerűen a jogerő nem terjed ki azokra a felekre, akik elmulasztottak belépni a csoportba, illetve a másik modell tekintetében azokra a felekre, amelyek kiléptek a csoportból. A döntés végrehajtása tekintetében a reprezentatív felperes kezében van a jog, hogy kérje a jogerős döntés végrehajtását.

4. Összegzésként

A kollektív igényérvényesítés magyarországi recepciójának keretei, illetve a fogalmi alapvetés című fejezeteket figyelembe ajánlom az Főbizottság tagjainak, tekintettel arra, hogy számos hasznos felvetést, iránymutatást és adott esetben agályt fejez ki a szerző, amely egy jelenleg zajló kodifikációs munka során hasznára válik a jogalkotónak.

A szerző kifejti, hogy Magyarországnak lehetősége van egy olyan új kollektív igényérvényesítési szabályrendszer kialakítása, egy „sajátos” rendszer alapjainak a megteremtésére, mely a csoportos perlés előnyeit gyűjti össze, az esetleges visszasságok kiküszöbölésére pedig olyan hazai rendelkezések bevezetése által, mellyel

biztosítva lesz, hogy a társadalom számára minden tekintetben (így a társadalmi, közpolitikai, állami és gazdasági hatások) előnyös legyen.

A monográfia hozzájárulhat a kodifikáció során az egyes eljárási kérdések összehasonlító vizsgálatához, egy saját magyar modell eljárási szabályainak kodifikálásához, mely figyelembe veszi az angolszász jogrendszerben meghonosodott class action előnyeit, annak hátrányait pedig sajátos magyar szabályozással kiküszöbölhetővé teszi.

A szerző rámutatott arra is, hogy köztudott: az amerikai class action számos alkalommal kritika tárgya, ellenérzést vált ki akár még az Amerikai Egyesült Államokban is, éles vita tárgyát képezi a jogirodalomban, ugyanis a rendszerben adódó lehetőségek alkalmat adnak arra, hogy az az érdekelt fél, vagy képviselője kihasználja, a maga javára fordítsa. A szerző megállapítása szerint ugyanakkor figyelemmel kell lenni a jogrendszerbeli különbségekre, amikor egy új jogintézményt kívánnak bevezetni egy más típusú jogrendszerbe. Ezen megfontolás mentén épül fel a kötet második nagyobb része, amely a hazai recepció lehetőségeit veszi végig az eljárási szabályok mentén.

A monográfia erre a feladatra vállalkozik: ismerteti az angolszász modellt, melyet külön fejezetben

a hazai bevezethetőség szempontjából is vizsgál, mely kiváló lehetőség arra, hogy a jogalkotó figyelembe vegye a szerző véleményét, észrevételeit, álláspontját, hiszen azok több évnnyi kutatómunka megalapozott eredményeit jelenítik meg. A kötet a class action előnyeit, hátrányait, az eljárási szabályokat is bemutatja, iránymutatást adva a hazai jogalkotó számára abban a tekintetben, hogy a hazai jogrendszerbe való bevezetése hogyan valósulhat meg.

A szerző nagy kihívás előtt állt, mikor e kötet megírására vállalkozott, jelenleg pedig a jogász szakma jeles képviselőinek a kezében a döntés, hogy a csoportos perlés tekintetében milyen részletszabályok mellett döntenek, milyen elvek mentén alakítják ki a hazai osztályos kereset modelljét. A feladat nagy jelentőségű, ennek teljesítéséhez ajánlom a Tisztelt Főbizottság figyelembe e kötetet, az abban foglalt javaslatok megfontolását, megvitatását. A kodifikációs feladatellátások mellett a monográfiát jó szívvel ajánlom az elméleti és gyakorló polgári perjogászok számára is, hiszen egy új eljárásjogi kódex – amelyre a könyv kiérlelt gondolatai bizonyosan hatással lesznek – több tíz évre meghatározhatja a bíróság előtti tömeges igényérvényesítés eljárási szabályait is.

Summary

ZOLTÁN J. TÓTH : **Enforcement of Freedom of Opinion in** **Election Procedures**

Present paper studies in which manner and to what extent the freedom of opinion as a highly protected constitutional right is enforced in legal procedures concerning election cases, precisely, in cases of constitutional complaints filed against judicial decisions („constitutional complaints against judgements” or „real’ constitutional complaints”). Previously, in the practice of the Constitutional Court of Hungary, the right to freedom of opinion was one of the most important fundamental rights that functioned as „mother-right” (with its original German term: „Mutterrecht”) of other fundamental rights, namely, the so-called communication rights. The role of this right is even now substantial, however, it is not unrestrictable. The first part of this paper briefly reviews the Hungarian CC’s practice relating to freedom of speech. The second part presents what has been changed in this topic by the Fundamental Law of Hungary (by its original text and its later amendments) as compared to the former Constitution having been in effect until 1st January 2012. In the end, the third part examines and analyzes in detail CC decisions made in election cases, attempting to anticipate which types of the political debates and which contents and manners of the political speech will be recognized as constitutional by the CC in future cases. The article concludes that (since the CC did not formulate a standard or a test on the basis of which the constitutionality or unconstitutionality of any oral or written assertions of a political kind could be exactly established) the effectuation of the principle of legal certainty in these kinds of cases are not completely guaranteed.

GYÖRGY GAJDUSCHEK: **Why People Obey Law Forbidding** **Smoking?**

The paper revolves around the question of „Why people obey the law?” (prohibiting smoking at bus stops in Budapest in this specific case) by asking citizens who factual-

ly follow this rule. Various theories provide various, frequently contradicting answers to this question. The study is aimed at identifying the relative weight of potential factors motivating law-abiding behavior in order to better understand the conduct of Hungarian citizens and to test mainstream theories that usually deny the ultimate importance of legal sanctions in this regard.

BALÁZS ELEK: **Burden of Proof in Light of the Sharing** **of Procedural Functions**

The material truth had been considered as an unquestionable ideal in Hungarian legal thinking for a long time. During the criminal proceedings, the question of material truth, the requisition of the establishment of the statement of facts are closely connected to the question of burden of proof and of the sharing of functions between the participants of the trial. One of the main problems with the procedural law currently in force is that it expects the proceeding court to follow the principles of both the requirement of the exploration of the statement of facts and the requirement of the differentiation between the procedural functions. The codification of the criminal procedural law may provide a chance for a new law with uniform viewpoint, that does not include dogmatic contradictions. The problem of burden of proof indeed raises a lot of questions as far as morality and viewpoints are considered. Moral doubts are primarily raised when the legislator expects the judges to fulfill the role of the investigator at the courtroom, which might remove even the presentment of neutrality. Of course, on the contrary, such legislation may occur, that holds the exploration of the material truth and the statement of facts as its goal, for the sake of protection of society.

MIKLÓS HELTAI – CSANÁD ANTAL: **Legal and Biological Contradictions in** **the Evaluation of Damage by Game in** **Inhabited Areas**

According to the legislation in force (effective rules), managing game stocks as

state-owned natural resources is the duty of the person(s) entitled to hunting rights. According to the hunting associations, the typical form of practicing hunting-rights, financial gain cannot be the primary goal of wildlife management. Therefore the „raison d’être” of wild animals cannot be defined by momentary economic conditions, either. However, the compensation rules related to wildlife management and hunting usually do not take account of this, moreover, these rules also neglect the scientific results and findings of wildlife biology. One of the consequences of this is that these rules are loaded with contradictions both by themselves and in comparison with our Fundamental Law. Legal practice cannot resolve these contradictions, moreover, it even deepens them. This phenomenon is the most noticeable in the case of damage caused by game in inhabited areas.

JUDIT MOLNÁR: **„Value – Limit ” – Codification from the** **Perspective of Order for Payment**

Codification of Hungarian Civil Procedure was – amongst others – aimed the increasing of the mandatory 1 million HUF lower limit value of the order for payment procedure by the civil law notaries. Thus, a wider range of claims shall be available in this procedure, which, in turn, has different guarantees, particularly different rules of cost benefits, as in the normal civil procedure. Hence, the question arises, whether the existing rules of cost benefits in order for payment procedure shall be sufficient? Is it reasonable that the legislator gives special cost benefits for the claimants to ensure the access to justice with the increased value of mandatory order for payment?

Zusammenfassung

ZOLTÁN J. TÓTH:

Verwirklichung und Durchsetzung der Meinungsfreiheit in den Wahlverfahren

Die Studie untersucht die Frage, wie Meinungsfreiheit – die als Grundrecht einen starken Schutz genießt – in Wahlrechts-sachen, in Beschwerdeverfahren, die zur Überprüfung einer richterlichen Entscheidung eingeleitet werden, durchgesetzt wird. In der früheren Rechtsprechung des Verfassungsgerichts war die Meinungsfreiheit einer der wichtigsten Grundrechte, das Mutterrecht aller kommunikativen Grundrechte. Dieses Grundrecht besitzt immer noch eine hohe Priorität, die Durchsetzung und der Schutz ist aber nicht ohne Grenzen. Es wird zuerst die einschlägige Rechtsprechung des Verfassungsgerichtshofs dargestellt und analysiert, dann werden auf die Veränderungen, die das, am 1. Januar 2012 in Kraft getretene neue Grundgesetz im Vergleich zur Verfassung brachte, hingewiesen, schließlich werden die Entscheidungen des Verfassungsgerichts detailliert vorgestellt und analysiert, die in Beschwerdeverfahren bezüglich Wahlrechtssachen erlassen wurden. Es wird versucht vorherzusagen, welche Typen der politischen Debatten, bzw. welcher Inhalt und welche Form der politischen Meinungsäußerung das Verfassungsgericht möglicherweise für verfassungskonform halten würde und welche nicht. Da der Verfassungsgerichtshof keinen Test zur exakten Beurteilung der Verfassungsmäßigkeit von Erklärungen politischer Relevanz eingeführt hat, ist die Rechtssicherheit in diesen Fällen nicht völlig gewährleistet.

GYÖRGY GAJDUSCHEK:

Warum wird gesetzliches Rauchverbot befolgt?

Die Studie versucht die Frage zu beantworten, wieso Menschen die Rechtsvorschriften befolgen. Auf diese Frage haben sowohl die

klassische Rechtstheorie, die rechtswirtschaftlichen Theorien, als auch die Sozialpsychologie eine Antwort, diese Theorien widersprechen sich aber meistens. Die Studie untersucht diese Frage aufgrund der, in der internationalen Fachliteratur am weitesten verbreiteten und anerkannten Theorie – in Zusammenhang mit einer konkreten Rechtsnorm. Die Menschen, die die Rechtsregeln befolgen, werden über ihre Gründe befragt. Die Forschung könnte einerseits über die Faktoren ein Bild geben, die zur Rechtsbefolgung führen, andererseits weist sie darauf hin, dass eine, in den Vereinigten Staaten gültige Theorie in Mittel- und Osteuropa nicht unbedingt gültig ist.

BALÁZS ELEK:

Beweislast im Spiegel der Aufteilung der Verfahrensfunktionen

Das materielle Recht hat sich in der ungarischen Rechtsauffassung über lange Zeit als unanfechtbares Ideal geltend gemacht. In einem Strafverfahren steht die Frage der materiellen Wahrheit, die Pflicht, den wahren Tatbestand aufzudecken, in engem Zusammenhang mit der Frage der Beweislast und der Funktionsaufteilung zwischen den Prozessbeteiligten. Einer der Hauptmängel des geltenden Verfahrensrechts besteht darin, dass das angerufene Gericht sowohl zur Aufdeckung des Tatbestandes, als auch zur Absonderung der Verfahrensfunktionen verpflichtet ist. Die Neukodifizierung der Strafprozessordnung gibt Gelegenheit dazu, ein neues, einheitliches Gesetz zu schaffen, das diese dogmatischen Widersprüche nicht mehr beinhaltet. Natürlich wirft die Regelung der Beweislast viele – auch moralische – Fragen auf, und unterschiedliche Standpunkte müssen dabei berücksichtigt werden. Zu moralischen Bedenken kommt es in erster Linie dann, wenn der Gesetzgeber von den Richtern erwartet, dass sie im Verhandlungssaal als Ermittler auftreten, was nicht mal den Anschein der Unparteilichkeit wahrt. Im Gegensatz dazu könnte eine Regelung geschaffen werden, deren

Ziel – im Interesse des Schutzes der Gesellschaft – die Aufdeckung der materiellen Wahrheit und die Aufdeckung des wahren Tatbestandes ist.

MIKLÓS HELTAI – CSANÁD ANTAL:

Widersprüche der biologischen und der juristischen Beurteilung von Wildschäden

Laut den geltenden Gesetzen gehört der Wildbestand zu den Bodenschätzen. Deswegen kann der finanzielle Gewinn nicht das Hauptziel vom Wildtiermanagement sein, und die Erhaltung der Wildbestände darf nicht von wirtschaftlichen Bedingungen abhängig sein. Die einschlägige Schadensersatzregelung beachtet aber weder diese Tatsache, noch die Forschungsergebnisse der Naturwissenschaften, und die Vorschriften sind nicht nur widersprüchlich, sondern wohl auch grundgesetzwidrig. Die Praxis kann diese Probleme nicht lösen, sie werden sogar weiter verschärft. Und die Probleme sind noch auffälliger, wenn schädigende Ereignisse in bewohnten Gebieten eintreten.

JUDIT MOLNÁR:

„Wert – Grenze“: Kodifizierung aus dem Aspekt des Mahnverfahrens

Einer der Zwecke der Neukodifizierung der Zivilprozessordnung ist es, die Obergrenze für die, im Mahnverfahren geltend zu machende Summe zu erhöhen. Dadurch könnte ein breiterer Kreis von Ansprüchen im Mahnverfahren durchgesetzt werden, doch in diesem Verfahren wird Prozesskostenhilfe unter anderen Bedingungen als im Zivilprozess bewilligt. Wenn die Obergrenze bis zu der das Mahnverfahren zur Anwendung kommt, erhöht wird, werden die schon vorhandenen Möglichkeiten der Prozesskostenhilfe ausreichend sein? Der Gesetzgeber sollte sich überlegen, in diesem Fall spezielle Möglichkeiten der Prozesskostenhilfe einzuführen.